



UNIVERSITETET I  
NORDLAND

# **MASTEROPPGAVE**

**i historie**

**HI 320 S**

Oscar Berg

**Rekrutteringen til industristedet Glomfjord  
i Meløy kommune 1946-1960 med særlig blick på  
kompetanseutfordringen**

Fakultet for samfunnsvitenskap

Vårsemesteret 2015

## **Forord**

Arbeidet med denne masteroppgaven har vært en spennende opplevelse hvor jeg har fått innsikt i det vi godt kan karakterisere som Glomfjords storhetstid. Gjennom noen få hektiske år like etter andre verdenskrig lyktes Norsk Hydro med å bygge opp et velferdssamfunn som ga trygge og gode arbeidsplasser til mange mennesker. For meg har det vært spesielt givende fordi min morfar kom til Glomfjord allerede i 1916 som anleggsarbeider og hadde et langt arbeidsliv som samvirkelagsbestyrer i Glomen og Haugvik. Også min onkel hadde nesten hele sitt yrkesaktive liv ved Glomfjord Saltpeterfabrikker.

Jeg vil takke professorene Harald Rinde og Steinar Aas for inspirerende og verdifull veiledning i arbeidet med avhandlingen. Til sist, men ikke minst takk til ledelsen i Nordlandsmuseet for at jeg har fått mulighet til å gjennomføre masterstudiet og til mine kolleger som har vist stor forståelse og tålmodighet når jeg har trengt tid til forskning og skriving.

Bodø 15.mai 2015

Oscar Neumann Berg

---

## Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning.....s	5
1.1. Fra ødemark til moderne industristed .....	5
1.2 Etterkrigstiden 1946-1960.....s	7
Kapittel 2: Problemstilling, kilder og metode.....s	10
2.1. Problemstilling.....s	11
2.2. Avgrensing.....s	11
2.3. Kilder, litteratur og metode.....s	12
Kapittel 3. Glomfjordsamfunnet.....s	15
3.1. Innledning.....s	15
3.2 «Company town» ?.....s	16
3.3. Næringspolitikk, rammevilkår og ideologi.....s	17
3.4. Eierforholdene – ulikt «Company towns» ?.....s	20
3.5 Andre kjennetegn på «Company town».....s	21
3.6. Fagbevegelsens rolle.....s	23
3.7. Velferdsgoder i Glomfjord.....s	25
3.8. Idrett og kulturliv.....s	26
3.9. Glomfjord som by.....s	26
3.10. Oppsummering og konklusjon.....s	27
Kapittel 4. Geografisk rekruttering.....s.	29
4.1. Innledning.....s	29
4.2 Lokal rekruttering.....s	31
4.3 Nordnorsk perspektiv.....s	37
4.4 Øvrig geografisk rekruttering.....s	39
4.5 Oppsummering og konklusjon.....s	41

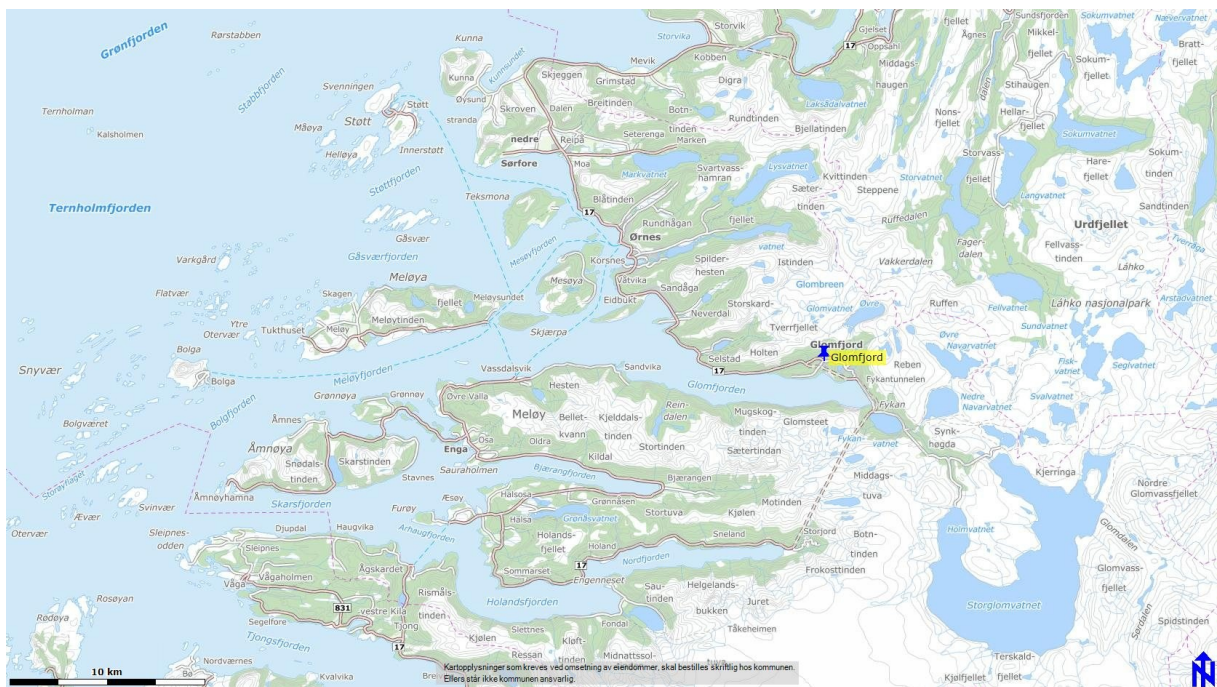
Kapittel 5: Rekruttering av kompetanse.....s	43
5.1. Innledning.....s	43
5.2. Arbeidskraftpotensiale før etableringen.....s	46
5.3. Metode for kartlegging av rekruttert kompetanse.....s	53
5.4. Generelt utdanningsnivå.....s	55
5.5. Kompetanse ved Glomfjord Saltpeterfabrikker.....s	57
5.6. Kompetansen i Glomfjord Kraftverk.....s	71
5.7. Kompetanse i Glomfjordsamfunnet for øvrig.....s	72
5.8. Oppsummering og konklusjon.....s	76
Kapittel 6. Befolkningens sammensetning.....s.	80
6.1. Innledning.....s	80
6.2. Fordeling på aldersgrupper.....s	80
6.3. Typer husstand.....s	88
6.4. Kjønnfordeling. Sivil status.....s	89
6.5. Kvinnene i Glomfjord.....s	94
6.6. Oppsummering og konklusjon.....s	97
Kapittel 7. Rekrutteringen til Glomfjordsamfunnet.....s.	99
7.1. Problemstillingen.....s.	99
7.2. Befolkningens sammensetning.....s.	99
7.3. Kompetanseutfordringen.....s.	101
7.4. Velferdssamfunnet Glomfjord.....s.	103
7.5. Glomfjord 1946-1960.....s.	103
Kapittel 8.Litteratur kilder, tabeller og diagrammer.....s.	105
8.1. Litteratur.....s	105
8.2. Kilder.....s	107
8.3. Oversikt over tabeller.....s	108
8.4. Oversikt over diagrammer.....s	109

## Kapittel 1: Innledning

Emnet for denne masteravhandlingen er rekrutteringen til industristedet Glomfjord i Meløy de første tiårene etter andre verdenskrig, det vil si i den perioden av etterkrigstiden det var vekst i sysselsetningen på stedet. Glomfjord hadde imidlertid en historie som industristed helt fra 1912 og det er naturlig innledningsvis å gi en kort oversikt over historien fram til 1945.

### 1.1. Fra ødemark til industristed – hovedtrekk i utviklingen 1897-1947

Glomfjorden i Meløy har en mektig og fascinerende natur. Fra fjordbotnen reiser fjellene seg 5-600 meter opp mot topper og tinder. Her lå før utbyggingen fem små gårdsbruk<sup>1</sup>, med utsikt mot den mektige Fykanfossen, med sine veldige vannmasser fra Storglomvatnet og området ved Svartisen. I dette avsides landskapet ble kraftverk og industri reist fra 1912 og utover.



Kart over Meløy kommune som viser Glomfjords beliggenhet. Kilde: Salten regionråds kartportal.

I 1897 kan den første interesse for utnyttelse av vannkraften i Glomfjord spores. Da kjøpte overrettssakfører Ragnar Schjølberg i Bodø fallrettigheter til Fykanfossen for kr.120, sammen med lensmann Tønseth og klokker A.H. Sivertsen, begge meløyfjerdinger. Samme år kjøpte Schjølberg også det andre av de to brukene på gården Glomen, slik at han fikk «kontroll» over

<sup>1</sup> Digitalarkivet: Folketellingen 1900 Meløy Herred, gnr 45 Glomen og 46 Haugvik

fallrettene i Fykanfossen. Tidlig i 1912 ble Glomfjord aktieselskab stiftet med R.M.B. Schjølberg, Ole. W. Lund og Bernt Lund som aksjonærer. Med aktiv støtte fra Meløy kommune, fikk selskapet konsesjon dat. 9.8.1912 til utnyttelse av vannkraften i Glomfjord for en periode på 75 år.<sup>2</sup> Utbyggingen startet umiddelbart, men ble innstilt i 1914 på grunn av usikkerhet om hva kraften skulle anvendes til og dessuten utbruddet av første verdenskrig. Det ble ellers klart at det trengtes betydelig kapitaltilførsel for å gjennomføre prosjektet og aksjekapitalen ble utvidet til 3 millioner kroner, hvorav 2/3 svensk aksjekapital.<sup>3</sup> Arbeidet ble gjenopptatt i 1915 og pågikk fram til kraftverkets første byggetrinn kunne åpnes for produksjon 19.mai 1920. I mellomtiden hadde Staten kjøpt kraftverket i 1918<sup>4</sup>.

Parallelt med kraftanlegget ble smelteverket for sink bygd. A/S Glomfjord Smelteverk ble stiftet i januar 1919, med en aksjekapital på 5 millioner kroner. Det var to svenske investorer som sto bak.<sup>5</sup> Eiendomsretten til grunn og «byanlegg» i Glomen lå hos Glomfjord aktieselskab, eid av Norges Vassdrags og Elektrisitetsvesen, helt fram til 1927, da de ble overdratt til Staten.<sup>6</sup> Tilgang på kraft og grunn var sikret gjennom avtaler. Smelting startet høsten 1920, men lav sinkpris og økte lønnskostnader gjorde at verket ikke kunne betjene sine forpliktelser. Driften ble endelig innstilt i 1923 på grunn av likviditetsproblemene. Glomfjord smelteverk gikk deretter på tvangsauksjon i 1924 og Staten v/Glomfjord kraftverk fikk tilslaget for 2 millioner kroner.

I 1926 kom det engelske selskapet British Aluminium Company Limited på banen, med sikte på etablering av aluminiumsproduksjon basert på Glomfjordkraften. Det viste seg at flere virksomheter i bransjen sto bak, og man dannet driftsselskapet Haugvik Smelteverk A/S. I juli 1926 ble avtale om leie av kraft, bygninger og anlegg undertegnet, og produksjonen startet i 1927. De første årene ble bare om lag halvparten av kapasiteten utnyttet.<sup>7</sup> Først da opprusting og konjunkturer i slutten av 1930-årene skapte økt etterspørsel, ble kapasiteten fullt utnyttet ved anlegget. Driften gikk fram til krigsutbruddet i 1940.

De engelske eierne av Haugvik smelteverk ble avskåret fra driften i okkupasjonstiden. Tysk interesse av tilgang på krigsviktig aluminium førte til at tyskerne overtok forvaltningen av

---

<sup>2</sup> SAT: Sorenskriveren i Nordhelgeland og Rana, realpanteregister 2A.32.Meløy Sogn (1883-1937) pag 107b

<sup>3</sup> Direksjonsprotokoll for Glomfjord aktieselskab 1912-1925, generalforsamling 15.5.1914

<sup>4</sup> Thue, Lars: Statens kraft 1890-1947, kapittel 8: Glomfjord: jakten på avtakere, s.310-312.

<sup>5</sup> Farup, Else: Trekk fra Glomfjords historie, s.81

<sup>6</sup> SAT: Sorenskriveren i Nordre Helgeland og Rana, pantebok 20. pag 307. Gjenpart av skjøtet.

<sup>7</sup> Farup, Else: Trekk fra Glomfjords historie, s.93

norske aluminiumsverk allerede kort tid etter okkupasjonen i april. I løpet av sommeren 1940 var produksjonen i normalt gjenge i Glomfjord. Tyske myndigheter hadde store planer om utvidelse av aluminiumsproduksjonen i Norge, og dannelsen av ”Nordische Aluminiumsgesellschaft”, kalt NORDAG var den organisatoriske basis for dette. For Glomfjords vedkommende innebar det en storstilt utbygging av smelteverket, parallelt med å utvide Glomfjord kraftanlegg til full kapasitet (byggetrinn II). Bygging av to nye ovnhaller ble påbegynt i 1941, samtidig som man jobbet med utvidelse av magasinkapasitet og kraftverk. Det ble tilgang på arbeid, på det meste var over 1500 personer sysselsatt. Arbeidsstyrken omfattet både utskrevne arbeidere, krigsfanger og tilreisende arbeidere.<sup>8</sup> Imidlertid var det store problemer med tilgang på aluminiumsoksid (bauxitt) til smeltingen, og aluminiumsproduksjonen ble oppgitt i september 1943.<sup>9</sup> Fabrikanlegget og kraftverket ble bombet av allierte fly i september 1941, uten vesentlig suksess. Et år senere ble rørgate og enkelte maskiner på kraftverket sprengt av en alliert sabotasjegruppe. Men kraftverket ble reparert og arbeidet med videre utbygging var kommet langt i 1945. Dette var et klart fortrinn da utbygging Hydro ble aktuelt etter krigen. Da tyskerne ga opp aluminiumsproduksjonen i Glomfjord, ble det meste av produksjonsmidlene demontert og ført bort fra stedet.

## 1.2. Etterkrigstiden 1945-1970

Status for Glomfjord ved fredsslutningen i 1945 var at det som fantes av faste industriarbeidsplasser i realiteten var tapt. Aluminiumsverket var for en betydelig del demontert og fraktet bort. Haugvik Smelteverk A/S så små muligheter for ny oppstart av aluminiumsproduksjonen, først og fremst på grunn av mangel på gode råvareavtaler.<sup>10</sup> Dermed ble Staten som eier av kraftverket, stilt overfor spørsmålet om hva den ledige kraften skulle brukes til. I 1946 ga Stortinget sluttbevilgning til Glomfjord Kraftverk, og anlegget ble fullført i 1949.

Før krigen hadde en ”jernkomité” oppnevnt av handelsdepartementet foreslått av det skulle bygges jernverk på Spildra i Meløy, basert på kraft fra Glomfjord og råstoff fra Statens gruver ved Grong. Da en ny jernverkskomisjon la fram sin innstilling i 1946, framholdt man at energimengden fra Glomfjord kraftverk var for liten til nytt jernverk, og dessuten var jernmalmressursene i Dunderlandsdalen aktuelle som råstoffbasis. Kommisjonen anbefalte derfor

---

<sup>8</sup> Farup, Else: Trekk fra Glomfjords historie, s.147

<sup>9</sup> Fiva, Eirik og Hernes Marit: Vekstkraft – Hydro Glomfjord 1947-1997, s.36 ff

<sup>10</sup> Fiva, Eirik og Hernes Marit: Vekstkraft – Hydro Glomfjord 1947-1997, s.41

overføring av kraften til et nytt jernverk lokalisert på Mo i Rana. Dette ble vedtatt av Stortinget i juli 1946. Imidlertid tok Haugvik Smelteverk A/S like etter kontakt med Staten med sikte på en kraftavtale som skulle kunne gi 1000 varige arbeidsplasser innen aluminiumsproduksjon i Glomfjord. Det ble ingen enighet om pris og volum, og dermed var dette alternativet ”ute av spill”<sup>11</sup> Et annet moment som talte mot en slik løsning, var at britene ønsket at etableringen av aluminiumsmelteverk i Årdal skulle falle bort. Dette ble til en viss grad betraktet som innblanding i indre norske forhold<sup>12</sup> I regjeringen synes man ellers å ha vært urolig over vanskelig tilgang på råstoff til aluminiumsproduksjonen. Finansminister Brofoss var skeptisk på grunn av overkapasitet i aluminiumsverkene i Storbritannia og USA etter krigen, han hadde også vært mot etableringen av slik produksjon i Årdal. Mange mente at framtidsutsiktene for aluminium var usikre<sup>13</sup>

I denne tiden tok finansminister Brofoss i samråd med handelsminister Evensen kontakt med Norsk Hydro for å sondere mulighetene for ammoniakkproduksjon i Glomfjord. Både hensynet de vanskelige forholdene for arbeidslivet i Meløy og usikkerhet om stabiliteten til kraftoverføringslinjen til Rana synes å ha vært viktige elementer. Dessuten var stemningen i Stortinget for lokal utnyttelse av kraften med sikte på arbeidsplasser i Glomfjord/Meløy<sup>14</sup> Etter direkte forhandlinger mellom regjeringen og Hydro, vedtok Stortinget avtalen om etablering av ammoniakkproduksjon i Glomfjord i juli 1947<sup>15</sup>. Gunstige avskrivingsregler og prioritet for byggematerialer og valuta var viktige deler av avtalene.

Hydro ville dra nytte av gode konjunkturer på gjødselprodukter, konjunkturer som bedriften mente bare ville vare 2-10 år.<sup>16</sup> Det var derfor et ambisiøst byggeprogram som ble satt ut i livet. I løpet av 2 år ble anlegget bygd opp, og allerede høsten 1949 kunne produksjonen av ammoniakk starte opp. Det ble nesten over natten skapt en mengde arbeidsplasser. I 1949-50 var det 575 personer i fast arbeid på Hydrofabrikken, fram til 1966 varierte antall arbeidsplasser fra 752 til 677<sup>17</sup>. I tillegg kom de kraftverksansatte som hørte under NVE.

Det var også en stor mengde anleggsarbeidere på stedet. Etableringen av Hydrofabrikken i

---

<sup>11</sup> Thue, Lars: Statens kraft I – 1890-1947: s.404 ff.

<sup>12</sup> Christensen, Sverre A: Statens forhold til Norsk Hydro 1945-1942 s.93 f

<sup>13</sup> Johannessen/Rønning/Sandvik: Nasjonal kontroll og industriell fornyelse – Hydro 1945-1977 s.53-54

<sup>14</sup> Johannessen/Rønning/Sandvik: Nasjonal kontroll og industriell fornyelse – Hydro 1945-1977 s.49 ff.

<sup>15</sup> St.prop nr.1 tillegg nr 28 – 1947, jfr Stortingsvedtak av 10.juli 1947

<sup>16</sup> Fiva, Eirik og Hernes, Marit: Vekstkraft. Hydro Glomfjord 1947-1997 s.53

<sup>17</sup> Fiva, Eirik og Hernes, Marit: Vekstkraft. Hydro Glomfjord 1947-1997 s.192



1947-1949 sysselsatte mer enn 1300 arbeidere i anleggsperioden<sup>18</sup>, og det pågikk betydelige utbygginger og utvidelser både på 50 og 60-tallet.

I første omgang ble det produsert flytende ammoniakk som ble fraktet med skip til Hydros saltpeterfabrikk på Eidanger ved Porsgrunn. I 1953 ble det også startet opp produksjon av tungtvann, en isotop av vann som brukes i kjernefysiske anlegg. Dette året besluttet Norsk Hydro å bygge fabrikk for fullgjødsel og kalksalpeter i Glomfjord. På dette tidspunktet hadde etterspørselen etter fullgjødsel økt veldig, og bedriften kunne ikke dekke behovet fra eksisterende anlegg på Herøya. At Glomfjord ble valgt framfor utbygging av bedriften på Herøya skyldes trolig investeringsstøtte i forbindelse med regjeringens og Stortingets Nord-Norgeplan. I alt ble det gitt et tilskudd på 75 millioner kroner fra «Distriktenes Utbyggingsfond» eller «Investeringsfondet for Nord-Norge» som det het den første tiden. I september 1955 var fullgjødsel-fabrikken kommet i full drift.<sup>19</sup>

Bakgrunnen for Nordnorgeplanen eller «Utbyggingsprogrammet for Nord-Norge» var at de tekniske, økonomiske og sosiale framskrittene i landet hadde ført med seg regionale struktur- endringer i næringsliv og bosetning. I denne sammenhengen var Nord-Norge blitt liggende langt etter.<sup>20</sup> I tillegg til fordelaktige skatteregler og satsing på felter som infrastruktur og utdanning, var *Utbyggingsfondet for Nord-Norge* sentralt. Ved utbyggingen av fullgjødsel-fabrikken i Glomfjord 1954-55, kunne Hydro altså nyte godt av Nord-Norgeplanens virkemidler.

Hydro ble særbehandlet, både på grunn av at selskapet i kraft av sin egen tyngde hadde mye å tilby, men også fordi Staten hadde en stor eierandel. Det at selskapets aksjemajoritet var på norske hender var viktig for tilliten til selskapet slik at de fordeler som ble oppnådd kom det norske samfunnet til gode.<sup>21</sup>

Fra 1948 mottok Norge Marshall-hjelpen. Den lettet nok valutasituasjonen, men utfordret samtidig arbeiderpartiets planøkonomiske tenkning. Hjelpen forutsatte nemlig en friere handel mellom landene, altså et klart skritt i markedsliberalistisk retning. Dette skulle skje ved at mottakerlandene gikk inn i OEEC (den europeiske organisasjonen for økonomisk samarbeid).

---

<sup>18</sup> Kr.Anker Olsen: Norsk Hydro 50 år 1905-1955: s.450

<sup>19</sup> Fiva, Eirik og Hernes, Marit: Vekstkraft. Hydro Glomfjord 1947-1997 s.66-69

<sup>20</sup> Veiåker, Arve: Gjennomføringa av Nordnorgeplanen 1952-1960. UiTø 1974: s.1 f

<sup>21</sup> Johannessen/Rønning/Sandvik: Nasjonal kontroll og industriell fornyelse – Hydro 1945-1977 s.70

Det ble inngått et kompromiss i Stortinget, hvor medlemskap ble vedtatt, men hvor Arbeiderpartiets planøkonomiske tenkning fikk en plass i gjennomføringen. Året etter (1949) var det uro på valutamarkedet, og Norge så seg nødt til å devaluere kronen etter at det samme hadde skjedd med pundet. Den økonomiske situasjonen hadde altså endret seg, samtidig med at varemangelen avtok. Gradvis ble det åpning for mer markedsøkonomi, og i 1952 ble mange av de strengeste reguleringene avviklet. Arbeiderpartiet gikk altså tilbake på viktige planøkonomiske prinsipper, antakelig fordi man var avhengig av et godt samarbeid med næringsorganisasjonene for å kunne planlegge økonomisk utvikling. Dessuten var det adskillig irritasjon over det store byråkratiet etter at varemangelen lettet og gjenoppbyggingen i stor grad var gjennomført. Det ble altså en mer pragmatisk økonomisk politikk etter dette.<sup>22</sup>

---

<sup>22</sup>Foranstående i hovedsak etter: Furre, Berge: Norsk historie 1914-2000: Attreisningsår 1945-1952: s.179-186

## Kapittel 2: Problemstilling, kilder og metode

### 2.1. Problemstilling

Glomfjord i den første etterkrigstiden kan ses på som et ”klondyke” – med mange nye arbeidsplasser og et yrende liv fra 1947. Glomfjord hadde mistet aluminiumsverket i 1943, og status ved okkupasjonens slutt var at 155 ansatte i Haugvik Smelteverk drev oppryddingsarbeider og at noen var sysselsatt med drift, vedlikehold og utvidelse på kraftverket. Framtidsutsiktene var usikre.<sup>23</sup> I 1946 var det 673 personer fast bosatt på stedet, og i 1960 nådde folketallet hele 1635 innbyggere. I 1947 var det 575 ansatte i produksjonen på Norsk Hydros anlegg, altså en økning i industriansatte på hele 420. Toppen ble nådd i 1956 med 752 ansatte, altså en ytterligere økning på 177.<sup>24</sup> Vi ser at det ble mange nye arbeidsplasser i Glomfjord, og det er naturlig å stille seg spørsmålet om *hvem som ble rekruttert til Glomfjordsamfunnet? Og hva gjorde det attraktivt å etablere seg akkurat i Glomfjord?*

Det var også et mer teknisk avansert anlegg som ble bygd opp, enn det gamle aluminiumsmelteverket før og under krigen. Det ble etablert elektrolyse og synteseanlegg for produksjon av ammoniakk fra luft og vann, framstilling av tungtvann og produksjon av fullgjødsel. Mange av disse prosessene krevde faglært arbeidskraft. Særlig i den første del av perioden var det stor konkurranse om denne typen arbeidskraft, både i industri, anlegg og annen virksomhet. Dette stilte krav til rekrutteringen – og et viktig spørsmål blir dermed: *Klarte Norsk Hydro å rekruttere nødvendig kompetanse til Glomfjord Saltpeterfabrikker?* Ettersom dette var den utvilsomt viktigste suksessfaktoren for etableringen, er kompetansespørsmålet særlig vektlagt i avhandlingen.

### 2.2. Avgrensning

Tidsmessig avgrenses analysen til *tiden 1946-1960*. I denne perioden var det vekst i industri-sysselsettingen. Etter 1968 gikk Glomfjord inn i en tid med rasjonalisering og nedgang i antall arbeidsplasser ved hjørnesteinsbedriftene Hydro og Statkraft. For Hydro var nedbemanningen på ca. 150 personer, og ble gjennomført med naturlig avgang, omorganisering og førtids-

---

<sup>23</sup> Fiva, Eirik og Hernes, Marit: Vekstkraft. Hydro Glomfjord 1947-1997 s.41

<sup>24</sup> Fiva, Eirik og Hernes, Marit: Vekstkraft. Hydro Glomfjord 1947-1997 s.192

pensjonering<sup>25</sup> Analysen tar for seg *fast bosatte og midlertidig tilstedeværende registrert i folketellingene*. Den omfatter ikke uregistrert tilstedeværelse hos kontraktører i forbindelse med anleggsarbeid og industriutbygging på stedet. Slikt kontraktørarbeid hadde stort omfang, og hadde for eksempel opptil 1300-1500 sysselsatte i 30 ulike firma i den første anleggsperioden. Av disse var det en rekke utenlandske.<sup>26</sup> Å gå inn i denne typen midlertidig tilstedeværelse vil medføre en rekke kildemessige utfordringer. Trolig vil arbeidsfolk hos underentreprenørene verken fanges opp av folketellinger eller folkeregisteret, og sannsynligvis vil en bare i svært begrenset omfang finne personopplysninger i Hydros bedriftsarkiv.

### **2.3.Kilder, litteratur og metode**

Analysen tar utgangspunkt i de tre folketellingene som ble avholdt i 1946, 1950, og 1960, supplert med opplysninger fra litteratur og andre kilder. Utvalgte data fra folketellingene er registrert i databaser og presenteres som statistiske tabeller. Disse skal danne grunnlaget for sammenlikning mellom de tre utvalgte årene. Sammenlikning med fylkes- og landsgjennomsnitt og nærliggende kommuner vil også stå sentralt. Dette vil gi muligheter for å vurdere eventuelle atypiske trekk ved utviklingen i Glomfjord. Som grunnlag for sammenlikningen er folketellingsheftene med tabeller for hele landet, fylket og herredene brukt.

Folketellingene ble avholdt i viktige faser av Glomfjordsamfunnets utvikling i etterkrigstiden. Dette kan sammenfattes slik:

*Folketellingen i 1946* ble tatt opp før beslutning om etablering av Norsk Hydro ble tatt. Den representerer derfor situasjonen før utbyggingen av fabrikken startet og vil være viktig for å belyse rekrutteringen fra den allerede etablerte befolkningen i Glomfjord.

*Folketellingen 1950* ble gjennomført i den *første* etableringsfasen for de nye fabrikanleggene til Norsk Hydro, og er av stor betydning for å analysere nyetablering og flyttestrømmen til industristedet.

*Folketellingen 1960* kom i kjølvannet av Hydros vekstfase med omfattende utvidelser og økt

---

<sup>25</sup> Farup, Else: Trekk fra Glomfjords historie s.154

<sup>26</sup> Fiva, Eirik og Hernes, Marit: Vekstkraft. Hydro Glomfjord 1947-1997 s.53

arbeidsstokk. Antall ansatte nådde toppen i 1956<sup>27</sup> Den kan belyse viktige trekk i rekrutteringen, slik den var *etter* etableringsfasen.

På denne bakgrunnen synes folketellingene å være et godt grunnlag for å belyse den valgte perioden.

Folketellingene har både likheter og ulikheter i registrerte data. Alle har kjønn, fødselsår, yrkestittel, arbeidsgiver, sivilstatus og stilling i husholdningen. Fødested er oppgitt, hovedsaklig på kommunenivå. Tellingen i 1950 har i tillegg opplysninger om hvor de innflyttede flyttet fra og hvor de var bosatt i 1946. I skjemaet for 1946 er også en rubrikk for hvor personene flyttet fra. Arbeidsgiver er oppgitt i alle tellingene, i 1946 er også tidligere arbeidsgiver i 1939 tatt med. Formell kompetanse er første gang tatt med i folketellingen 1950 og videreført i de påfølgende tellingene. Her er både grunnleggende kompetanse som realskole, folkehøgskole, eksamen artium, yrkesutdanning og høyere utdanning registrert. Også midlertidig tilstedeværende og midlertidige fraværende er registrert i alle tellingene, med oppholdssted og hjemsted. Skjemaene i alle tellingene har også opplysninger om trossamfunn og boligforhold.

Folketellingene i perioden er utført etter *rodeprinsippet*. Det vil si at skjemaet i utgangspunktet skulle fylles ut av en *tellingsansvarlig* i skolekretsen ved personlig oppmøte i husstanden.<sup>28</sup> I selve rodesystemet ligger det feilkilder, for det første fordi det er personavhengig hvor nøyaktig og ærekjær telleren var i arbeidet. Oppsøkte vedkommende alle husstander, også de han mente å kjenne godt? Fulgte han opp de midlertidig fraværende eller førte han opp bare omtrentlige opplysninger? Når det gjelder den sistnevnte gruppen ser det ut til å være tilfelle for en del personer. Det er også eksempler på at utfylleren har misforstått instruksene, for eksempel når det gjelder hva slags formell utdanning som skulle oppføres.

Folketellingsarbeidet ble koordinert og kontrollert av en *folketellingsansvarlig* for herredet. Vedkommende har gjennomført en rekke rettelser på skjemaene ut fra folketellingsinstruksene. Noen av rettingene krevde detaljkunnskap om husstanden, og her kan ligge en feilkilde.

Av litteratur er foruten oversiktslitteratur, både brukt eldre bedriftshistorie, nyere faghistoriske verk og lokalhistorisk litteratur. Her kan nevnes tre verk som har gitt særlig perspektiv. Det

---

<sup>27</sup> Fiva, Eirik og Hernes, Marit: Vekstkraft. Hydro Glomfjord 1947-1997 s.192

<sup>28</sup> Jfr SSB – Folketellingen 1950 . Første hefte. Innsamlingen av det statistiske materiale s.3\*

første er andre bind i historien om Norsk Hydro utgitt av Pax Forlag 2005: *Nasjonal kontroll og industriell fornyelse*. Dette gir et moderne, faghistorisk perspektiv på Hydros virksomhet i etterkrigstiden. Også *Statens kraft*, verket om NVE fra 2006 (Universitetsforlaget) er viktig for forståelsen av ressursgrunnlaget for etableringen i Glomfjord. Sist må nevnes HydroAgris jubileumbok *Vekstkraft* fra 1997. Det er bygd på gode arkivstudier i Hydros bedriftsarkiv og gir grundige opplysninger om Glomfjord Saltpeterfabrikker og Glomfjordsamfunnet.

En gruppesamtale med pensjonister fra Hydro ble også gjennomført som supplement. Dette ga et verdifullt tilskudd til flere sider ved avhandlingen. Muntlige kilder har imidlertid noen kildekritiske utfordringer. Her kan nevnes mulige *erindringsforskyvninger og harmoniseringer*. Gruppeintervju ble derfor valgt for å få korrigeringer og opplysninger fra et bredere utvalg enn enkeltintervjuer. Deltakerne var personer som i stor grad har vært bosatt i Glomfjord. Ideelt sett burde nok utflyttede Glomfjordinger vært intervjuet også, for å få belyst trivselsfaktorene bredere. Det ville ha gitt bedre grunnlag for å vurdere årsakene til utflytting. Dessverre strakk ikke tiden til for å gjennomføre slike samtaler.

## Kapittel 3. Glomfjordsamfunnet

### 3.1. Innledning

Hvorfor valgte mange å etablere seg i Glomfjord? For å belyse dette vil dette kapittelet ta for seg hva slags samfunn Glomfjord var og hva slags velferdsgoder som fantes på industristedet.

Gjennom perioden fra 1946 til 1960 var det en omfattende tilflytting av nye innbyggere til Glomfjord, mange av dem unge familier. Det fødtes mange barn og i det hele var det en livskraftig befolkning som utgjorde industrisamfunnet midt i det landskapet som bare 30-40 år tidligere besto av noen få, små gårdsbruk ved den mektige Fykanfossen. Men hvordan kan Glomfjord på denne tiden beskrives som samfunn funksjonelt og sosialt? I dette ligger også hva slags velferdsgoder som fantes på stedet.

Etter en myte fra 50-tallet beskrev ei lita glomfjordjente sitt univers slik: «De som kan bestå er han pappa, han Hydro og Gud.» Utgangspunktet for Norsk Hydros forpliktelser overfor lokalsamfunnet ble fastsatt i konsesjonsvilkårene, da Stortinget ga bedriften tillatelse til etablering i 1947<sup>29</sup>. Vilrårene omfattet blant annet bestemmelser om handelsbod hvor nettooverskuddet skulle gå til allmenntytige formål. Dessuten skulle det skaffes nødvendig legehjelp og holde et «for øyemedet» tjenlig sykehus. Også når det gjaldt boliger fikk Hydro forpliktelser, man skulle skaffe boliger og tomter til bygging med vei, vann, kloakk og elektrisk lysanlegg. I tillegg måtte Hydro stille tomter til disposisjon for forsamlingslokale, handel og kooperative foretak. Vilrårene omfattet for øvrig utarbeidelse av reguleringsplan for Haugvik, og å stå for utgifter til vedlikehold av veier, broer og kaier i forbindelse med anleggsvirksomheten. Det skulle ellers bygges ny vei gjennom Haugvik og skaffes geistlig betjening.<sup>30</sup>

Som vi ser var Hydro forpliktet til å ivareta mange oppgaver som i dag anses for å være det offentliges ansvar. Meløy kommune overtok ikke fullt ansvar for disse kommunale oppgavene på lik linje med de andre kretsene i kommunen før rundt 1984. Når bedriften i tillegg fikk disposisjonsrett over store arealer som var eid av Staten, og samtidig sto for det aller meste av sysselsetningen på stedet, er veien ikke lang til å tenke på Glomfjord som «Company town».

---

<sup>29</sup> Stortingsproposisjon nr. 1 tillegg 28 (1947)

<sup>30</sup> Fiva, Eirik og Hernes Marit: Vekstkraft – Hydro Glomfjord 1947-1997. s.51

### 3.2. «Company town» ?

Begrepet «Company town» var i utgangspunktet knyttet til tettsteder rundt en større bedrift, i 1800-årene typisk et bergverksforetak. Bedriften, «the Company», var den eneste arbeidsgiveren og eide i tillegg til produksjonsanleggene også området og byen. Tidlige «Company towns» finnes blant annet i engelske og amerikanske gruvemiljøer. I sitt skrift «The Nature of Company Towns»<sup>31</sup> setter geografen J.D. Porteus opp noen kjennetegn for denne typen steder. For det første fremhever han at det dreier seg om *planlagte*, altså ikke selvgrodde byer. Videre er *isolasjon, indre segregasjon, sterk kontroll med arbeidskraften, paternalisme og spesiell demografi*.<sup>32</sup>

Basert på dette settet av kriterier, skal vi nå se på i hvilken grad Glomfjord kan karakteriseres som «a company town» etter krigen.

Innledningsvis sa vi at en «Company town» vokste frem rundt *en* stor bedrift som i tillegg til produksjonsanleggene eide både byen og området. De opprinnelige «company towns» i USA og England, var preget av manglende offentlig regulering, og kunne ta utgangspunkt i maksimal profitt og full råderett over alle sider ved byen, samfunnet og naturressursene. Når vi ser på Glomfjord i forhold til dette, er det en vesentlig forskjell når det gjelder *eiendomsforholdene*. Norsk Hydro *eide i utgangspunktet svært lite*. Dessuten måtte bedriften forholde seg til politisk styrte rammebetingelser. Viktigste var *konsesjonslovene* som hjemlet fastsettelse av visse vilkår for etablering av industrivirksomhet. Dette gjaldt helt fra starten av det storindustrielle gjennombruddet i Norge like etter 1900. Vilråene omfattet både velferd for arbeiderne og øvrig befolkning, krav til boliger og infrastruktur og tidsbegrensing av råderetten over naturressurser, produksjonsanlegg og eiendom. Dessuten var ikke Norsk Hydro et *privat* foretak hvis vi tar utgangspunkt i en klar privat aksjemajoritet. For å forstå Glomfjordsamfunnet og andre ensidige industristeder etter 1945, er det nødvendig å se på næringspolitikk og rammebetingelser i etterkrigstiden. Det har også betydning for forståelsen av begrepet «Company towns» i 1950-årenes kontekst, særlig fordi den politiske situasjonen etter krigen førte til at Staten spilte en langt sterkere rolle i næringsutviklingen.

---

<sup>31</sup> J.D. Porteus: The nature of the company Town

<sup>31</sup> Nordstrand Leiv: Company towns, upublisert manuskript. UIN.



### 3.3. Næringspolitikk, rammebetingelser og ideologi etter 1945

Etterkrigstidens offentlige næringspolitikk står på mange måter i kontrast til de mer markedsliberalistiske strømningene i tiden før. Det var en rekke utfordringer regjering og Storting ble stilt overfor ved fredsslutningen i 1945. Mest presserende var gjenreisningen av de krigsskadede steder og de to nordligste fylkene, dernest å legge grunnlaget for trygge arbeidsplasser for folk flest og en god velstandsutvikling i landet. Erfaringene fra tiden etter 1.verdenskrig gjorde at man fryktet en etterkrigskrise med prisfall på eksportvarer, arbeidsledighet og problemer med pengesystemet. Pengemengden hadde økt til fem ganger førkrignivå under krigen, og det ble nødvendig å iverksette en rekke tiltak for å hindre sterk inflasjon. Seddelbytte, streng lønns- og priskontroll samt subsidiering for å hindre prisstigning på importvarer, er eksempler på tiltak for å sikre stabilitet i pengesystemet.<sup>33</sup>

Det var bred politisk enighet om at strenge reguleringer var nødvendig for å gjenreise og normalisere samfunnet etter okkupasjonen. Dette ga seg uttrykk i et «fellesprogram» inspirert av samholdet i motstandskampen under okkupasjonen. Den såkalte «Lex Thagaard» la opp til en statlig styring og fordeling av ressursene. Rasjonering, regulering av produksjonen, etableringskontroll, valutakvoter og importregulering er eksempler på sentrale virkemidler fra den første etterkrigstiden. Alt dette sto i skarp kontrast til førkrigstidens markedsliberalistiske tradisjon, og ble akseptert også av høyresiden i norsk politikk «da regulering er nødvendig midlertidig i en spesiell krisesituasjon»<sup>34</sup> Det betyr ikke at det ble en varig konsensus, partiet Høyre hadde en klar holdning mot «snikksosialisering», og var prinsipielt mot en omfattende regulering som kunne hemme den økonomiske utviklingen. Dessuten mente man på det hold at for mye makt ble lagt i direktorater og departementer, og at det svekket Stortingets og det politiske systemets konstitusjonelle kontroll. Arbeiderpartiet og venstresiden på sin side så imidlertid reguleringspolitikken som første steg til en ytterligere sosialisering av samfunnet. Dette skulle baseres på at landet skulle være et produksjonsfelleskap med samme mål: Økt produksjon. Det nye var at det offentlige skulle styre og fordele ressursene *etter politiske mål*. Den økonomiske tenkningen tok utgangspunkt i at det var innsatsfaktorene i produksjonen som var viktig, ikke pengemengden i seg selv. Disse faktorene omfattet blant annet arbeidskraft, i tillegg til innsatsvarer som trelast, stål og maskiner. På bakgrunn av dette skulle det utarbeides et *nasjonalbudsjett* med måltall for bruk av blant annet arbeidskraft, kapital,

---

<sup>33</sup> Hodne, Grytten: Norsk økonomi 1900-1990. Kapittel XI; 11.2. s.176

<sup>34</sup> Furre, Berge: Norsk historie 1914-2000: Attreisingsår 1945-1952: s.184

lån, eksport og import. Man var opptatt av erfaringene fra krigstiden: Med sterke kontrollmekanismer kunne man få mye ut av små ressurser. Samtidig var det for mange lite attraktivt å tenke «de frie krefters spill» med 30-årenes økonomiske krise og arbeidsledighet.

Den første etterkrigstiden, med vare- og valutamangel og enorme behov, var preget av streng styring av importen og rasjonering. Med dette sto spørsmålet om prioritering i fokus. Det hadde både et kortsiktig og et langsiktig perspektiv. Nærmest sto de daglige utfordringene for den enkelte, nemlig å skaffe forbruksvarer og gjennomføre gjenoppbyggingen. På lengre sikt handlet det mer om å skaffe sikre arbeidsplasser og å skape en sunn utenriksøkonomi.

Utbygging av industrien hadde en nøkkelrolle i industripolitikken i etterkrigstiden. For Arbeiderpartiet var det viktig for å innfri de sosialdemokratiske velferdsvisjonene. Med et flertall i Stortinget hadde partiet lenge makt til å gjennomføre en slik modernisering av landet. Og her prioriterte man først og fremst industrietableringer som kunne skaffe hardt tiltrengt valuta til landet gjennom eksport og varige arbeidsplasser.

Det viktigste fortrinnet Norge hadde i industriell sammenheng var vannkraften, og dette ble viktig for industrireisingen i etterkrigstiden. En rekke store kraftutbygginger ble iverksatt i statlig regi, samtidig med etablering av industri, særlig innenfor metallurgisk sektor. I forbindelse med den statlige satsingen på Norsk Jernverk i Rana, ble det en intens debatt om statlig kontra privat drift. Mange, særlig på borgerlig side, mente at Staten ikke skulle engasjere seg i industridrift. I tillegg til Jernverket, var Staten eier av aluminiumsverkene i Årdal og Sunndal. Det er blitt reist spørsmål ved om Staten hadde noen klar strategi og ideologi i forhold til sitt engasjement, og nyere forskning har konkludert med at statsbedriftene først og fremst skulle tjene penger, skaffe valuta og arbeid. De skulle klart drives etter vanlige forretningsmessige prinsipper. Det ideologiske aspektet var derfor ikke det viktigste<sup>35</sup> Det spilte imidlertid muligens en viss rolle i de rammevilkår bedrifter med statlig eierskap fikk for drift og utbygging.

Her kan Norsk Hydro trekkes fram som eksempel på dette under det industrivennlige regimet i etterkrigstiden. Før andre verdenskrig hadde norske eiere bare 2,6 % av aksjene i Hydro, og selskapet var dominert av franske interesser som satt med en majoritet på 53,5 % . Under

---

<sup>35</sup> Furre, Berge: Norsk historie 1914-2000: Attreisingsår 1945-1952: s.188

okkupasjonen sikret tyske interesser seg 42,6 % av aksjene. Slik var Staten i 1945 kommet i posisjon for å sikre norsk og statlig eierskap gjennom loven om fiendegods<sup>36</sup>. Etter en lang prosess endte det med at Staten fikk 44 % av aksjene og i praksis muligheten til en avgjørende innflytelse i selskapet fordi det fantes tusenvis av småaksjonærer.<sup>37</sup> Dessuten ble aksjemajoriteten norsk fordi 8,4 % av aksjekapitalen tilhørte øvrige norske eiere.

Ønsket om hjemkjøp av de utenlandske majoritetsinteresser var ikke av ny dato, allerede flere ganger under første verdenskrig og da man vurderte etablering i Glomfjord i 1924, vurderte man hjemkjøp av Hydro.

Både før, under og etter krigen var det en generell misnøye i Norge med at Hydro – som landets største selskap – var dominert av utenlandsk kapital. Misnøyen gjorde seg gjeldende uavhengig av politisk tilhørighet (.....)<sup>38</sup>

Slik beskriver en hovedoppgave fra 1997 de politiske holdningene til tanken om norsk eierskap. For regjeringspartiet Arbeiderpartiet var det trolig et ønske om innflytelse over Hydro som en stor økonomisk aktør i landet, særlig for å realisere viktige deler av sin industripolitikk. Denne var i vesentlig grad bygd på kraftintensiv industri for å utnytte de fortrinn landet hadde i forhold til tilgang på vannkraft. Kanskje hadde det også sammenheng med et ønske om å ha kontroll over de norske kraftressursene, en slags forlengelse av konsesjonslovene. Opposisjonen på borgerlig side støttet at selskapet skulle få norsk majoritet, men gikk inn for salg til private norske interesser.

Gjennom avtalen med de franske interessene og diverse andre transaksjoner, sikret Stortingets flertall Staten avgjørende innflytelse i Norsk Hydro. I denne forbindelse reiser spørsmålet seg om dette fikk noen betydning for de rammevilkårene Hydro fikk for sine industriprosjekter i Norge? For det første kan vi slå fast at Staten siden 1945 har utøvd sitt eierskap gjennom «forberedelser til og beslutninger på generalforsamlingen», dessuten gjennom aktiv deltakelse i valgkomiteer «for å sikre profesjonelle, uavhengige og kompetente styringsorganer som arbeider for alle aksjonærer og selskapets beste». Dette er kalt *Hydro-modellen* og er blitt en

---

<sup>36</sup> Lov om fiendegods av 22.3.1946

<sup>37</sup> Christensen, Sverre A: Statens forhold til Norsk Hydro 1945-1942. s.35-36

<sup>38</sup> Christensen, Sverre A: Statens forhold til Norsk Hydro 1945-1942. s.23

mal for hvordan Staten håndterer sine eierinteresser i ulike bedrifter<sup>39</sup> Det er en rolle som ikke oppmuntrer til at regjeringen instruerer bedriften gjennom sine styrerepresentanter. I praksis kunne imidlertid regjeringen håndplukke styrerepresentanter som hadde et ideologisk «riktig» ståsted.

Forhandlingene med Norsk Hydro om Glomfjordprosjektet kom i gang etter at eierstrukturen var avklart og Staten i praksis hadde fått nasjonal kontroll over selskapet. Med bakgrunn i de tidligere erfaringene med de utenlandske eierne, var det «nok mer innbydende for Arbeiderpartiet å leie bort kraften til et selskap hvor Staten hadde en betydelig aksjepost»<sup>40</sup> Eierskapet kan også ha hatt sin betydning når rammevilkårene for utbyggingen i Glomfjord ble fastsatt.

### **3.4. Eierforhold – ulikt «Company towns?»**

Konkret innebar industripolitikk og rådende ideologi på nasjonalt plan at Staten hadde tredelt styring med etableringen i Glomfjord, først gjennom at Staten satt på eiendomsretten til grunn, vannkraftressurser, fabrikkanlegg og kraftverk. Derneft gjennom konsesjonsinstituttet med sine vilkår og til sist ved å kunne utøve innflytelse i Norsk Hydro gjennom en sterk aksjepost på 44 % som i praksis ga majoritet under generalforsamlingene.

Disse forholdene bryter med Porteus' kriterium om et privat selskaps absolutte eiendomsrett til anlegg, ressurser, by og grunn. Det er neppe noen farbar vei å holde fast ved en slik rigid tolkning så sent som i etterkrigstidens Norge. Det vesentlige med «Company Town» er i denne sammenhengen om bedriften i praksis hadde styring og råderett over by, anlegg og ressurser. Når det gjelder anlegg og grunn fikk Hydro råderett over de eldre fabrikkanleggene, bygninger areal og infrastruktur, herunder førkrigsboligene, gjennom leieavtaler med Staten.<sup>41</sup> Når det gjelder råderett over ressursene, hadde Hydro ikke eierskap til kraftverk i området før 1957<sup>42</sup>. Kraften fra Glomfjord kraftverk ble leid ut fra Staten etter forhandlinger om pris. Det skjedde i trolig til en viss grad på et forretningsmessig grunnlag, da prisen ble betydelig høyere enn Norsk Hydro hadde sett for seg i utgangspunktet.<sup>43</sup> Selv om bedriften ikke hadde eiendomsrett til kraften, var det en langsiktig og juridisk bindende disposisjonsrett.

---

<sup>39</sup> Myklebust, Egil: Statens aktive eierskap. Kronikk i Aftenposten 7. desember 2006. Myklebust er tidligere generaldirektør og styreleder i Norsk Hydro.

<sup>40</sup> Christensen, Sverre A: Statens forhold til Norsk Hydro 1945-1942. s.96

<sup>41</sup> Fiva, Eirik og Hernes Marit: Vekstkraft – Hydro Glomfjord 1947-1997. s.50

<sup>42</sup> Hydro gikk inn med 60 % andel i utbyggingen av Sundsfjordvassdraget i Gildeskål.

<sup>43</sup> Johannessen, Rønning, Sandvik Nasjonal kontroll og industriell fornyelse:54 f

Konklusjonen må bli at Norsk Hydro langt på vei hadde kontroll over grunn, anlegg og ressurser, men at selskapet ikke hadde formell eiendomsrett. Dessuten drev bedriften på et klart kommersielt grunnlag og Staten grep i liten grad inn i styrets arbeid i samsvar med den såkalte «Hydro-modellen». Den faktiske råderetten var derfor tydelig.

### 3.5. Andre kjennetegn på «company towns»

I Porteus' definisjon er det et viktig poeng at det dreier seg om *planlagte* byer. Det er stemmer helt med situasjonen i Glomfjord, både før og etter krigen. I forbindelse med utbyggingen i mellomkrigstiden, ble det planlagt og utbygd boligområder, planlagt trikketrase og annen infrastruktur.<sup>44</sup> I 1953 beskrives det slik:

Det er blitt velregulerte boligområder som lyser mot en med sine praktiske og moderne hus i muntre farger og med stadig flere velstelte hager omkring. Bedriften og dens ansatte disponerer nå 130 boliger i Glomfjord, og 2/3 av disse er nye etter 1947. Nye veier, som for lengst har fått sine navn, er anlagt og vann, kloakk, lys og telefon er ført frem overalt.. Like utenfor fabrikken får Glomfjord sitt nye sentrum, torget, hvor to store forretningsbygg, post og telegrafbygning er ferdig. Håndverksbygg og gjestgiveri er under oppførelse, og skal blant annet gi rom for frisørsalong, skredder- og skomakerverksted.<sup>45</sup>

Et annet utgangspunkt hos Porteus er at «Company towns» er isolert geografisk. Det var riktig for Glomfjord før 1925, men på dette tidspunktet ble veien til Neverdal åpnet og like etter 1932 ble den erklært farbar helt til Storvik i Gildeskål.<sup>46</sup> I 1946 hadde man derfor veiforbindelse til det folkerike området fra Neverdal til Storvik. Forbindelse til Bodø, stamveien over Saltfjellet sydfra og Nordlandsbanen fikk man imidlertid ikke før i 1963 og da via en to timers fergetur fra Gildeskål til Bodø. Fergefri forbindelse ble ikke etablert før i 1980, og vei til søndre Meløy ennå senere. Glomfjord mellom 1946 og 1960 var derfor ikke totalt avsondret fra omgivelsene, men hadde en viss karakter av isolasjon i forhold til områdene utenfor Meløy og var helt avhengig av sjøverts kommunikasjon. Men isolert i den forstand at alle måtte bo på stedet, var Glomfjord ikke. Det var mange dagpendlere langs den nærmere 4 mil lange veien til Storvik. Videre må det nevnes at Glomfjord ser ut til å ha visse «byfunksjoner» i forhold til omlandet,

---

<sup>44</sup> Farup, Else: Trekk fra Glomfjords historie : 95 f

<sup>45</sup> Norsk Hydro 1953 nr. 2 (Bedriftsblad)

<sup>46</sup> Farup, Else: Trekk fra Glomfjords historie: 100 ff

noe som ikke gir grunnlag for å karakterisere stedet som isolert. Se ellers avsnitt 3.9.

I likhet med steder som Sulitjelma og Kirkenes hadde Glomfjord en *indre segregasjon*. Det var egne områder og boliger for ingeniører, funksjonærer og arbeidere. Til og med i brakkeområdene var det en gjennomført standardforskjell mellom funksjonærer og arbeidere.<sup>47</sup> Dette klasseskillet ble videreført også i etterkrigstiden, med romsligere boliger og høyere standard jo lenger opp på rangstigen man kom.

I klassiske «Company towns» hadde bedriften *sterk kontroll med arbeidskraften*. I dette lå at arbeiderne var dårlig organisert og knapt hadde andre jobbalternativer. I Glomfjord var det en godt organisert fagbevegelse etter krigen, og dessuten muligheter for jobb andre steder. Likevel hadde Hydro som den dominerende arbeidsgiver kontroll og oversikt over de aller fleste arbeidstakere i Glomfjord. Et vesentlig skille i forhold til andre steder var at bedriften disponerte boliger og grunn og hadde kontroll over en rekke andre velferdsgoder. Dens innflytelse strakte seg derfor langt utenfor fabrikkportene. Likevel gikk det klare grenser for slik kontroll. En rekke lover og overenskomster mellom arbeidstakere og arbeidsgivere regulerte forholdene mellom partene.

Et annet trekk ved Company Towns var *paternalisme*, at bedriften la stor vekt på arbeidernes ve og vel. Det er utvilsomt riktig for Glomfjord 1947-1960. Hydro la for eksempel aktivt til rette for gode og moderne boforhold. Trekker vi linjer til distriktene rundt, lå man i Glomfjord langt foran i boligstandard. Det gjelder for eksempel vannklosetter, lettvent vannforsyning, moderne kjøkken, veier og hager. De fleste småbrukene i samfunnene rundt, hadde på denne tiden utedo, vannforsyning fra brønn og eldre hus med knapp isolasjon. Og tidlig på 50-tallet var det heller ikke alle bygdene som hadde fått elektrisk kraft. Med tilrettelegging av gode boliger, infrastruktur og kort vei til butikker og andre tilbud tok Glomfjord etter hvert på flere vis karakter av et tidsmessig tettsted.

*For å få kvalifisert arbeidskraft, måtte de ha gode boliger; det var vanskelig å få godt kvalifiserte arbeidsfolk. Alt var lagt til rette, folk fikk anledning til å bygge og Hydro ga støtte i form av billige lån, verktøy og utstyr og billig strøm. Det ble også bygd mange hus. Sist på 40-tallet ble det bygd mange flerfamiliehus, firemannsboliger.*

---

<sup>47</sup> Det var klar standardforskjell mellom brakkebyene «Berlin» og «Belsen». Den første hadde romsligere forhold og bedre sanitærforhold og var for funksjonærene. Kilde: Gruppesamtale med Hydropensjonister 9.4.2015

(Gruppesamtale med Hydropensjonister 9.4.2015)

Norsk Hydro engasjerte seg ellers langt utover det konsesjonsvilkårene krevde.<sup>48</sup> Bedriften etablerte brannvesen, vannforsyning og forskutterte veitbygging og asfaltering. Det ble gitt tomter til barnehage og park, Røde Kors, Glomfjord alpinsenter, gjestgiveri og Boldevins bilruter. Hydro holdt også egen gartner, bedriftslege og sykepleiere. Gjennom tilskudd, bidro man økonomisk til at stedet fikk automattelefon i 1954, nesten 30 år før resten av kommunen.

Skoleforholdene i Glomfjord ble vanskelige etter at elevtallet økte kolossalt etter 1950. Norsk Hydro bidro til bygging av ny skole med et lån på 1,41 millioner kroner, rentefritt i 5 år. I 1957 kostet bedriften også svømmebasseng til 675.000 kroner, man ga rimelige lån til Folkets Hus som også til dels ble ettergitt, og med et billig lån på 250.000 kroner ble også Glomfjord kirke realisert. Det ble også kjøpt andel i Nord-Norsk Studenthjem i Oslo, hvor ansattes barn kunne leie hybler.

At det var en klar omsorg for befolkningens ve og vel fra bedriftens side, er helt klart. Om den var av «faderlig art» er mer svevende, det er i alle fall sikkert at velferdsgoder var nødvendig for rekruttering av fagfolk i et presset arbeidsmarked.

Det femte kriteriet i Porteus' modell, er spesiell demografi i perioder. Rene innflyttersamfunn med unge familier som over tid ble selvrekrutterende, er et typisk eksempel.<sup>49</sup> Glomfjord var preget av massiv innflytting av unge familier 1947-1960 med påfølgende «baby-boom» og få gamle, i det hele en atypisk befolkningsutvikling i forhold til områdene rundt og gjennomsnittene for landet og fylket. Dette er analysert nærmere i kapittel 6.

### **3.6. Fagbevegelsens rolle**

Tradisjonelt var forholdet mellom fagbevegelse og bedrift spenningsfylt, de organiserte hadde jo lønnskamp og arbeidsforhold som hovedsaker på sin agenda. Fra gammelt av var det også i Glomfjord harde oppgjør mellom bedriftene og arbeiderne. Lønns- og arbeidsforhold var også viktige for de organiserte da Glomfjord Saltpeterfabrikker ble etablert. Det er imidlertid et annet aspekt som har blitt fremhevet ved fagbevegelsens virksomhet, nemlig deres rolle i *bedrifts-*

---

<sup>48</sup> Fiva, Eirik og Hernes, Marit: Vekstkraft – Hydro Glomfjord 1947-1997. s.72

<sup>49</sup> Nordstrand, Leiv: Company Towns:3 Upublisert manuskript. UIN

*utvalget*. I jubileumsskriftet til Haugvik Industriarbeiderforening er bedriftsutvalget kort og godt karakterisert som et lokaldemokratisk organ, et *mini kommunestyre*.<sup>50</sup> Bedriftsutvalget skulle i utgangspunktet arbeide med bedriftsinterne saker som rasjonalisering, nyinvesteringer og vedlikehold mm. Likevel fikk utvalget mye innflytelse på tiltak *utenfor porten*. Dette kunne skje av to hovedgrunner, for det første hadde Glomfjord karakter av en «Company Town» hvor Meløy kommune engasjerte seg lite politisk og økonomisk. Det var bedriften som hadde den dominerende plass i alt som skjedde i industrisamfunnet. Gjennom påvirkning av bedriftsledelsen kunne fagbevegelsen dermed oppnå resultater. Norsk Hydro hadde dessuten interesse av god rekruttering og tolket konsesjonsvilkårene svært vidt.<sup>51</sup>

Tyngdepunktet eller «makta» lå altså hos bedriftsledelsen. Bedriftsutvalget var i praksis det eneste organet hvor mer allmenne oppfatninger blant innbyggerne i Glomfjord kunne formidles og diskuteres med bedriftsledelsen. Det var naturligvis ikke fullt ut representativt for befolkningen, særlig var det svært få kvinner representert i fagbevegelsen. På den annen side var de heller ikke i særlig grad representert i kommunestyrene på denne tiden. At fagbevegelsen forholdt seg til bedriftsledelsen og ikke til kommunen i samfunnsspørsmål, styrker Glomfjords preg av «a Company town».

Gjennom bedriftsutvalget ble en rekke velferdssaker tatt opp og mange av dem fant sin løsning. Fra 1950-årene kan nevnes renovasjon, gatebelysning, snøbrøyting, skoleutbygging, kirke, forsamlingshus og radioreleestasjon for å bedre lytteforholdene.

For øvrig antydes det i jubileumsskriftet til Haugvik Industriarbeiderforening at arbeidet med lokalsamfunnssaker i Bedriftsutvalget kunne fungere som «lynaveleder» for kontroversielle spørsmål som for eksempel rasjonalisering i bedriften.<sup>52</sup> Å dempe klassekampen ved paternalisme, er kjent fra noen «company towns».<sup>53</sup>

### **3.7. Velferdsgoder i Glomfjord**

Omkring 1950 var det stor forskjell mellom by og land og mellom landsdelene økonomisk.

---

<sup>50</sup> Fiva, Eirik og Hernes, Marit: HIAF1913-1988: 71

<sup>51</sup> Fiva, Eirik og Hernes, Marit: HIAF1913-1988: 71

<sup>52</sup> Fiva, Eirik og Hernes, Marit: HIAF1913-1988: 70

<sup>53</sup> Nordstrand, Leiv: Company towns:3



Etter kommuneskatteligningen lå lønningene i landbruket langt etter industrien. Inntekten pr innbygger i Oslo var tre ganger så høy som i Nord-Norge.<sup>54</sup> I fiskerinæringen økte sjarkflåten sterkt og mange drev i kombinasjon med andre yrker, også i industri og anleggsarbeid. Fra 1949 kom det store variasjoner i oppfisket kvantum, for eksempel i det viktige lofotfisket. Med unntak av et par år tidlig på 1950-tallet, hadde oppfisket kvantum i dette tradisjonsrike fisket en nedadgående tendens i perioden.<sup>55</sup> Det at mange på kysten drev i kombinasjon med andre yrker, viser at fiskerinæringen som eneyrke ikke var spesielt lukrativt for de fleste på denne tiden. Som det er redegjort for i kapittel 4, lå en betydelig del av arbeidskraftpotensialet i fiskerbondebefolkningen.

Når mange gjerne ville ta arbeid i Glomfjord, var stabil inntekt en viktig grunn. Norsk Hydro hadde ordnede forhold i tariffspørsmål og et ryddig forhold til fagbevegelsen. Tariffavtalene hadde ikke bare timelønn og akkorder, men også tillegg for overtidsarbeid, nattarbeid og helligdagsjobbing.<sup>56</sup> Som ansatt i Norsk Hydro hadde en altså en forutsigbar og fast lønn som sto i kontrast til variasjoner og markedsforhold i primærnæringene.

*Lønnen var ikke så verst i forhold til andre steder. Det merktes at folk var i fast arbeid, det var ikke noe klondyke, men solid.*

*(Gruppesamtale med Hydropensjonister 9.4.2015)*

Det var også andre økonomiske goder som betød mye for det økonomiske fundamentet den enkelte arbeidstaker og familiene sto på. Husleiene lå bare på en tredjedel av normalpris, det var rimelig elektrisk kraft, lån til husbygging med svært rimelig rente og stipendier for arbeidstakere som ville ta utdanning for å bedre sin faglige kompetanse for å nevne de viktigste.

Lønningene i Glomfjord var ikke spesielt høye i forhold til de andre Hydrobedriftene eller industrien ellers. Men i forhold til tilgjengelige alternativer var de konkurransedyktige.

### **3.8. Idrett og kulturliv**

Idrettsaktiviteter har stått sterkt i Glomfjord. I 1951 ble stolheisen satt i drift etter at Hydro

---

<sup>54</sup> Furre, Berge: Norsk historie 1914-2000:212

<sup>55</sup> Strand, Inge: Banken, folket og fylket: 237 f

<sup>56</sup> Fiva, Eirik og Hernes, Marit: HIAF1913-1988: 42 f

hadde tatt kostnadene på 185.000 kroner.<sup>57</sup> Den har betydd mye for et aktivt alpinmiljø på stedet frem til i dag. Ellers hadde man bedriftsidrettslag, tennisklubb, I/L Glomgutten og mange ulike idrettsarrangementer.

På kulturområdet engasjerte Hydro seg blant annet med å opprette et eget kulturutvalg i 1954. Dette utvalget fikk til kunstutstillinger, fritidskurs og hyggekvelder. Korps og sangkor var det også på stedet, i tillegg til en rekke lag og foreninger med ulike formål. Norsk Hydro ga hele tiden økonomiske bidrag til kulturlivet.

*De fleste trivdes her, det var liv og røre, mange lag og foreninger, to fotballbaner, 4 skibakker og tennisbaner. Glomfjord hadde hornmusikk, kor og mange musikkarrangementer med god kvalitet. På Folkets Hus var det kino og på lørdagene var det dans. Søndagene var det gudstjeneste der. Elles var det bibliotek og gymsal på huset.*

*Det var fotball, friidrett, fjellgåing og turngruppe, pike- og guttespeider og mange aktive i alpint. Vi hadde jo stolheis, og det ble fleire Nord-Norske mestere fra Glomfjord.*

*Mange av dem som kom var interessert i skigåing, fjell og fiske. Det gjaldt over hele fjøla fra direktør til viserguttene.*

*(Gruppeintervju med Hydropensjonister 9.4.2015)*

### **3.9. Glomfjord som «by»**

Begrepet «by» er ikke entydig, og det finnes ikke noen allmenn definisjon.<sup>58</sup> Fra gammelt av var by i Norge en offentlig, juridisk status som var knyttet opp mot økonomiske privilegier. Etter 1814 ble bystatus gitt ved lovvedtak. Når det snakkes om «en ny by» i Glomfjord<sup>59</sup>, går det mer på de *funksjoner* som finnes på stedet. Utgangspunktet kan for eksempel være at det er et *tettbygd* område, at det finnes næringsliv, handelsfunksjoner, bo-områder, offentlige funksjoner og at stedet har betydning for omlandet. I en gruppesamtale med Hydro-pensjonister sies det:

*Glomfjord var «byen» i Meløy. Folk kom hit fra andre deler av kommunen for å handle. Her var jo samvirkelag i Glomen med filial i Haugvik, i tillegg til kolonial, hadde de kjøttutsalg og bakeri. Bokhandel, apotek, bakeri, urmaker, malerforretning, skomaker og frisør hadde vi også.*

<sup>57</sup> Fiva, Eirik og Hernes Marit: Vekstkraft – Hydro Glomfjord 1947-1997, s.78

<sup>58</sup> Jfr. Store norske leksikon: <https://snl.no/by>

<sup>59</sup> Farup, Else: Trekk fra Glomfjords historie: 95

*Det ble sagt at Glomfjord var «himmelstormende» i forhold til distriktene rundt. Glomfjord var en fin plass også for resten av Meløy.*

*(Gruppesamtale med Hydro-pensjonister 9.4.2015)*

Offentlige instanser og betydning for omlandet inngår ikke i *the company town* i sin klassiske betydning. Men det er et relevant kriterium for etterkrigstiden, da utbyggingen av offentlige tjenestetilbud og kommunikasjoner skjød fart. Glomfjord på 50-tallet var et tettbygd strøk etter geografiske kriterier, det hadde et noenlunde variert handelstilbud og offentlige instanser som politi, telefonstasjon og post. Vi kan derfor si at stedet hadde et «bypreg».

### **3.10. Oppsummering og konklusjon**

Innledningsvis stilte vi spørsmålet om hvorfor folk bosatte seg i Glomfjord. Tilgang på arbeid var trolig det viktigste, men i en valgsituasjon spilte velferdsgodene en viktig rolle.

Hydros forpliktelser fremgikk av konsesjonsvilkårene, hvor bedriften blant annet var forpliktet til å holde handel, legehjelp, og boliger med infrastruktur. Også tomter til forsamlingshus og handlende var med i betingelsene, likeledes reguleringsplaner og vedlikeholdsansvar for veier og kaier i anleggsperioden.

Glomfjord hadde mange likhetstrekk med en «Company town», særlig fordi Glomfjord Saltpeterfabrikker var den dominerende aktør også «utenfor porten» og sto for det meste av velferdsgoder og forvaltning i Glomfjordsamfunnet helt frem til 1980-tallet. Bedriften engasjerte seg langt utover det som var fastsatt i konsesjonsvilkårene. Likheter var det også i forhold til klassesdeling, kontroll med arbeidskraften og paternalisme.

Det er likevel klare forskjeller i forhold til den klassiske definisjonen av company towns. Bedriften eide ikke bygg, areal, boliger og kraftressurser. Det var Staten som hadde de formelle eierrettigheter. Likevel hadde man en faktisk disposisjonsrett gjennom langsiktige leieavtaler. Spesielt er det også at Staten de facto hadde majoritet blant eierne av aksjene i hjørnesteinsbedriften. Men etter den offentlig anerkjente «Hydro-modellen», skulle også statsdominerte bedrifter drive etter bedriftsøkonomiske prinsipper, uten at regjeringen instruerte sine styrerepresentanter.

Etterkrigstiden var «stordomstida for sosialdemokratiet» og var blant annet karakterisert ved

«den aktive Staten». Industriutviklingen hadde en nøkkelrolle, og staten søkte å hjelpe den frem, både med direkte og indirekte midler.<sup>60</sup> Med dette skiftet i statens rolle, kan det synes mindre relevant å bruke den klassiske definisjonen av Company Town om Glomfjord i etterkrigstiden. Kanskje kan vi snakke om en *postliberalistisk company town*? I alle fall kan Glomfjord karakteriseres som en modernisert utgave på 1950-tallet. En nærmere komparativ analyse mellom flere industristeder i etterkrigstid kan trolig belyse dette nærmere, for eksempel for Mo i Rana og Mosjøen.

Lønningene ved Glomfjord Saltpeterfabrikker var ikke spesielt høye i forhold til de andre Hydrobedriftene, men var stabile, særlig i forhold til utkommet i primærnæringene. Andre goder som lave husleier, moderne boliger, billig strøm og billige lån kom i tillegg. Hydro stilte også opp med andre velferdstiltak som for eksempel brannvesen, utbygging av vannforsyning, forskuttering av veibygging, barnehage, park og automatisk telefonnett.

Glomfjord hadde et rikt idretts- og kulturliv. Hydro kostet stolheis og støttet virksomheten i en rekke lag og foreninger. Disse fordelte seg over et bredt spekter innen ulike idrettsgrener, sang, musikk og andre kulturelle aktiviteter. Et eget kulturutvalg i Hydro sørget for utstillinger, hyggekvalder og fritidskurs.

Fagbevegelsen bidro til mange velferdstiltak gjennom bedriftsutvalget hvor de møtte bedriftsledelsen. Hydro hadde hånd om det meste i Glomfjordssamfunnet.

Konklusjonen må bli at Glomfjord ble bygd opp til et velferdssamfunn hvor alt var tilrettelagt for arbeidsstokken ved det nye fabrikanlegget. Faste jobber, moderne boliger, et aktivt kulturliv og et variert utvalg butikker og andre tilbud gjorde at det var et godt sted å slå seg ned på.

---

<sup>60</sup> Stugu, Ole Svein: Norsk historie etter 1905: 167

## Kapittel 4. Geografisk rekruttering

### 4.1. Innledning

I etterkrigstiden var det stor økonomisk vekst og økende produksjon i Norge. En slik vekst forutsatte overføring av arbeidskraft fra «lavproduktive» næringer som jordbruk til de «høyproduktive» som industrien. Dermed økte flyttingen, mobiliteten ble større. Flyttestrømmen gikk i stadig større grad fra strøk dominert av primærnæringene til byer og tettsteder. Mange av disse tilflytningsområdene hadde industriarbeidsplasser. Ellers skjedde det en stor ekspansjon i offentlig tjenesteyting.<sup>61</sup> I nasjonal sammenheng ga dette seg utslag i at 83 % av landkommunene og 58 % av byene hadde negativ nettoutflytting. Hele 48 % av kommunene hadde nedgang i folketallet.<sup>62</sup>

Også Nordland var preget av økende flytting, både til industristeder og byer. Næringsmønsteret ble endret med en forskyving av arbeidskraft fra jordbruk og fiskeri til andre typer arbeid, blant annet innen industrien. Kombinasjon med jordbruk og fiskeri var vanlig.<sup>63</sup> I andre halvdel av 1950-årene var det Oslo, Telemark/Buskerud og Østfold/Vestfold som hadde høyest andel av flyttestrømmen.

Lokalt i Meløy og de nærliggende kommunene kan vi se at arbeidskraft går fra primærnæringene til industri, i hvert fall fra midten av 1930-tallet og gjennom okkupasjonsårene. Fra 1930-årene kom gruveforetakene i Laksådalen og Rendalsvik i gang, og der tok mange arbeid, også fra kommuner utenfor regionen. Haugvik smelteverk var også en viktig arbeidsplass i denne tiden. Under okkupasjonen ble gruvedrift og smelteverk definert som krigsviktige og det ble satset på utbygging og drift. Ellers foregikk det utbygging av militære anlegg, blant annet 4 kystfort<sup>64</sup>. Krigstiden ga dermed nye muligheter for sysselsetning med bedre avkastning enn jordbruk og fiskerier kunne gi. Mange tok derfor arbeid i disse virksomhetene. Flyttingen i perioden før 1945 er ikke uproblematisk å kartlegge. Det var ikke holdt folketellinger mellom 1930 og 1946, heller ikke ble folkeregistre obligatorisk i kommunene før i 1942, og lovbestemt i 1946.

---

<sup>61</sup> Furre, Berge: Norsk historie 1914-2000: 201 f.

<sup>62</sup> Mook, Reinhart: Flyttinger i Nord-Norge etter 1950: 13 f

<sup>63</sup> Strand, Inge: Banken, folket og fylket: 221 ff.

<sup>64</sup> MAA 510 – batteriene på Vassdalsvik, Neverdal, Støtt og Nordarnøy

I dette kapittelet skal rekrutteringen til Glomfjord i perioden 1946-1960 drøftes i et geografisk perspektiv, som i tillegg til den hjemmehørende befolkningen også omfatter tilflytting fra andre kommuner, fylker og landsdeler. Et spørsmål som naturlig følger, er i hvilken grad etableringen i Glomfjord oppfylte håp og politiske mål om folketall og sysselsetning ut fra ulike geografiske ståsted. Vertskommunen for den nye Hydro-fabrikken, var Meløy. De lokale politikerne var sterkt engasjert i arbeidet med å få gjennomslag for revitalisering av industrien i Glomfjord, særlig fordi sentrale myndigheter ville overføre kraftressursene til Rana.

I 1946 vedtok Meløy Formannskap en uttalelse til Stortinget i anledning av at Haugvik Smelteverk hadde presentert et «andragende» om å få disponere Glomfjordkraften til aluminiumsproduksjon i Glomfjord. I denne videreføringen av den tidligere virksomheten på stedet, antydte de engelske eierne at det skulle komme hele 1000 arbeidsplasser i Glomfjord. I sin uttalelse av 6.juni 1946 sier formannskapet:

Meløy Formannskap er bekjent med at A/S Haugvik smelteverk ved sine forskjellige henvendelser til Statsmyndighetene arbeider med å få seg overdratt den fornødne del av Glomfjordkraften for modernisering og utvidelse av sitt anlegg. Under henvisning til vårt skriv til det ærede Handelsdepartement av 6.juni då, vil Meløy Formannskap så sterkt det kan, henstille til departementet å imøtekomme A/S Haugviks smelteverks andragende. Det er en livsbetingelse for så vel Meløy som tilstøtende kommuner at dens industri får oppfylt de nødvendige betingelser for sin videre utvikling.<sup>65</sup>

Dette viser med all tydelighet at man lokalt var opptatt av arbeidsplasser i Glomfjord og mulighetene for lokal sysselsetning. De store utflyttingstallene for Meløy og nabokommunene viser at behovet for arbeidsplasser var stort i området. Mellom 1946 og 1960 flyttet hele 6.917 personer ut av de fire kommunene.<sup>66</sup> Meløy kommune fortsatte å presse på for å få lokal anvendelse av kraften, og ikke overføring til Jernverket på Mo, slik Stortinget hadde vedtatt. I juli uttalte formannskapet med tilslutning av et samlet herredsstyre at situasjonen for Meløy ville bli kritisk dersom vedtaket om overføring til Mo ble opprettholdt. Det ble påpekt at man hadde boliger til 800 mann, moderne forretningsbygg, folkeskole, realskole og fornødne forsamlingslokaler. Dessuten var sanitæranleggene utbygget med vann og kloakk samt at det var tilgjengelige fabrikanlegg fra Haugvik Smelteverk og Nordag. Kommunen mente også at det

---

<sup>65</sup> Stortingsmelding nr.36 (1945-46) s.4

<sup>66</sup> Statistisk sentralbyrå, befolkningsendringer i kommunene 1951-2012.  
<http://www.ssb.no/emner/02/02/folkendrhistorik/tabeller/tab>

var uforsvarlig å la disse verdiene ligge ubrukt, og at å legge industrisamfunnet i Glomfjord øde, ville ødelegge hele skattefundamentet og dermed for en stabil og naturlig utvikling i kommunen.<sup>67</sup>

De lokale behovene var ikke av de forhold som var viktig for de sentrale myndighetene som tok beslutningene. Der var næringspolitiske hensyn viktigst, blant annet utnyttelse av naturressursene, valutatilgang og etablering av lønnsom storindustri. De distriktpolitiske virkemidlene kom først med *Nord-Norge planen* i 1951<sup>68</sup> og fikk først betydning for etableringen av fullgjødsselfabrikken i 1955.

Med etableringen av Norsk Hydro kom en kjærkommen vekst på det truede industristedet. Fra 1946 til 1970 steg folketallet i Glomfjord fra 673 til 1472 innbyggere. Størst var folketallet i 1960 med 1635 personer.<sup>69</sup> Tilveksten betød mer enn en dobling av folketallet. Det ble skapt trygge og stabile arbeidsplasser på stedet og mange flyttet altså inn. Men hvor kom de fra, alle disse innflytterne? Spørsmålet kan ikke uten videre besvares slik det er formulert. Hvor de kom fra da de etablerte seg i Glomfjord, er nemlig ikke registrert i folketellingen for 1960 og mangelfullt registrert i tidligere tellinger. Noe av flyttehistorien kan spores ved å se hvor eventuelle barn er født, men ellers gir tellingslistene anno 1960 ikke grunnlag for å besvare dette. Det tellingene konsekvent kan si noe om er *hvor innbyggerne var født*. Dette er registrert på kommunenivå i tellingene 1946, 1950 og 1960. På bakgrunn av det store lokale engasjementet for industrietablering, er det først viktig å se på i hvilken grad folk fra Meløy ble rekruttert til Glomfjordsamfunnet.

## 4.2. Lokal rekruttering

For Meløy kommune var situasjonen i 1945/46 at nær samtlige industriarbeidsplasser i kommunen sto i fare for å forsvinne. Det var derfor stor glede i kommunen over at Hydro ble etablert og det skapte framtidshåp og optimisme. Det er imidlertid to spørsmål som må stilles for å vurdere i hvilken grad etableringen i Glomfjord kom kommunens egne innbyggere til gode. For det første dreier det seg om hvor mange av kommunens innbyggere eksklusive tilflyttere som ble rekruttert? Dernest er det naturlig å reflektere over spørsmålet om Hydros

---

<sup>67</sup> Stortingsmelding nr.36 (1945-46) s.4

<sup>68</sup> Fiva, Eirik og Hernes Marit: Vekstkraft – Hydro Glomfjord 1947-1997, s.49

<sup>69</sup> Fiva, Eirik og Hernes Marit: Vekstkraft – Hydro Glomfjord 1947-1997, s.183

etablering var tilstrekkelig til å skape stabilitet i folketall og sysselsetning i Meløy.

Hvis vi innledningsvis ser på tallene over hvor stor andel av befolkningen i Glomfjord som var født i Meløy, viser statistikken fra folketellingsmaterialet at den relative andelen faktisk sank fra 1946 til 1950, for deretter å vise en liten økning i 1960. I absolutte tall steg imidlertid antall bosatte født i Meløy med henholdsvis 109 og 463.

*Tabell 16: Andel av befolkningen født i Meløy. Prosent og antall.*

*Folketelling for Glomfjord krets 1946, 1950 og 1960.*

	1946	1950	1960
Relativ andel	53,5	46,9	50,3
Antall født i Meløy	360	469	823
Økning av personer født i Meløy	-	+109	+463

Når en ser disse tallene, er det tilsynelatende en positiv tendens for rekrutteringen fra den eksisterende befolkningen i Meløy kommune. Spørsmålet om hvor mange fra Meløy kommune som ble rekruttert til Glomfjord som følge av Hydro-etableringen kan imidlertid ikke besvares ut fra en slik enkel tolkning. Her må en være oppmerksom på at det er flere feilkilder og at det er nødvendig å gå noe dypere ned i tallmaterialet for å se hele bildet.

For det første må vi være klar over at tallene ikke inneholder personer som kom fra fødested utenfor Meløy kommune og bosatte seg i Glomfjord før 1946. Denne gruppen ble ikke rekruttert utenfra, men fra det eksisterende samfunnet i Glomfjord. Dette er en betydelig feilkilde, og for å vurdere utslaget på tallene, har jeg undersøkt hvor mange av denne kategorien som finnes i folketellingen 1946.

*Tabell 17. Bofaste i Glomfjord født utenfor Meløy –*

*Folketellingen 1946, Glomfjord krets*

Kategori	Antall
Menn	144
Kvinner	143
Barn	29
<b>Totalt</b>	<b>316 *)</b>

\*) det er en liten differanse mellom registrerte personer i databasen og offisielle tall (3 personer), noe som antakelig



skyldes rettelser foretatt ved bearbeidelser av grunnlagsmaterialet.

Dette tallet viser at andelen rekruttert fra eksisterende befolkning i Meløy i ft 1950 og 1960 med stor sannsynlighet må være betydelig høyere enn andelen som er født i Meløy. Legger vi til 316 personer får vi et slikt resultat:

*Tabell 18: Andel av befolkningen født i Meløy med tillegg av personer født utenbygds etter ft 46. Prosent og antall.. Folketelling for Glomfjord krets 1950 og 1960.*

	1950	1960
Relativ andel	78,5	69,5
Antall rekruttert fra Meløy*)	785	1139

\*)Uten fradrag for utflyttede og døde etter 1946 blant personer født utenbygds.

Fra dette tallet må det gjøres fradrag for personer som bodde i Glomfjord i 1946, men som var flyttet ut eller var døde i 1950 og 1960. Det er ikke mulig å kvantifisere dette i de tilgjengelige databasene, da disse av personvern hensyn ikke er opprettet med personnavn.

Et annet moment som ikke berører rekrutteringen til selve Glomfjordsamfunnet, er pendlerne fra den øvrige delen av Meløy. De hadde likevel betydning for folketallet i Meløy kommune og for rekrutteringen til Hydro i Glomfjord. Det er små muligheter til å kartlegge pendlingen i folketellingsmaterialet for Glomfjord. Den er likevel fullt mulig å kvantifisere. Dette forutsetter imidlertid gjennomgang av folketellingsmaterialet for alle tre folketellinger i *hele* Meløy herred og Hydros bedriftsarkiv, noe som av på grunn av arbeidets omfang ikke har latt seg gjøre.

Med de forbehold som må være en konsekvens av drøftingen over, viser folketellingsmaterialet med all mulig tydelighet at den lokale rekrutteringen fra Meløy var massiv og slik hadde stor betydning for sysselsetning, bosetning og økonomi i kommunen. Hvilken effekt fikk da den nye industrivirksomheten for Meløy kommune når det gjaldt fast sysselsetning for kommunens befolkning? Folketallet for Meløy viser en slik utvikling i perioden:

Tabell 19: SSB: Befolkningsendringer i kommunene  
1946-1970. Meløy kommune <sup>70</sup>

År	Folketall	Endring
1946	5648	-
1950	6230	+ 582
1951	6 243	+13
1952	6 408	+165
1953	6 532	+124
1954	6 668	+136
1955	6 842	+174
1956	7 027	+185
1957	7 262	+235
1958	7 397	+135
1959	7 440	+43
1960	7 400	-40

Det framgår her at folketallet hadde en positiv tendens kommunen sett under ett i tiden 1946-1959. I 1960 og 1961 er det to år med negativ befolkningsutvikling, deretter en vekst fra 1962 til 1965, og fra 1966 til 1970 igjen en negativ endring. I hvilken grad kan denne utviklingen relateres til utviklingen i Glomfjord? Fra 1946 til det høyeste registrerte folketallet i 1960, var det en økning på 962 personer på stedet. Samlet for Meløy kommune var økningen på 1752 personer. Det er i utgangspunktet klart at en betydelig del av økningen må tilskrives industriutviklingen i Glomfjord med tilhørende ringvirkninger. Men hva så med den øvrige økning? Mellom 1951 og 1960 var *fødselsoverskuddet* i Meløy hele 1125 barn.<sup>71</sup> Samtidig var nettoinnflyttingen – 36 personer. I denne perioden vil det dermed være riktig å si at fødselsoverskuddet spilte en betydelig rolle for utviklingen av folketallet i Meløy og ikke industrietableringen i Glomfjord alene. Utflyttingstallene for Meløy var nemlig jevnt høye, og til dels betydelig større enn fødselsoverskuddet. I de 12 årene fra 1958 til 1970 var det hele tiden *negativ nettoflytting*, i 1970 så høy som nesten 300 personer på ett år. Ser vi bort fra Glomfjord, er det tydelig at de fleste av de øvrige kretsene i kommunen hadde betydelig tilbakegang i folketallet tilsvarende sammenliknbare områder i nabokommunene. Det er viktig å ha klart for seg at selv om industrien i Glomfjord ikke kunne berge folketallet i kommunen på lengre sikt, var den meget viktig for kommunen. Det gjenspeiler seg blant annet i at en stor del av de

<sup>70</sup> <http://www.ssb.no/emner/02/02/folkendrhist/tabeller/>

<sup>71</sup> <http://www.ssb.no/emner/02/02/folkendrhist/tabeller/>

bofaste i Glomfjord var født i Meløy, slik det er redegjort for over. Uten arbeidsplassene i Glomfjord ville bildet sett adskillig dystre ut og befolkningsutviklingen ville trolig ha blitt mer lik nabokommunene.

Hvor kom de som ikke var født i Meløy fra? Først er det naturlig å se på nabokommunene. Lokale krefter argumenterte jo blant annet med at industrietablering i Glomfjord var en *livs-betingelse* også for nabokommunene. Meløys nære nabokommuner er i sør Rødøy, i øst Beiarn og i nord Gildeskål. Antallet personer født i de tre nære nabokommunene er beskjedent i Glomfjord i 1946, bare 42 eller ca. 6,2 %. Tallet stiger fram til 1950, da 188 personer kommer fra nabokommunene. Det utgjorde omtrent 12,7 % av det samlede innbyggertall i kretsen. I 1960 utgjorde «naboene» 224 personer eller 13,7 %.



Kart over Meløy og de tre nære nabokommunene Gildeskål, Beiarn og Rødøy. Kilde: Salten regionråds kartportal

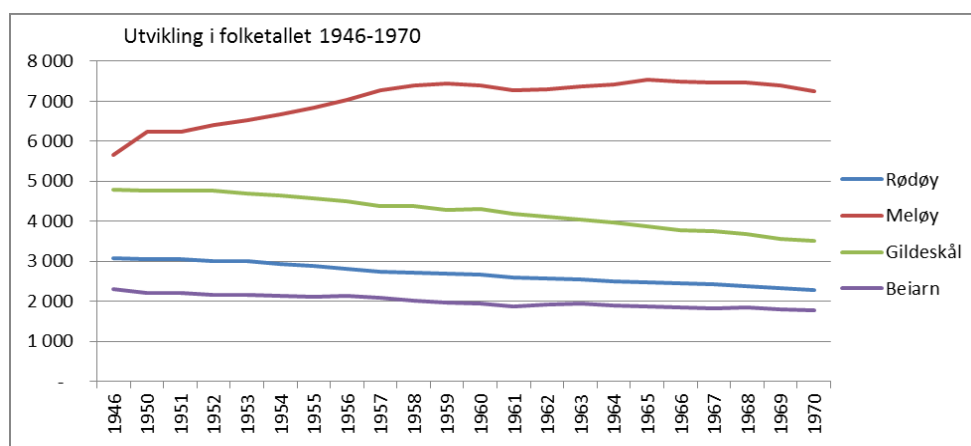
Tabell 20: Bosatte i Glomfjord tellingskrets. Fødested i folketellingene 1946, 1950 og 1960 Fødte i nære nabokommuner<sup>72</sup>

	1946	1950	1960
Fødested	Antall	Antall	Antall
<b>Meløy herred</b>	<b>360</b>	<b>469</b>	<b>823</b>
Gildeskål herred	25	99	125
Rødøy herred	9	53	62
Beiarn herred	8	36	37
Nabokommunene i alt *)	42	188	224
Glomfjord, <i>hele befolkningen</i>	673	1472	1635

\*) Gildeskål, Rødøy og Beiarn

Tallene er ikke imponerende høye når vi tar i betraktning at det samlede folketallet i de tre nabokommunene var 9.724 i 1946.<sup>73</sup> At etableringen i Glomfjord hadde marginal betydning, kan vi også se i den store nedgangen i folketallet i de tre kommunene. Det var for få arbeidsplasser i Glomfjord til at det i vesentlig grad kunne stoppe fraflytningen til Bodø og andre vekstområder. Den totale fraflytningen i de fire kommunene var på hele 6.917 personer i tiåret 1951-1960.<sup>74</sup> Likevel fanget Glomfjord opp en del av de industriarbeidsplassene som gikk tapt i 1945, for eksempel ved at en del av arbeidstokken fra Oterstranda Molybdengruver i Gildeskål og A/S Mineral i Rendalsvik fikk arbeid der.<sup>75</sup>

Diagram 01: Utviklingen av folketallet i Meløy og de tre nære nabokommunene 1946-1970



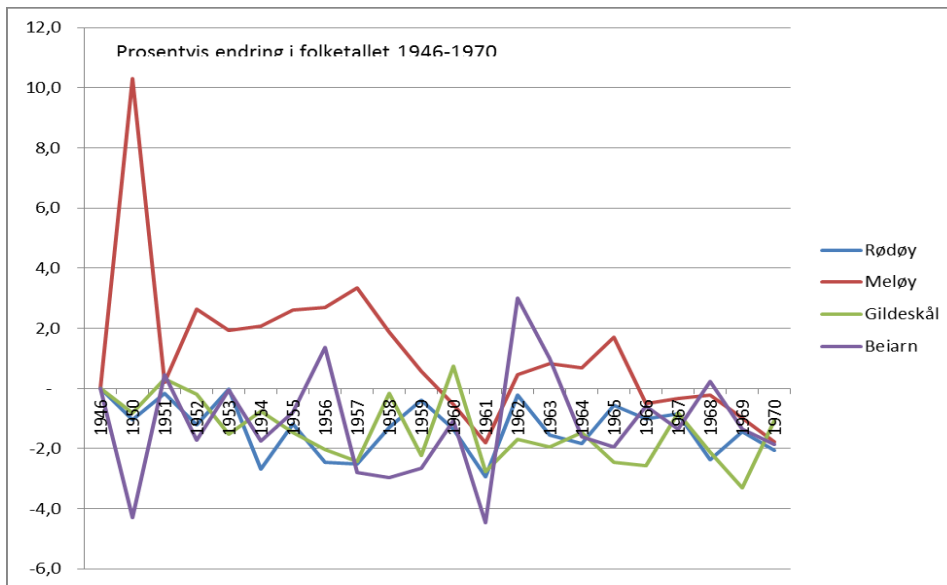
<sup>72</sup> Utdrag av databasene for folketellingene 1946, 1950 og 1960

<sup>73</sup> Offisielle tall fra folketellingen 1946

<sup>74</sup> Jfr tabell 05

<sup>75</sup> Jfr muntlige opplysninger gitt under arbeidet med historien til Oterstranda Molybdengruve

Diagram 02: Prosentvis endring i folketallet 1946-1970, Meløy, Gildeskål, Rødøy og Beiarn.



Diagrammet over årlig relativ endring i folketallet, viser at Meløy hadde vekst i folketallet i årene frem til 1960 og etter et midlertidig tilbakeslag, også fra 1962-1966. Fra 1966 og videre var det en negativ endring i folketallet. Rødøy og Gildeskål hadde stort sett negativ tendens i hele perioden, det samme gjaldt Beiarn som imidlertid hadde enkelte positive år. Diagrammene bekrefter at industrireisingen i Glomfjord ikke kunne stoppe fraflytningen, spesielt ikke i nabokommunene. I Meløy stabiliserte folketallet seg bedre enn i de andre tre kommunene, og det er nærliggende å peke på Hydros etablering i Glomfjord som en hovedårsak. Det var likevel andre virksomheter som bidro til dette. I etterkrigstiden ble det nemlig satset mye på utbygging av ny fiskeindustri i Meløy. To bedrifter etablerte seg på Ørnes, A/S Fiskeagn og Ørnes klippfisktørkeri. Den førstnevnte drev allsidig foredling med agnproduksjon, filetproduksjon, nedlegging av sild, fiskemottak og produksjon av fiske- og kjøtthermetikk. På Halså ble Feitsildfiskernes sildoljefabrikk etablert og i Engavågen kom en hermetikkfabrikk. Mottak av fisk og foredling skjedde også i regi av fiskersamvirkelagene på Bolga, Støtt og Åmøyhamn. Flere fiskemottak sysselsatte også folk med mottak, tørrfiskeproduksjon, pakking av tørrfisk og noe klippfisktørking.<sup>76</sup>

### 4.3. Nordnorsk perspektiv

I 1951 ble som tidligere nevnt søkelyset satt på utvikling av den nordnorske landsdelen gjennom *Nord-Norgeplanen*. Gjennom denne satsingen kom *distriktpolitiske hensyn* for alvor

<sup>76</sup> Fygle, Svein: Fiskerihistorie for Meløy: 284 ff

inn i myndighetenes næringsarbeid.<sup>77</sup> Nordnorgeplanen hadde særlig betydning for utbyggingen av fullgjødsselfabrikken og tungtvannsproduksjonen. Ser vi tilflytningen til Glomfjord i et slikt nordnorsk perspektiv, var rekrutteringen fra Nordland massiv og dominert av hjemkommunen Meløy. Bortsett fra nabokommunene, er det få kommuner i fylket som utpeker seg med mange tilflyttere til Glomfjord. Det største antallet kom fra Fauske, Leirfjord, Sortland, Buksnes, Borge og Vågan. At de siste fire kommunene i Lofoten/Vesterålen var representert over gjennomsnittet, kan ha sammenheng med at tyngdepunktet for industrireisningen skjedde i andre regioner og at særlig Lofot-regionen opplevde tilbakegang i folketallet.<sup>78</sup> Utflyttingen fra Buksnes ser ut til å være en «utflytningskultur» hvor en betydelig del av fødselsoverskuddet ble eksportert til industrielle anlegg.<sup>79</sup>

Fra Troms og Finnmark var det relativt få personer i Glomfjord på denne tiden. Fra Troms var det for eksempel ingen i 1946. Tallene ser slik ut:

Tabell 21: Folketellingen 1946, 1950 og 1960. Glomfjord krets, antall personer født i Nord-Norge

Fylke	1946	1950	1960
Nordland *)	518	906	1223
Troms	0	59	50
Finnmark	3	17	22
Nord-Norge	521	982	1295

Tabell 22: Folketellingen 1946, 1950 og 1960. Glomfjord krets, relativ andel av totalt folketall

Fylke	1946	1950	1960
Nordland *)	76,9	61,5	74,8
Troms	0,0	4,0	3,1
Finnmark	0,5	1,2	1,4
Nord-Norge	77,4	66,7	79,2

\*) Tallene er ikke korrigert for personer som etablerte seg i Glomfjord før 1946 og har et annet fødested enn Meløy

<sup>77</sup> Fiva, Eirik og Hernes Marit: Vekstkraft – Hydro Glomfjord 1947-1997, s.63

<sup>78</sup> Strand, Inge: Banken, folket og fylket: 221 ff.

<sup>79</sup> Opplysninger fra professor Steinar Aas, UIN



Folketellingene viser at det ble rekruttert noen maskinister fra Tromsø, og det skyldes nok maskinistskolen der som hadde oppstart i 1909. Fra andre områder i nord, kan nevnes et dusin tilflyttere fra Salangen og tilsvarende fra Ballangen. Det er naturlig å sette deres flytting i sammenheng med miljøet rundt industri og gruvedrift i disse områdene

Tabellene viser at arbeidsplassene i Glomfjord ikke hadde noen stor betydning for Nord-Norge nord for Nordland. Totalt sett var det Nordland og særlig Meløy med de nære nabokommunene som dominerte befolkningen i 1950 og 1960.

Som nevnt under lokal rekruttering, vil tallet for Meløy være underrapportert om en tar hensyn til de som etablerte seg i Glomfjord før 1946, men har fødested i annen kommune. I 1950 var de jo ikke tilflyttere til stedet og ble følgelig ikke rekruttert utenfra. Det har vist seg vanskelig å korrigere for dette forholdet, fordi en da måtte ta hensyn til hvor mange i denne gruppen som flyttet eller døde. En mer nøyaktig analyse enn illustrasjonen i tabell xx, har derfor av på grunn av arbeidets omfang ikke latt seg gjennomføre. Konsekvensen vil være at den relative andelen for personer rekruttert fra Nordland i tabellene vil være høyere og dermed også påvirke tallene for Nord-Norge i positiv retning og tallene for øvrige landsdeler vil trolig bli lavere. Tallene er imidlertid ikke i en størrelsesorden at de endrer det hovedbildet som tabellene gir.

Norsk Hydros anlegg på Herøya ved Porsgrunn var i sterk vekst etter krigen og måtte konkurrere om arbeidskraften i et stramt regionalt arbeidsmarked. Det ble derfor hentet arbeidskraft fra hele landet, og bedriften satset særlig på rekruttering fra Nord-Norge.<sup>80</sup> Det er derfor ikke utenkelig at noen av dem som ble rekruttert til Glomfjord fra landsdelen kom via Hydros virksomhet i Sør-Norge.

#### 4.4. Øvrig geografisk rekruttering

En gjennomgang av de som ikke var født i Nord-Norge gir dette resultatet:

Tabell 23: Folketellingen 1946, 1950 og 1960. Glomfjord krets,

Antall personer født utenfor Nord-Norge

Fylke	1946	1950	1960
Trøndelag	26	72	94
Vestlandet	11	25	34

<sup>80</sup> Porsgrunn bys historie III. Storindustriens havneby: 531

Østlandet	0	58	56
Sørlandet	0	2	2
Utlandet	0	16	11
<b>Totalt utenfor Nord-Norge</b>	<b>37</b>	<b>173</b>	<b>197</b>

\*) Personer født utenfor Nordland som etablerte seg i Glomfjord før 1946 er med i tallene

*Tabell 24: Folketellingen 1946, 1950 og 1960. Glomfjord krets, Relativ andel av befolkningen født utenfor Nord-Norge*

Fylke	1946	1950	1960
Trøndelag	3,8	4,9	5,7
Vestlandet	1,6	1,7	2,1
Østlandet	0,0	3,9	3,4
Sørlandet	0,0	0,1	0,1
Utlandet	0,0	1,1	0,7
<b>Totalt utenfor Nord-Norge</b>	<b>5,4</b>	<b>11,8</b>	<b>12,0</b>

I denne oversikten ser vi at Trøndelag skiller seg ut med 5,7 % av befolkningen. Det er bare Trondheim som har et tosifret antall personer, ellers fordeler det seg med få personer i et tjuetalls kommuner. I 1950 var det 26 personer fra Trondheim, i 1960 16. Det er ikke overraskende ut fra at byen hadde tekniske skoler, maskinistiskole og teknisk høyskole. Når det gjelder de store byene, hadde de også stort folketall og dermed større rekrutteringsgrunnlag.

De som ble rekruttert fra Østlandet og Vestlandet fordelte seg på et mindre antall i en lang rekke kommuner. Bare Oslo skiller seg ut med 17 personer i 1950 fordelt på fem i tekniske jobber, en revisor og intendanten. I 1960 er det bare 9 fra hovedstaden og det var tre av dem som var i arbeid, derav en tekniker. Fra Sørlandet kom det bare to personer i begge tellinger. Det er heller ikke noe stort antall født i utlandet. De fordeler seg på 7-9 land, uten at det er noen spesiell tendens i forhold til yrkesrekruttering.

I kapittel 3 ble det reist spørsmål om det skjedde utveksling av kompetanse fra Hydros øvrige fabrikker for å styrke det faglige behovet ved Glomfjord-anleggene. Det som folketellingene kan fortelle om dette, er om noen av de ansatte er født i de kommunene Hydro hadde sin øvrige virksomhet, eller om de hadde barn som var født der. Også ektefellenes fødested kan si noe om tilknytningen til disse stedene.



Norsk Hydro hadde saltpeterfabrikker i Eidanger (Porsgrunn), Rjukan (Tinn) og Notodden. I folketellingen for 1950 kan vi finne følgende opplysninger:

Fra Eidanger (Porsgrunn)

- maskiningeniør (GS) med et barn født i Porsgrunn

Fra Rjukan (Tinn)

- Direktør med ektefelle fra Tinn (GS)
- Eltekniker med ektefelle fra Tinn (GS)
- Hovedbokholder med ektefelle fra Tinn (GS)
- Konstruktør med et barn født i Tinn (GS)
- Ass ingeniør født i Tinn (GK)
- Helseinspektør født i Tinn (GS)
- 

Det er altså 6 ansatte ved Hydro i Glomfjord som hadde en geografisk tilknytning til de tre kommunene som hadde saltpeteranlegg, samt en ansatt i Glomfjord Kraftverk. Folketellingen for 1950 har også opplysninger om hvor tilflytterne sist kom fra. Opplysningene her viser at det var en som flyttet fra Notodden og 12 fra Tinn, herav et barn.

Går vi videre til folketellingen 1960, ser det slik ut:

- kallskapellan med 2 barn født i Porsgrunn (OFF)
- ingeniør med 2 barn født i Porsgrunn (GS)
- tekniker med barn født i Porsgrunn (GS)
- overingeniør med barn født i Porsgrunn (GS), har også barn f. i Kirkenes
- maskinmester med ektefelle fra Rjukan (GK)
- fagarbeider med ektefelle fra Rjukan (GS)

I 1960 kan vi se at det er fire personer på Glomfjord saltpeterfabrikker som har tilknytning til de tre kommunene. Opplysningene viser at det trolig var en viss utveksling eller overføring fra arbeid på Norsk Hydros øvrige anlegg, men opplysningene er usikre og det vil være nødvendig å gå inn i Hydros bedriftsarkiv for å gi et godt svar.

#### **4.5. Oppsummering og konklusjon**

Gjennomgangen viser at det ble en massiv rekruttering til Glomfjord fra Meløy kommune, og at befolkningen var dominert av personer født i Meløy. Tar vi med pendlerne fra de øvrige kretser i

kommunen og personer utenfra som etablerte seg før 1946, blir dominansen ennå mer fremtredende. Slik fikk etableringen de virkninger som herredsstyret i Meløy så for seg for folketall og økonomi. Til en viss grad nøt også folk fra de nære nabokommunene godt av de nye arbeidsplassene.

Imidlertid var det ikke nok arbeidsplasser i Glomfjord til at de kunne dekke behovet for sysselsetting på lengre sikt. Det var store ungdomskull som skulle ut i arbeid og utdanning, og mange fra fiskerbondesamfunnene i området som søkte levebrød. Det var økende negativ nettoflytting etter 1957 og den svakt positive tilveksten i Meløys folketall frem til 1958 må trolig tilskrives fødselsoverskuddet. De nære nabokommunene fikk negativ befolkningsutvikling, til dels med dramatisk nedgang i siste del av 50-årene og særlig utover 60-tallet.

I Nord-Norsk perspektiv hadde etableringen i Glomfjord liten betydning utenfor kjerneområdet i Nordland. Det besto av en liten region omfattende Meløy og de nære nabokommunene. Fra de øvrige landsdelene kom det bare få personer fra de aller fleste kommunene. Noen få byer med teknisk utdanning og enkelte kommuner med industribakgrunn skiller seg ut. Det var få utenlandske innbyggere i den perioden som er undersøkt.

En gjennomgang av personer med fødested i kommunene hvor Hydro hadde sine øvrige fabrikanlegg for gjødselproduksjon, tyder på at det var en viss rekruttering fra disse virksomhetene. På grunn av et stramt arbeidsmarked i Østlandsområdet, rekrutterte Hydro arbeidskraft fra Nord-Norge til fabrikkene på Herøya. Noen av dem som var født i Nord-Norge kan derfor ha kommet til Glomfjord etter et opphold på Hydros anlegg i sør.

## Kapittel 5. Rekruttering av kompetanse

### 5.1. Innledning

En av de vesentligste suksessfaktorene for etablering i Glomfjord, var hvordan kompetanseutfordringene kunne løses. Dette blir særlig viktig, når vi ser Hydros beskrivelse av arbeidskraftsituasjonen i forkant av oppstarten i 1946/47. Her sies det at det er rikelig tilgang på arbeidskraft lokalt, men vanskelig å skaffe faglærte<sup>81</sup>

Forut for oppstarten i Glomfjord i 1947 ble tilgangen på valuta og materialer et sentralt spørsmål på grunn av mange parallelle prosjekter innen industri, gjenoppbygging og infrastruktur. Men utfordringene i denne situasjonen lå også i tilgangen på arbeidskraft, særlig med fagkompetanse. Hydros direktør uttalte i forbindelse med Glomfjordprosjektet at det vil bli lett å skaffe arbeidsstyrke til en ny fabrikk, men at faglært arbeidsstyrke neppe kunne påregnes i særlig grad.<sup>82</sup> Hydro prøvde seg allerede i 1947 med en forespørsel til Handelsdepartementet om *prioritet på arbeidskraft*, men fikk som svar fra Arbeidsdirektoratet at det ikke var mulig å gi slik prioritet fordi det ikke var stavnsbånd i Norge. Selskapet måtte derfor forholde seg til arbeidsmarkedet slik det var. Imidlertid meddelte Direktoratet at en skulle ta hensyn til Hydros behov for arbeidskraft når det gjaldt anbefaling av andre anleggsarbeider i samme distrikt.<sup>83</sup> Det er mulig at en her først tenkte på selve anleggsperioden, med et behov for arbeidskraft som var det 3-4 doble av den påtenkte, faste arbeidsstokken. Hydro hadde nemlig et betydelig kompetansepotensiale knyttet til de eksisterende tre saltpeterfabrikkene som selskapet drev, og dette kunne kanskje til en viss grad kompensere for manglende lokalt tilgjengelig kompetanse. Dette blir nærmere drøftet senere i kapittelet.

I Nordland var det stor anleggs- og utbyggingsaktivitet gjennom hele perioden. Viktig var ny industriutbygging med basis i kraftkrevende industri – for eksempel Norsk Jernverk på Mo (stiftet 1946, oppstart 1955), Mosjøen aluminiumsverk (oppstart 1958) og Norsk Hydros ammoniakk og fullgjødsselfabrikk i Glomfjord (fra 1949). Etablerte bedrifter innen den eksisterende industrien, som for eksempel Sulitjelma gruver, Bjørkåsen gruver og sementfabrikken i Kjølsvik, fortsatte og moderniserte driften.

---

<sup>81</sup> Kr. Anker Olsen: Norsk Hydro 50 år 1905-1955: s.450 \*\*)

<sup>82</sup> Fiva, Eirik og Hernes, Marit: Vekstkraft. Hydro Glomfjord 1947-1997 s.53

<sup>83</sup> Johannessen/Rønning/Sandvik: Nasjonal kontroll og industriell fornyelse – Hydro 1945-1977 s.61

De nye industrietableringene førte med seg et betydelig arbeidskraftsbehov. Det kan synes som hovedtyngden av dette arbeidskraftsbehovet i form av faste industriarbeidsplasser var knyttet til industrietableringene i tilknytning til Norsk Jernverk i Rana og aluminiumsverket i Mosjøen. I følge «Banken, folket, fylket» var om lag 2800 av 3000 nye industriarbeidsplasser fram til 1960 lokalisert til disse områdene.<sup>84</sup> Tallene kan imidlertid ikke gi et helt rett bilde av situasjonen, når det framgår at det i 1955/56 var 752 nye industriarbeidsplasser i Glomfjord alene<sup>85</sup> Dessuten blir perspektivet på arbeidskraftsbehovet i fylket et annet når vi tar i betraktning det store omfanget av *anleggsarbeid*. For Glomfjords vedkommende innebar det et stort utbyggingsprosjekt allerede i den første etterkrigstiden, og deretter flere utbyggingstrinn. I den første fasen omfattet anleggsarbeidet mer enn 1500 arbeidere i over 30 ulike firma, også utenlandske. Tilsvarende forhold kan vi se ved andre industrilokaliseringer i fylket. Flere store kraftutbygginger satte også sitt preg på arbeidsmarkedet. Hvor stor innvirkning anleggsarbeidet hadde på det lokale arbeidsmarkedet er lite undersøkt, men mye av arbeidet ble satt ut til store entreprenører som Selmer og Furuholmen. Disse hadde sin basis i andre fylker, men benyttet en rekke mindre underentreprenører med lokal tilknytning.

Også de store infrastrukturprosjektene i etterkrigstiden ga et stort arbeidskraftbehov. Her kan nevnes utbyggingen av Nordlandsbanen, flyplassene i Bodø og på Andøya, gjenoppbygging av krigsherjede steder som Bodø, Narvik og Fauske og etablering av en rekke forsvarsanlegg. En del av disse prosjektene var sesongbetont, for eksempel arbeidet på Nordlandsbanen. Norsk Hydro planla for eksempel å hente trevirke fra sydnorge, fordi det var mangel på arbeidskraft i skogen på Helgeland til å sette opp nødvendige tømmerkoier.. Årsaken til mangelen var at arbeidsstyrken var i arbeid på Nordlandsbanen i sommersesongen.<sup>86</sup> Ekspansjon var det for øvrig også innen *varehandel og service*, kommunikasjoner, *utdanning og offentlig administrasjon*.

Det var i denne situasjonen det skulle etableres ny virksomhet på industrilokalitetene i Glomfjord. For å få oversikt over hvilke utfordringer Norsk Hydro hadde på det faglige planet, er det nødvendig å se på hvilke produksjonsprosesser som ble etablert og vurdere rekrutteringsbehovet på denne bakgrunnen.

---

<sup>84</sup> Strand, Inge: Gjenreisning og ny vekst 1945-1960. Banken, folket, fylket kap.4, Bodø 1993, s.223

<sup>85</sup> Fiva, Eirik og Hernes, Marit: Vekstkraft. Hydro Glomfjord 1947-1997 s.192

<sup>86</sup> Johannessen/Rønning/Sandvik: Nasjonal kontroll og industriell fornyelse – Hydro 1945-1977 s.63

Glomfjord Saltpeterfabrikker var et mer avansert anlegg en det gamle aluminiumsmelteverket. Det lokalt framstilte råstoffet til gjødselproduksjonen var ammoniakk ( $\text{NH}_3$ ). Dette stoffet ble framstilt gjennom en avansert prosess basert på luft, vann og elektrisitet. Første trinn var framstilling av hydrogen ( $\text{H}_2$ ) og oksygen ( $\text{O}_2$ ). Her ble gassene framstilt ved *elektrolyse* av vann i elektrolyserør. Likestrøm fra Norges største, avanserte likeretteranlegg ble ført inn til rørene. De ferdige gassene ble etter rensing, måling i gasometre og tørking, ført i rør til videre behandling. I en annen prosess ble nitrogen ( $\text{N}_2$ ) framstilt ved destillasjon av luft som inneholder 78 % nitrogen. Her ble luften først komprimert og deretter gradvis avkjølt i 3 trinn med vann, flytende ammoniakk og flytende luft til den gikk over i væskeform. Til slutt ble nitrogenet utskilt ved at det gikk over i gassform ved sitt kokepunkt. Så ble det ført i rør til en renseprosess og videre til *kompresjon*. Nå ble hydrogen og nitrogen blandet i riktig forhold (1 del N og 3 del H), komprimert til 250 atmosfærers trykk og avkjølt. Kompressoranlegget var blant de største i Skandinavia. Til slutt gikk blandingen til *synteseanlegget* hvor den ble ført inn i synteseovner som hadde katalysatormasse av jern og holdt en temperatur på 500-550 grader. Her foregikk det en kjemisk reaksjon hvor blandingen ble omsatt til ammoniakk. Gjennom en utskillingsprosess hvor en del av blandingen måtte tilbake til synteseovnene, ble stadig mer ammoniakk utskilt. Den gikk så til lagring på store tanker.

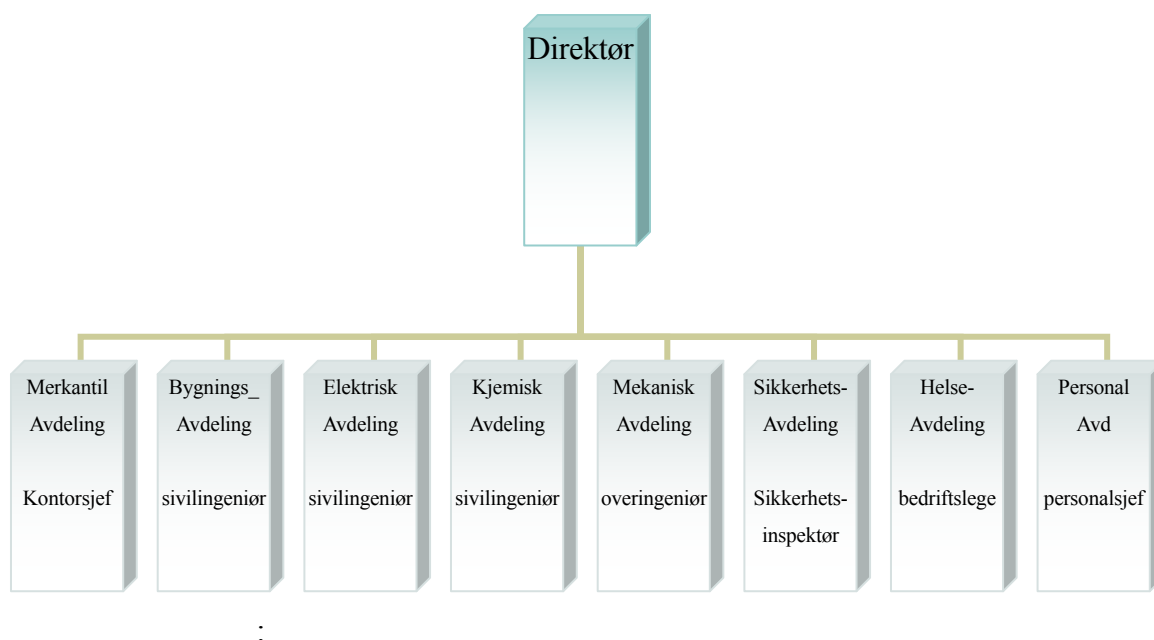
I første fase (1949) var det ammoniakkproduksjonen som ble bygd ut i Glomfjord. Sommeren 1955 ble fullgjødselabrikken satt i drift. Også dette var en avansert produksjonsprosess. Først ble det laget salpetersyre ( $\text{HNO}_3$ ) ved å blande oksygentilført luft med ammoniakk og føre blandingen inn i forbrenningsovner med en temperatur på 700 grader C og katalysatorer av platinanett. Det ble da dannet nitrogenoksid ( $\text{NO}_2$ ) som i den videre prosessen gjennom absorpsjonstårn og syretårn ble til salpetersyre. Deretter fulgte selve gjødselproduksjonen, hvor syren ble tilsatt kalkstein, nøytralisert, dampet inn og tilsatt ammoniumnitrat lut og størknet til fast kalksalpeter. Til slutt ble det ferdige produktet pakket og utskipet.<sup>87</sup>

Anleggene i Glomfjord var teknisk avanserte, og grovrisset av produksjonsprosessen over viser med all tydelighet at det var et utstrakt kompetansebehov på flere plan. Organisasjonsdiagrammet fra 1958 gir et godt inntrykk av hva bedriften trengte av kompetanse.<sup>88</sup>

---

<sup>87</sup> «Kjenner du Norsk Hydro». Håndbok for arbeidere og funksjonærer. Norsk Hydro, Oslo 1952, s.49-53

<sup>88</sup> «Kjenner du Norsk Hydro». Håndbok for arbeidere og funksjonærer. Norsk Hydro, Oslo 1959, s.25



Det trengtes altså know-how og omfattende faglig kompetanse. Sentralt sto kunnskaper i kjemi, elektroteknikk og maskinteknikk på et høyt nivå. Her krevdes høyere teknisk utdanning på sivilingeniørnivå, jfr Norsk Hydros organisasjonsplaner.<sup>89</sup> I Norge ble sivilingeniører utdannet ved Norges Tekniske Høyskole, grunnlagt i 1910 og lokalisert til Trondheim. Tidligere var det vanlig å ta høyere teknisk utdanning i utlandet, for eksempel i Tyskland.

Sivilingeniørene utgjorde *spisskompetansen* innen kjemi og prosess, elektro og maskinteknikk. Denne gruppen må åpenbart ha vært en viktig suksessfaktor. Dernest trengtes spesialkompetanse på en rekke felt, det være seg instrumentteknikere, maskinister, elektrikere, mekanikere, rørleggere, laboratoriepersonell og tekniske tegnere. Ellers var det behov for vanlige arbeidere, hjelpearbeidere, transportarbeidere, funksjonærer, bygningsarbeidere og anleggsarbeidere.

## 5.2. Arbeidskraftpotensiale før etableringen

Konsekvensen av økt aktivitet innen bygg, industri og anlegg i fylket var et stort behov for arbeidskraft, særlig faglærte innen bygningsarbeid, rørleggere, elektrikere, ingeniører og andre teknisk utdannede arbeidere. I denne situasjonen skulle Hydro etablere sin virksomhet i Glomfjord. Det er innledningsvis naturlig å stille spørsmålet om hva slags arbeidskraft og kompetanse som fantes i Glomfjord da utbyggingen startet.

<sup>89</sup> ”Kjenner du Norsk Hydro»– håndbok for funksjonærer og Arbeidere”, Oslo 1952 , s 15 ff.

Situasjonen i 1946 var at driften ved det etablerte aluminiumsverket, Haugvik Smelteverk, hadde vært innstilt siden 1943, og at det snart ikke ville være behov for denne arbeidskraften. Denne styrken var i 1945 sysselsatt med oppryddingsarbeider, vakthold og delvis utbygging av Glomfjord kraftverk.<sup>90</sup>

I folketellingen for 1946 er arbeidsgiver i 1939 og 1946 oppgitt. Vi kan derfor få et godt bilde av arbeidskraftspotensialet knyttet til smelteverket:

*Tabel 01: Haugvik Smelteverk – ansatte i 1939 og 1946<sup>91</sup>*

Ansatte 1939	Ansatte 1946	Annet arbeid 1946
114	78	36

I 1939 var det 114 ansatte ved Haugvik Smelteverk som hadde *bopel i Glomfjord*. Av disse ble 78 oppgitt som ansatte ved bedriften pr. desember 1946. De øvrige 36 hadde tatt seg annet arbeid, blant annet i Glomfjord kraftverk, jernverket og hos private entreprenører og foretak. Antall arbeidsplasser før krigen synes å ha vært rundt 250<sup>92</sup>. Situasjonen i 1946 var at det var ansatt 115 arbeidere og 40 funksjonærer ved Smelteverket, altså totalt 155.<sup>93</sup> De var som nevnt sysselsatt med midlertidige oppgaver, og sto i fare for å miste arbeidet. Reduksjonen fra «driftsnivå» var altså om lag 100, kanskje mer. Usikkerheten skyldes at det er noe uklart hvor mange sysselsatte det var under krigen. Virksomheten i regi av NORDAG og tyske interesser 1940-45 er knapt utforsket. I alle fall viser datatilfanget fra folketellingen 1946 at av 155 tilsatte bodde 78 i Glomfjord tellingskrets, noe som indikerer at nær halvparten av arbeidsstokken var pendlere fra området rundt. Det var altså et stedfast potensiale av arbeidskraft med industri- og anleggserfaring. Men hva slags kompetanse innehadde denne arbeidstokken i forhold til Hydros behov?

<sup>90</sup> Fiva, Eirik og Hernes Marit: Vekstkraft – Hydro Glomfjord 1947-1997, s.41

<sup>91</sup> Folketellingen 1946, tellingsskjema Glomfjord tellingskrets, Statsarkivet i Trondheim

<sup>92</sup> Fiva, Eirik og Hernes, Marit: Vekstkraft. Hydro Glomfjord 1947-1997 s.29

<sup>93</sup> Da er også ansatte bosatt utenfor Glomfjord tellingskrets med.

Tabell 02: Ansatte i Haugvik Smelteverk A/S 1946 etter stilling/yrke Fast bosatte i Glomfjord<sup>94</sup>

	Kategori:
Ledelse (sjefsnivå)*)	4
Ingeniører	3
Formenn	4
Maskinister	4
Verksted - og metallarbeidere	18
Elektrikere og rørleggere	4
Laboranter	3
Anleggsarbeidere og arbeidere	23
Funksjonærer og div støttefunksjoner	15
Sum	78

\*) Overingeniør, maskinmester, personalsjef, kontorsjef

Vi vet lite om hva slags formalkompetanse disse arbeidstakerne hadde, fordi utdanning først ble registrert i folketellingen for 1950. Men var arbeidskraften interessant for Hydros etablering i Glomfjord? Ser vi på selskapets organisasjonsplan, var det særlig behov for kompetanse innen kjemi, elektro, maskin, mekanikk og rørlegging. Slikt personell med relevant industrierfaring fra Haugvik Smelteverk var derfor åpenbart av interesse. Som det fremgår av tabellen fantes det slik kompetanse, selv om antallet ikke var spesielt stort. I tillegg kommer de som var bosatt utenfor Glomfjord tellingskrets.

Det er mindre sannsynlig at teknisk utdannede og faglærte av betydning var representert blant de tilsatte som bodde utenfor Glomfjord tellingskrets.

Neste spørsmål blir da om det fantes ytterligere potensiale med relevant kompetanse i distriktet som kunne danne grunnlag for rekruttering til Hydro i Glomfjord. Her kan spesielt pekes på to foretak som til sammen sysselsatte flere hundre arbeidstakere i 1945, nemlig A/S Mineral i Meløy (Rendalsvik grafittgruve) og Oterstranda Molybdengruve i Gildeskål.

*A/S Mineral i Rendalsvik* var bygd opp omkring grafittforekomstene i Holandsfjorden i søndre Meløy og driften startet opp i 1933/34. Her var det igangsatt gruvedrift etter grafitt og noe glimmer, og bygd oppberedningsverk med tilhørende kraftforsyning og infrastruktur..

<sup>94</sup> Folketellingen 1946, tellingsskjema Glomfjord tellingskrets, Statsarkivet i Trondheim



Rendalsvik ble en betydelig arbeidsplass i Meløy, den største i bygda etter Glomfjord. Hvor mange som faktisk jobbet i dette foretaket er noe uklart, da det oppgis divergerende tall i litteraturen. Ingen av opplysningene ser ut til å være bygd på faktiske tall fra bedriftsarkivet til A/S Mineral. Ca. 200 mann arbeidet på stedet på det meste, sies det i det lokalhistoriske verket om Rendalsvik<sup>95</sup> Det mest håndfaste tallet som finnes, er fra bergmesterens statistikk. I denne publikasjonen benyttes begrepet *gjennomsnittlig belegg*, et tall som ikke fanger opp faktorer som sesongvariasjoner, onnefravær, ekstraordinære tiltak og kanskje heller ikke skoft. Det gjennomsnittlige belegget i Rendalsvik oppgis slik:<sup>96</sup>

Tabell: 03 Antall sysselsatte: Gjennomsnittlig belegg ved A/S Mineral, Rendalsvik 1938-1945

År:	Gjennomsnittlig Belegg – antall personer
1938	69
1939	69
1940	98
1941	96
1942	67
1943	102
1944	109
1945	90

Om produksjonen sies det

(..) Med samme arbeidsstokk, ca. 120 arbeidere, gikk årsproduksjonen ned til det halve til tross for sterkt press med sikte på større produksjonsresultater (..) <sup>97</sup>:

Her er nok et tall å forholde seg til, men det er ikke urimelig som tall på arbeidsstokken, når en tar hensyn til forannevnte faktorer som ikke fanges opp. Forholdet mellom gjennomsnittlig belegg og faktisk arbeidsstyrke er belyst i framstillingen av Oterstrand Molybdengruves historie.<sup>98</sup> Verket ble nedlagt etter fredsslutningen 1945 og det var derfor i utgangspunktet et arbeidskraftpotensiale for ny etablering i Glomfjord herfra. Basert på vurderingene foran, er det rimelig å anta at potensialet var på om lag 120 personer i 1945. Hva slags kompetanse av interesse for Hydro fantes i Rendalsvik? Etter organisasjonsplanen for verket, fantes det 4

<sup>95</sup> Brattland, Sigurd: Fra industri til ødemark. Glimt fra Rendalsviks historie.. Meløy Historielag 1993.s.66

<sup>96</sup> Det statistiske Centralbyrå: NOS; Norges Bergverksdrift, jfr foreg. 126-127

<sup>97</sup> Nordlandsposten, Bodø, 12.desember 1947.

<sup>98</sup> Berg, Oscar: Eierskapet til Oterstrand Molybdengruver 1909-1945, Gildeskålboka 31, Inndyr 2011.

ingeniører, en driftsingeniør, en kjemiingeniør og en bergingeniør i tillegg til driftslederen. Under disse var det verkstedsjef/verksmester, fabrikkjef/vaskeriformann og gruvesjef/stiger.<sup>99</sup> Bortsett kanskje fra det gruvefaglige, var det altså kompetanse som absolutt kunne være relevant for Hydro. Men hva med arbeiderne og deres kompetanse? Den første tiden i 1930-årene var bedriften basert på kompetanse fra Rana, hvor morselskapet hadde sitt hovedsete, og hvor det trolig var et overskudd på personell med industrirelevant kompetanse.

(..) Men det kom etter hvert flere folk fra Rana, både snekkere, montører, smeder, elektrikere og folk som hadde greie på flotasjon. Årsaken til at så mange kom fra Rana, var at det var så stor arbeidsledighet der.<sup>100</sup>

I utgangspunktet kan det se ut som om det fantes en del interessant kompetanse, men det opplyses at ranværingene etter hvert forlot distriktet, og at det ikke var noen tilbake de siste årene. Men folk fra Meløy og omland som var i flertall, ervervet seg etter hvert kunnskaper og ferdigheter:

Ranværingene som kom til Rendalsvik, var vant til anlegg og industri. De syntes meløyfjæringene var noen «pekaller». Det var kanskje noe sant i det, de fleste kom fra småbruket eller fiskebåten, så det var mye de ikke hadde greie på. Men folket var lærenemme, så de klarte seg.<sup>101</sup>

Også *Oterstrand Molybdengruver* i Gildeskål var et arbeidskraftpotensiale i Glomfjords nær-områder. Denne virksomheten var sist i drift mellom 1937 og 1945 med to gruver og oppberedningsverk. Her var foruten gruvearbeidere også mekanikere, smeder, maskinister og prosessarbeidere i flotasjonsverket. Opptil 2 ingeniører, verksmester og stiger arbeidet her. Totalt var det sysselsatt 122 mann på det meste (1944)<sup>102</sup> Også her var lokal arbeidskraft med basis i fiskebondehushold i flertall. Driftsorganisasjonen var langt på vei bygd opp etter samme mønster som i Rendalsvik, og med de samme funksjonene, gruedrift og oppberedningsverk. Kompetansesituasjonen ved fredsslutningen ser ut til å være ganske lik.

Potensialet av arbeidskraft med erfaring fra industri og bergverk utgjorde omtrent 240 personer i disse to foretakene, altså like mange som var sysselsatt på Haugvik smelteverk ved normal

---

<sup>99</sup> Brattland, Sigurd: Fra industri til ødemark. Glimt fra Rendalsviks historie. Meløy Historielag 1993.s.78

<sup>100</sup> Brattland, Sigurd: Fra industri til ødemark. Glimt fra Rendalsviks historie. Meløy Historielag 1993.s.78

<sup>101</sup> Se foreg. note

<sup>102</sup> Berg, Oscar: Eierskapet til Oterstrand Molybdengruver 1909-1945, Gildeskålboka 31, Inndyr 2011.

produksjon. Totalt kan dette potensialet dermed tallfestes til om lag 500 i Meløy og omliggende distrikt.

I tillegg til denne arbeidsstyrken med industrirelevant erfaring, fantes det lokalt tilgang på arbeidskraft uten arbeidsprakis fra industri, bergverk og anlegg. Disse hadde sin basis i fiskerbondesamfunnet.

Både distriktene i Meløy bortsett fra Glomfjord og nabokommunene Gildeskål og Rødøy hadde en typisk fiskerbondeøkonomi i 1946. Fiskeri var hovednæring, med mange små fartøyer og en bruksstruktur preget av sterk oppdeling av jordeiendom og mange småbruk. I fiskerbondeshusholdet søkte man i stor grad biinntekter innen anleggsarbeid og industri,- noe som etter hvert tok mer og mer karakter av husholdets hovedverv i mange tilfeller. I alle 4 kommuner dominerer primærnæringene jordbruk og fiske

*Tabell 04: Befolkningen i Meløy og nabokommuner etter levevei (hovedverv.) % av total befolkning og antall personer. Folketellingen 1946.<sup>103</sup>*

Levevei	Meløy	Gildeskål	Rødøy	Beiarn	Sum
Jordbruk, skogbruk	21,7 %- 1224	16,6 %- 798	21,6 % - 667	54,7 % - 1257	22,7 % - 3496
Fiske og fangst	28,2 %- 1591	40,3 %- 1931	51,1 % -1574	2,2 % - 51	33,5 % 5147
Industri/håndverk	28,2%- 1595	16,0%- 768	7,3 %- 226	24,1 % - 553	20,4 % 3142
Annet	21,9%- 1238	27,1%- 1298	19,9 %- 614	19,0 %- 437	23,3% 3587
Sum	5648	4795	3081	2298	15372
Primærnæring totalt	49,9 %	56,9 %	72,7 %	56,9 %	56,2 %

Sr vi på utflyttingsstatistikken for kommunene, synes det sannsynlig at et betydelig arbeidskraftpotensiale lå i fiskerbondesamfunnene i det øvrige Meløy og nabokommunene.

*Tabell 05. utflytting fra Meløy og nabokommunene 1951-1960. Antall utflyttede.<sup>104</sup>*

År	Meløy	Gildeskål	Rødøy	Beiarn	Sum
1951	209	165	123	72	569
1952	152	165	81	48	446
1953	199	177	144	72	592
1954	220	183	120	78	601

<sup>103</sup> NOS: Folketellingen i Norge 1946. Tredje hefte. Tabell 3.. Statistisk sentralbyrå, Oslo 1954.

<sup>104</sup> Statistisk sentralbyrå, befolkningsendringer i kommunene 1951-2012.

<http://www.ssb.no/emner/02/02/folkendrhst/tabeller/tab>

1955	295	235	143	108	781
1956	275	234	160	119	788
1957	361	205	126	115	807
1958	352	227	111	104	794
1959	346	188	86	63	683
1960	364	247	136	109	856
Sum	2773	2026	1230	888	6917

Tallene viser at i tiårsperioden 1951-1960 flyttet hele 6917 personer fra Meløy og nabo-kommunene. Pull-faktorer som tilgang på arbeid, inntekt og utdanning andre steder spilte utvilsomt en betydelig rolle og de store utflytningstallene reflekterer derfor trolig et betydelig rekrutteringspotensiale til industriprosjektet i Glomfjord. Ser vi på imidlertid på utdanningsnivået er det lite som tyder på at de som ikke hadde utdanning eller erfaring fra industri bergverk eller anlegg var av spesiell interesse for Hydro. Av befolkningen over 15 år i de undersøkte kommunene hadde nemlig så mye som 90,03% ingen spesialistutdanning utover grunnskolen. Andelen øker med økt andel av befolkningen sysselsatt i primærnæringene. Mens Meløy hadde 86,7 % uten spesialistutdanning, var de tilsvarende tallene for Gildeskål, Rødøy og Beiarn henholdsvis 89,0 %, 94,0 % og 95,6 %. Selv om spesialistutdanning ikke fanger opp allmennutdanning som for eksempel realskole<sup>105</sup>, underbygger dette at en svært stor andel av fiskerbondebefolkningen manglet relevant utdanning for arbeid i industrien. Bortsett fra de som hadde arbeidet i Glomfjord, Rendalsvik og Oterstrand, hadde det store flertallet neppe industrirelevant arbeidserfaring heller.

Det fantes også store ungdomskull i Meløy i 1946. I alt var det 499 gutter mellom 15 og 24 år,<sup>106</sup> Tar vi med tilsvarende tall fra nabokommunene Beiarn, Gildeskål og Rødøy, utgjør ungdomspotensialet hele 1501 unge menn. Av mannlig ungdom i Glomfjord var 33 % i arbeid allerede ved fylte 17 år, mens 48,3 % var i arbeid i aldersgruppen 18-24 år.<sup>107</sup> Totalt var 25;8 % under utdanning etter obligatorisk folkeskole. Arbeidsledigheten inklusive hjemmeværende menn uten arbeid var på 12,9 % i hele utvalget. Ledighetstallene for den øvrige del av Meløy kommune og nabokommunene er ikke gjennomgått, og det kan derfor ikke her fastslås hvordan situasjonen utenfor Glomfjord var.

<sup>105</sup> NOS: Folketellingen i Norge 1950. Sjette hefte. S 16. Statistisk sentralbyrå, Oslo 1957

<sup>106</sup> NOS: Folketellingen i Norge 1946. Tredje hefte. Tabell 5. Statistisk sentralbyrå, Oslo 1954.

<sup>107</sup> Folketellingen 1946 for Glomfjord tellingskrets i Meløy herred. Sammendrag basert på husholdningsskjema.

Tabell 06 : Folketellingen 1946 for Glomfjord Tellingskrets – sysselsetning og utdanning, gutter 18-24 år

Utdanning:	I arbeid	Under utdanning	Annet*
15-17 år	5	7	4
18-24 år	30	9	7
I alt	35	16	11

\*) Bla militærtjeneste og arbeidsledige

Sist, men ikke minst, må nevnes allerede eksisterende kompetanse. Når den nye virksomheten skulle reises i Glomfjord, sto Norsk Hydro langt fra på bar bakke.. Allerede i årene rundt 1907 startet man den første gjødselproduksjon basert på elektrisk kraft, og fra 1928 gikk selskapet gradvis over til ammoniakkmetoden, slik den med enkelte modifiseringer dannet grunnlaget for produksjonsprosessene slik de ble i Glomfjord.<sup>108</sup> Ved etableringen i Glomfjord i 1949 hadde Hydro tre saltpeterfabrikker i drift, Notodden, Eidanger og Rjukan. Det var derfor allerede etablert et godt kompetansemiljø for gjødselproduksjon.

Bedriften hadde altså mye erfaring og utdanning å spille på når det skulle rekrutteres til nysatsingen i Glomfjord. På konsernnivå og avdelingsledernivå fantes det 27 ingeniører. Dessuten fantes et eget forskningslaboratorium og en forskings- og planleggingsavdeling, og en rekke ingeniører uten avdelingslederansvar. I tillegg var det *driftslaboratorier* på Rjukan og Notodden, etter hvert også i Glomfjord. Her ble det også drevet forskning.<sup>109</sup> I Glomfjord oppgir folketellingene at det fantes 10-11 ingeniører ved bedriften lokalt, lederstillingene inkludert. Forutsetter vi at det var minst like mange ved de øvrige tre fabrikkene, må det samlede kompetansemiljøet på ingeniørnivå ha vært betydelig, og en viktig teknologisk kraft i nasjonal målestokk.

### 5.3. Metode for kartlegging av rekruttert kompetanse

Klarte man å rekruttere nødvendig kompetanse til Glomfjord? Ved folketellingen den 3. desember 1950 ble det for første gang stilt spørsmål om hvilken utdanning personer over 15 år hadde. Bakgrunnen var at utdanningsstatistikk tidligere var basert på tall over uteksaminerte kandidater fra ulike utdanninger, og derfor i liten grad fanget opp personer med utdanning fra

<sup>108</sup> ”Kjenner du Norsk Hydro»– håndbok for funksjonærer og Arbeidere”, Oslo 1952 , s 3 ff.

<sup>109</sup> Andersen, Ketil Gjølme: Et forsøk verdt :152

*flere skoleslag* og hvordan personer med ulik utdanning hadde funnet *sin plass i arbeidslivet*. Man visste for øvrig lite konkret om *den geografiske fordeling* av personer med utdanning utover obligatorisk folkeskole. Spørsmålene på tellings skjemaene omfattet både allmenn-utdanning og spesialutdanning. Med spesialutdanning mentes her utdanning som i det alt vesentlige kvalifiserte til et bestemt yrke.<sup>110</sup> Innhenting av opplysninger om utdanning ble videreført i de følgende folketellingene.

For å kartlegge kompetansen som fantes i Glomfjord, har jeg brukt folketellingene for denne tellingskretsen fra 1950 og 1960. Tallene for Glomfjord er bygd på en databaseregistrering utført på grunnlag av avskrifter jeg gjorde av originalskjema hos arkivverket, de øvrige er hentet fra Statistisk sentralbyrås hefter vedrørende folketellingen 1950 og 1960. Databasen muliggjør effektivt uttrekk av data etter arbeidsgiver, stillingstittel, type utdanning og så videre. Den er derfor et godt arbeidsredskap for analyse av kompetanseforholdene på stedet.

Det er likevel grunn til å peke på mulige feilkilder i tellingsmaterialet. For det første må pekes på at tellingen var utført etter *rodeprinsippet* hvor en tellingsansvarlig hadde ansvaret for utfylling av skjemaene. Det er mulig at det foreligger en underrapportering av utdanning, dersom rodeansvarlig av ulike grunner ikke fikk kontakt med personene i husstanden. Det kan også tenkes at personen i husstanden som ble kontaktet av ulike grunner ikke hadde førstehånds kjennskap til de øvriges utdanningsbakgrunn. Enkelte mangelfulle skjema tyder på at dette særlig kan gjelde enkelte enslige brakkebeboere og en del midlertidig fraværende. Omfanget er imidlertid ikke stort, og det er ikke noe som tyder på at dette påvirker resultatet i vesentlig grad. Til utdanning kunne det være knyttet en viss sosial status. Det kan derfor ikke utelukkes at enkelte «har pyntet» litt på sin utdanning. Utover å sammenholde den oppgitte utdanningen med stillingstittelen, er det imidlertid små muligheter til å kontrollere dette.

I databaseregistreringen er all oppgitt videreutdanning registrert, også korrespondansekurs, kortere fagkurser på 2-3 måneder og andre kortere utdanninger. I følge tellingsinstruksen skulle man normalt bare registrere utdanninger som varte 5 måneder eller mer.<sup>111</sup> Likevel finner vi både brevkurs, 3 måneders fagkurs, telefonkurs, tre måneders handelskole og liknende i tellings skjemaene. For helhetens skyld, valgte jeg å ta disse med i dataregistreringen. Kortere utdanning enn fem måneder er skilt ut som egen kategori og kan derfor trekkes ut. Dette er

---

<sup>110</sup> NOS: Folketellingen i Norge 1950. Sjetten hefte. S 7. Statistisk sentralbyrå, Oslo 1957.

<sup>111</sup> SSB: NOS XI 258: Folketellingen 1950, sjetten hefte, Oslo 1957; s.8

nødvendig for å kunne sammenlikne med offisielle statistikk tall. Ved folketellingen 1960 ble instruksjonen endret slik at spesialutdanning nå skulle omfatte minst ett års utdanning.<sup>112</sup> De offisielle tallene er derfor ikke helt sammenliknbare for de to tellingene. Dette er rent teknisk løst ved at jeg har registrert den oppgitte spesialutdanning under 5 måneder som egen kategori også i 1960. At mange skjema åpenbart har sløffet utdanning kortere enn 1 år i samsvar med instruksjonen, gjør at tellingene ikke bør sammenliknes for denne kategorien. Det er bare 5 oppføringer med utdanning fra fem måneder til ett år i 1960, mens tallet for 1950 er 77.

I tellingene er utdanningene i ulik grad spesifisert. Hvordan skal en for eksempel tolke «handelsskole»? Her kan det være snakk om ettårig kurs, seks månederskurs eller tre fire månederskurs (reduert fagkrets). Et annet eksempel er «teknisk aftenskole». Normert studietid er tre år ved siden av jobb, men det oppgis både 1,2,3,4 og 5 år i tellingene. Dette er en av grunnene til at det har vært nødvendig å sortere grunnlagsdata etter kategorier og utdanningenes lengde.

Der det er uoppgitt lengde i utdanninger med varierende lengde, er posten oppført med laveste kjente utdanningstid. Dette kan utgjøre en feilkilde, og dette blir vurdert nærmere senere i kapitlet.

Videre er det viktig å ha klart for seg at det spørres om *høyeste allmennutdanning*. Det innebærer eksempelvis at tall for realskole er regelmessig underrepresentert i tallmaterialet fordi denne utdanningen er opptaksgrunnlag for examen artium. Alle med artium vil dermed ha realskole eller tilsvarende, uten at det fanges opp av statistikk tallene. Tilsvarende vil personer med høyskole og universitetsutdanning ikke være med i de registrerte tall for examen artium.

#### **5.4. Generelt utdanningsnivå**

Lyktes man med å rekruttere nødvendig kompetanse til Glomfjordsamfunnet? Innledningsvis skal vi se på det *generelle utdanningsnivået* og sammenlikne det med andre kommuner, fylket og landsgjennomsnittet.

Karakteristisk for Nordland fylke var at det var et utdanningsnivå i befolkningen som lå til dels

---

<sup>112</sup> SSB:NOS XII 133: Folketellingen 1960, fjerde hefte, Oslo 1964;s 7

betydelig under landsgjennomsnittet. Når det gjelder allmennutdanning, var snittet nesten 9 % lavere enn landet som helhet i 1950, og fortsatt rundt 8 % i 1960. For Meløy og nære nabokommuner viser tallene at det var fra 7,3 til 15,9 % færre enn landsgjennomsnittet i begge folketellingene. I Glomfjord tellingskrets var situasjonen noe bedre. Her var gapet i forhold til landsgjennomsnittet i 1950 på 3,6 %. Situasjonen bedret seg fram til 1960, da stedet faktisk hadde 0,7 % større andel med allmennutdanning enn Norge som helhet. Et særlig interessant funn for sin tid, er at *en større andel av kvinnene* hadde allmennutdanning enn menn, henholdsvis 26,1 % og 16,8 % i 1950. Ti år senere gjaldt det 20 % av kvinnene og 22 % av mennene. Det er tydelig at industriutbyggingen også innebar et generelt styrket utdanningsnivå og at dette førte Glomfjord til gjennomsnittet for hele landet, mens Nordland som helhet fremdeles lå 8 % under i 1960.

Når det gjelder spesialutdanning, var situasjonen den at også her lå Nordland fylke under landsgjennomsnittet, 7,7 % i 1950 og 9,8 % i 1960. For Meløy og nære nabokommuner lå nivået fra 6,7 % under landsgjennomsnittet til hele 16 % under i 1950 (Beiarn) og fra 8,8% til 15,5 % under i 1960. Glomfjord krets lå henholdsvis 3,2 % og 3,7 % over landsgjennomsnittet. Dette bekrefter at det generelle utdanningsnivået var høyere i Glomfjord enn fylket og nabokommunene.

Tabell 07: Personer 15 år uten allmennutdanning og spesialutdanning etter 7 årig folkeskole<sup>113</sup>

Kategori	FT 1950 Uten allmennutdanning	FT 1960 Uten allmennutdanning	FT 1950 Uten spesialutdanning	FT 1960 *) Uten spesialistutdanning
Begge kjønn over 15 år Glomfjord	83,3 %	78,9 %	76,4 %	83,6 %
Menn over 15 år Glomfjord	83,2 %	78,0 %	70,8 %	76,3 %
Kvinner over 15 år Glomfjord	73,9 %	80,0 %	86,1 %	91,9 %
Ansatte i Hydro Glomfjord	85,0 %	79,2 %	74,2 %	75,6 %
Ansatte i NVE Glomfjord	79,8 %	82,8 %	74,0 %	67,2 %
Andre bosatte i Glomfjord	82,6 %	78,5 %	78,9 %	90,7 %
Meløy, alle over 15 år	86,73 %	86,7 %	86,3 %	89,1 %
Gildeskål, alle over 15 år	89,0 %	89,0 %	89,0 %	87,7 %
Beiarn, alle over 15 år	95,6 %	95,6 %	95,6 %	95,4 %
Rødøy, alle over 15 år	94,09 %	94,1 %	94,1 %	93,7 %
Nordland, alle over 15 år	88,48 %	87,5 %	87,6%	90.2
Norge, alle over 15 år	79,7 %	79,6 %	79,6 %	79,9%

<sup>113</sup> Folketellingen 1950 og 1960, Glomfjord krets. Databaseregistrering v/Oscar Berg



\*) Tallene for 1950 og 1960 er ikke uten videre sammenlignbare fordi det i 1950 skulle rapporteres utdanning på 5 måneder eller mer, mens det i 1960 bare skulle rapporteres utdanning på 1 år eller mer

Hvilke typer spesialutdanning som ble rekruttert blir gjennomgått i avsnittene 4.5 til 4.7

## 5.5. Rekruttering av kompetanse til Glomfjord Saltpeterfabrikker

Glomfjord Saltpeterfabrikker utgjorde Norsk Hydros virksomhet på stedet. Dette var selve grunnmuren i arbeidsmarked og økonomi. I 1950 var det 575 fast ansatte på bedriften og ti år senere 549. Av denne arbeidsstyrken bodde henholdsvis 473 og 389 i Glomfjord ved folketellingene 1950 og 1960.

Den første delen tar for seg fagarbeidere og håndverkskompetanse, deretter ser vi på kompetansen innenfor logistikk, forpleining og sikkerhet, administrasjon og til sist midlere og høyere teknisk kompetanse.

De viktigste kategoriene *fagarbeidere* ved Glomfjord Saltpeterfabrikker var elektrikere, rørleggere, og mekanikere. Det var også behov for en hel del andre fagarbeidere. Kompetansebildet var uoversiktlig, særlig fordi det var så mange utdanningstiltak av ulik lengde og kvalitet. Fagutdanningen innen håndverk og industri var ikke lovregulert før 1945 og det førte til at det oppsto mange typer fagutdanning, både på elementært nivå og innen videregående opplæring. I tillegg ble det etablert spesialskoler for ulike formål. Mangel på en samlet plan førte til at det ikke fantes en systematisk oppbygging av fagutdanningen.<sup>114</sup> I 1939 la regjeringen fram forslag til lov om yrkesskoler for håndverk og industri og gjennom lovvedtaket i 1940 ble denne typen utdanning strukturert.<sup>115</sup> På grunn av okkupasjonen ble ikke loven satt i kraft før i 1945. Loven delte fagutdanningen inn i fire deler og fastsatte formål, opptakskrav og overordnede læreplaner. Fra 1945 ble fagutdanningen slik:<sup>116</sup>

- a. Skoler som gir opplæring *før læretiden*. Loven kaller dette skoleslaget for *forskoler innen håndverk og industri*. Målet var å gi elevene kjennskap til verktøy, materialer og industri. De skulle tilegne seg praktiske ferdigheter innen det enkelte yrke som gjorde dem i stand til å få større utbytte av lærlingetiden. Forskolen skulle vare fra ½ til 1 år.

---

<sup>114</sup> Ot.prop nr.56 – 1939 s.1

<sup>115</sup> Lov om yrkesskoler for håndverk og industri av 8.mars 1940.

<sup>116</sup> Lov om yrkesskoler for håndverk og industri, §4, jfr §24-§54

- b. Skoler som gir opplæring i læretiden, kalt *lærlingskoler*. Formålet med lærlingskolene var å gi elevene kunnskaper og ferdigheter som de burde erverve seg i læretiden, men som de ikke kunne få på arbeidsplassen. Utdanningen gikk over 3 år med 10 timer i uken. Lærlingskolen kunne organiseres som *tekniske aftenskoler*.
- c. Skoler som gir opplæring etter fullført læretid, kalt *videregående skoler*. Gir videreutdanning for arbeidere som har fullført læretiden.
- d. Skoler som ikke er et ordinært ledd i yrkesutdanningen
  - *Tekniske elementærskoler* hadde som formål å gi allmenndannende- og elementær teknisk undervisning for arbeidere og funksjonærer. Skolen var ettårig og hadde fullført folkeskole som opptakskrav. Aspiranter med praksis ble prioritert
  - *Tekniske fagskoler* var praktisk-teoretiske skoler med formål å gi den utdanning som krevdes for lavere og midlere stillinger ved anlegg og industrielle bedrifter. Utdanningen var 2-årig og var delt mellom verkstedsarbeid og teoretiske fag. Det var opptaksprøve, men søkere med realskoleeksamen ble fritatt for denne.
  - *Teknisk skole* var en teknisk og allmenndannende utdanning som skulle gjøre elevene skikket til midlere og høyere stillinger i bedriftslivet og i statens og kommunenes tekniske administrasjoner. Skolen var linjedelt og hadde disse fagene:
    - Anleggs- og byggeteknikk
    - Husbygging
    - Kjemisk fabrikkteknikk
    - Elektroteknikk
    - Maskinteknikk
 Skolen hadde opptaksprøve, men elever med realskole ble fritatt.

Noen spesialskoler var i utgangspunktet ikke knyttet til håndverk og industri, men utdanningen var likevel svært relevant for industrien. Blant disse var *maskinistkolene* som utdannet maskinister med god innsikt i mekanikk og metallarbeid. Allerede i 1866 kom de første

kvalifikasjonskrav for maskinister på dampskip i lovs form og fra 1920 kom det bestemmelser om at maskinistene måtte ha sertifikat basert på utdanning, fartstid og en viss praksis fra verksteder på land.<sup>117</sup> Maskinistsertifikat kunne utstedes i flere klasser avhengig av utdanningens lengde og fartstid i ulike stillinger til sjøs. Personer som hadde denne utdanningen ble ikke bare sysselsatt på skip, men også på maskinelle anlegg på land og i produksjon av motorer og andre mekaniske innretninger. Utdanningen ble derfor også verdsatt i industrien.

I Nord-Norge var yrkesrettet utdanning lite utbygd i tiden like etter 1945, og det forsterket utfordringen med å skaffe faglærte til industrien. Det var en utpreget skjevhet mellom allmennutdanningen og yrkesutdanningen i landsdelen. Mens det fantes 38 høgre allmennskoler<sup>118</sup>, var det bare en verkstedsskole (yrkesskole) i 1945. Riktignok var det 7 lærlingskoler, såkalte tekniske aftenskoler, men de ga bare den teoretiske delen av en fagutdanning<sup>119</sup>. Kapasiteten ble utvidet til 4 verkstedsskoler (yrkesskoler) og 14 lærlingskoler i 1951, men etterselepet var stort. I tillegg hadde den kunstige høykonjunkturen under andre verdenskrig ført til at de årskullene som kom i arbeidsdyktig alder i denne perioden, tok lønnet arbeid i stedet for utdanning. Arbeidsledigheten var i perioder betydelig, og i vintersesongen kunne ledigheten ligge 2,5 ganger høyere enn landsgjennomsnittet. Nesten alle de som sto uten arbeid var ufaglærte.<sup>120</sup> Det var mangel på faglærte i hele landet, men den var større i Nord-Norge enn i resten av landet. Dette var også situasjonen slik den ble oppfattet i Studieselskapet for Nord-Norsk næringsliv:

(...) På den annen side har vi et skrikende behov for faglært arbeidskraft. I en rekke viktige industrier er mangelen på faglært arbeidskraft den avgjørende minusfaktoren. Og det er dessverre grunn til å tro at forholdene her vil bli enda vanskeligere.<sup>121</sup>

Styrking av utdanningskapasiteten i yrkesfag ble et prioritert område i Utbyggingsplanen for Nord-Norge, men det tok tid å få opprettet nye utdanninger og å få utdannet elever i et omfang som monnet.

For bedriftene ble utfordringen dermed at de måtte sørge for utdanning av de mange ufaglærte

---

<sup>117</sup> Lov om maskinister av 1920

<sup>118</sup> Stølen, Gunnar: Yrkesopplæringen for industri og håndverk i Nord-Norge: 1

<sup>119</sup> St.meld nr.85 (1951) : 12

<sup>120</sup> Stølen, Gunnar: Yrkesopplæringen for industri og håndverk i Nord-Norge:7

<sup>121</sup> Stølen, Gunnar: Yrkesopplæringen for industri og håndverk i Nord-Norge:10

som ble rekruttert. Norsk Hydro hadde for eksempel egen bedriftsskole, tilpasset konsernets opplæringsbehov. Skolen ble opprettet ved Eidanger Saltpeterfabrikker i 1948. Den var fireårig og ved endt utdanning fikk elevene fagarbeiderbevis. Det første året var det teoretisk utdanning tre dager i uken og 3 dagers praksis i skoleverkstedet. Resten av utdanningen la hovedvekten på praktisk arbeid i skolens verksteder. Elevene fikk lønn under utdanningen og det ble utdannet rørleggere, elektrikere, mekanikere, platearbeidere og laboranter. Faglig kursvirksomhet ble også drevet i skolens regi, deriblant utdanning av formenn. I 1965 hadde skolen utdannet 358 fagarbeidere og hadde da 324 elever. Årlig deltok ellers opptil 200 ansatte på ulike kurs<sup>122</sup>. Ved Glomfjord fabrikker fikk man egen bedriftsskole i 1949 for utdanning av fagarbeidere til fabrikkens verksteder, særlig mekanikere. Den varte imidlertid bare kort tid og ble nedlagt i 1950. Det skyldtes at man raskt kom i gang med etablering av yrkesskole i regionen.<sup>123</sup> Dessuten deltok personell fra Glomfjord jevnlig i opplæringstiltak i regi av bedriftsskolen på Herøya.

I Salten var situasjonen i 1945 preget av store gjenreisningsoppgaver. Behovet for fagarbeidere, særlig innen bygg- og anleggsgfag, førte til at det ble tatt initiativ til opprettelse av yrkesutdanning i Bodø. Det var Fylkesarbeidsnemnda i Nordland som satte ned et utvalg som skulle få i gang yrkeskurser i praktiske fag. Undervisningen tok til i en tyskerbrakke den 10.januar 1946. Klassene var for bygningsnekkere, jern og metall, forskallingsnekkere, jernbindere og malere. Etterhvert ble skolen interkommunal med 7 kommuner som deltakere, deriblant Meløy kommune. Egne skolebygg ble ferdigstilt i 1958.<sup>124</sup> Det tok tid før tiltaket begynte å gi resultater, det første kullet var bare på 48 elever fordelt på fem klasser. At Norsk Hydro så betydningen av denne nye fagutdanningen, kan vi se på at bedriften ga økonomisk tilskudd til skolen.<sup>125</sup>

Det ble rekruttert et visst mangfold i type utdanning og utdanningslengde. I det følgende presenteres opplysningene med basis i utdanningssystemet slik det ble trukket opp i loven av 1940. Fullverdig håndverksutdannelse er her avsluttet fagprøve (svennebrev) eller fullført lærlingskole (yrkesskole) på 3 år, eventuelt 3 årig teknisk aftenskole ved siden av praksis. Personer som har påbegynt, men ikke fullført minstekravene etter loven, føres opp under lærlinger og ikke fullførte krav. Ellers oppgis teknisk elementærskole med 1 års avsluttet

---

<sup>122</sup> Porsgrunn bys historie III:542

<sup>123</sup> Olsen, Kr.Anker: Norsk Hydro 50 år 1905-1955: s.506

<sup>124</sup> Bodø Yrkesskole 25 år – 1947-1972.

<sup>125</sup> Olsen, Kr.Anker: Norsk Hydro 50 år 1905-1955: s.507

utdanning, teknisk fagskole med 2 års utdanning og teknisk skole med 2 år (2,5 år med forkurs), den såkalte mellomtekniske skole. Det har vært en utfordring at de oppgitte betegnelsene for skoleslagene ikke er presise. Der hvor stillingstittelen ikke kan si noe om utdanningen, er den ført opp med korteste utdanningsalternativ. Begrepet «Teknisk skole» er for eksempel flertydig når utdanningens lengde ikke er oppført. Hvis stillingstittelen er «tekniker», kan vi være rimelig sikker på at det dreier seg om mellomteknisk skole. Hvis en lavere stillingstittel er brukt, føres vedkommende opp med elementærteknisk skole. Ved tvil brukes altså laveste utdanning.

Tabellen viser kompetansen som er registrert i Glomfjord saltpeterfabrikker

*Tabell 08 Fagutdanning og teknisk utdanning ved Glomfjord saltpeterfabrikker. Glomfjord krets etter folketellingen 1950 og 1960.*

Virksomhet	Utdanning	1950	1960
Glomfjord saltpeterfabrikker	Fagprøve (svennebrev)	4	3
	Lærlingskole, fullført	14	7
	Lærlinger og ikke fullførte krav	16	13
	Teknisk fagskole	5	2
	Maskinistkole	12	7
	Elementærteknisk skole	6	10
	Mellomteknisk skole	12	19
	Teknisk høyskole (ingeniør)	10	11

Hvis vi først ser på hva slags *håndverkskompetanse* som ble rekruttert til Glomfjord saltpeterfabrikker er utgangspunktet *formell* kompetanse. Det innebærer enten *svennebrev* eller læretid kombinert med *3 års teknisk aftenskole/lærlingskole*. Det var 19 med status i denne kategorien i 1950 og 14 i 1960. Samtidig var det 22 som var lærlinger eller ikke hadde fullført 3 årig lærlingskole/teknisk aftenskole i 1950. Ti år senere var det 15. For de sistnevnte gir ikke folketellingene grunnlag for å vurdere hvor mye realkompetanse de hadde i form av praksis i faget og i denne gruppen kan det godt ligge mye verdifull arbeidskraft med innsikt i sitt fag. Stillingsbetegnelsene skiller mellom fagtittel, lærlingetittel og hjelpetittel, (for eksempel elektriker, elektrikerlærling og hjelpeelektriker). Dette kan oppfattes som en distinksjon mellom personer med fagkompetanse, lærlinger og personer med mindre erfaring. Blant de som har fagtittel, er det en rekke uten oppgitt formell utdanning. Det kan synes som om realkompetanse er grunnlaget for tittelen, eventuelt underreportering av utdanning i folketellingene.

For å vurdere i hvor stor grad Glomfjord Saltpeterfabrikker lyktes med å rekruttere nødvendig fagkompetanse, er det viktig å se hvordan situasjonen var for de viktige gruppene *elektrikere, rørleggere, mekanikere og maskinister*. Dette var personell som skulle holde et teknisk avansert anlegg i daglig drift. Ved Hydros anlegg fantes blant annet et av landets største likeretteranlegg, elektrolyseanlegg, mange ulike elektriske installasjoner og styringssystemer. Videre hadde man kompressoranlegg, synteseovner og mange rørsystemer for transport av gasser og væsker i prosessene. Det er også av betydning å se på hvilken kompetanse fabrikkarbeiderne hadde og på de verkstedansatte og reparatørene.

Som nevnt var det ingen lovbestemt norm for yrkesutdanning før 1945. Det er derfor ikke uproblematisk å definere hvem som skal regnes som fagutdannet. Plankomiteen for yrkesskolene uttalte dette om hvem som skulle regnes som fagutdannet:

Med fagarbeidere forstås her en industriarbeider som gjennom et 3-5 års læreforhold eller annen kvalifiserende erfaring, har nådd et faglig nivå nærmest tilsvarende håndverkets svennestatus<sup>126</sup>

For å få et objektivt utgangspunkt, har jeg tatt utgangspunkt i loven av 1940 som grunnlag for vurderingen. Det gjenspeiler hva myndighetene, med innspill fra fagmiljø og næringsliv, mente skulle være normen for godkjent fagutdanning. I den følgende analysen, har jeg også lagt vekt på plankomiteens syn på fagarbeiderstatus.

Ved uttrekk av stillingstittel og utdanning fra folketellingene i 1950 og 1960, viser den følgende tabellen oppgitt utdanning for industriarbeiderne ved Glomfjord Saltpeterfabrikker. For sammenlikningens skyld er også anleggsarbeidere og bygningsarbeidere tatt med. Formenn er skilt ut som egen kategori for å belyse utdanningsnivået hos det laveste ledernivået.

---

<sup>126</sup> Plankomiteen for yrkesskolen 1959/60: 4

Tabell 09. Fagkompetanse hos arbeidere og formenn ved Glomfjord Saltpeterfabrikker. Folketellingene 1950 og 1960. Glomfjord krets.

Stilling som	1950						
	Totalt antall	Svenneprøve	L.skole Fullført	L.skole ikke fullført	Teknisk fagskole	Elementær-teknisk skole	Real-skole Middel-skole
Elektrikere *)	30	0	1	7	1	1	3
Rørleggere*)	12	0	1	7	0	0	0
Mekanikere *	23	1	2	7	(2)	0	4
Andre håndverk	9	0	0	1	0	0	1
Maskinist **)	13	11	0	(2)	0	0	0
Hjelparbeidere	20	0	0	1	0	0	0
Verkstedarbeidere	9	0	0	0	1	0	0
Reparatører	4	1	0	0	0	0	1
Fabrikkarb	31	0	0	0	0	0	1
Anlegg/utbygging	147	2	0	1	1	0	0
Formenn	21	0	0	1	3	2	6
Sum	319	15	4	25	6	3	16

Stilling som	1960						
	Totalt antall	Svenneprøve	L.skole Fullført	L.skole ikke fullført	Teknisk fagskole	Elementær-teknisk skole	Real-skole Middel-skole
Elektrikere *)	22	0	1	2	(1)	2	1
Rørleggere*)	8	0	1	2	0	(1)	0
Mekanikere *	11	1	2	2	1 (1)	0	1
Andre håndverk	15	1	1	1	0	0	2
Maskinist **)	6	6	0	0	0	0	1
Hjelparbeidere	1	0	0	0	0	0	1
Verkstedarbeidere	2	0	0	0	1	0	0
Reparatører	24	0	0	4	0	0	1
Fabrikkarb	51	0	0	0	0	0	0
Anlegg/utbygging	41	0	0	1	0	0	0
Formenn	34	0	0	1	3	2	6
Sum	215	8	5	13	4	2	13

\*) Inklusive lærlinger

\*\*))Fullført maskinistskole regnet som svenneprøve/godkjent fagutdanning

Tabellen over viser at det var få med formell fagkompetanse etter lovens bestemmelser blant arbeiderne ved Glomfjord Saltpeterfabrikker. Men her er det viktig å vurdere hvordan vi skal oppfatte de øvrige kategoriene. Kategorien *lærlingskole ikke fullført* omfatter en rekke arbeidstakere som har teknisk aftenskole 1-2 år, og er altså i gang med den teoretiske delen av fagutdanningen. Det er også et mindre antall som bare har oppgitt teknisk aftenskole uten spesifisert lengde. Det kan være alt fra 1 år til fullført 3-årig utdanningsløp. Et vesentlig moment er at de har *praksis* i faget, og den kan godt være av til dels betydelig omfang uten at dette kan leses ut av folketellingsmaterialet. Sett i forhold til plankomiteens definisjon, kan det ikke utelukkes at disse arbeidstakerne hadde et 3-5 års læreforhold i sitt fag. At mange av dem er plassert i fagstillinger som elektrikere, rørleggere og mekanikere underbygger dette. De som har status som læringer er klart i lærepraksis, og de har for det meste yrkesskole eller fagskole som grunnlag. Med bakgrunn i dette, er det rimelig å oppfatte kategorien som arbeidere med formell fagutdanning, selv om de ikke uten videre oppfyller lovens krav for fagstatus.

Den neste kategorien er enkelte arbeidstakere som har gjennomgått toårig *teknisk fagskole*. Dette var en utdanning som ikke var en del av den ordinære fagutdanningen, men som hadde både verkstedarbeid og teoretisk innhold. Utdanningen var beregnet på lavere og midlere stillinger ved anlegg og industrielle bedrifter. I et foredrag i studieselskapet for Nord-Norsk Næringsliv i 1950 sier arbeidsinspektør Gunnar Stølen:

(..) Disse skolene er særlig beregnet på elever som vil skaffe seg mer fagutdanning enn verksted-og lærlingskolene gir (..)<sup>127</sup>

Arbeidstakere med teknisk fagskole hadde altså både relevant praksis og en viss teoretisk bakgrunn. Også her kan det ligge betydelig yrkespraksis i faget, og disse arbeidstakerne regnes derfor med til gruppen med formell fagutdanning.

Arbeidere med *teknisk elementærskole* er også representert i arbeidsstokken. Denne utdanningen hadde som formål å gi allmenndannende og elementær teknisk undervisning for lavere og midlere stillinger i bedrifter. Elever med praksis skulle prioriteres ved opptak. Utdanningens relativt korte lengde på 1 skoleår og at den ikke la vekt på verkstedpraksis, gjør at den ikke uten videre kan aksepteres som relevant for håndverksfag. Den er likevel under tvil

---

<sup>127</sup> Stølen, Gunnar: Yrkesopplæringen for industri og håndverk i Nord-Norge:10



oppført som formell fagutdanning ut fra at praksis ble vektlagt ved opptak og at flere er plassert i fagstillinger som elektrikere. Dessuten var den beregnet på «elever som har arbeidet i næringslivet og vil skaffe seg mer omfattende kunnskaper enn det lærlingskolene gir»<sup>128</sup>

Den følgende tabellen viser hvor mange i arbeidstokken som ut fra vurderingene over hadde relevant *formell utdanning*.

Tabell 10. Relevant formell utdanning ved Glomfjord Saltpeterfabrikker 1950 og 1960

	1950	1960	1950	1960	1950	1960
Stilling som	Fullført Utdanning*)	Fullført utdanning *)	Lærings-skole 1-2 år	Lærings-skole 1-2 år	Sum med formell utdanning	Sum med formell utdanning
Elektrikere	3	3	7	2	10	5
Rørleggere	2	1	7	2	9	3
Mekanikere	3	4	7	2	10	6
Andre håndverk	0	2	1	1	1	3
maskinist	11	6	0	0	11	6
hjelpearbeider	0	0	1	0	1	0
verkstedarbeid	1	1	0	0	1	1
fabrikkarbeid	0	0	0	0	0	0
Anlegg/utbyggn	3	0	1	1	4	1
Formenn	5	5	1	1	6	6
<b>Sum</b>	<b>28</b>	<b>22</b>	<b>25</b>	<b>9</b>	<b>53</b>	<b>31</b>

Resultatet av denne analysen bekrefter Norsk Hydros bekymring for store vansker med å skaffe faglært arbeidskraft. Blant de 319 arbeiderne i 1950 var det altså bare 53 som hadde en formell fagutdanning. Anleggsarbeiderne er imidlertid med i dette tallet. De var ikke del av den daglige driften og ser vi bort fra denne gruppen, står vi da igjen med 49 fagutdannede av 172 industriarbeidere. Vi får da en andel på 28,4 % som har en formell fagutdanning. Av personer med fullført fagutdanning etter loven var det bare 25 eller 14,5 %. I 1960 var det bare 30 av 174 arbeidere som hadde formell fagutdanning, altså en andel på 17,2 %. Fullført utdanning etter loven hadde bare 22. Det utgjør 12,6 %.

Kategorien *hjelpearbeidere* finner vi i 1950, og dette er som tittelen sier, ansatte som utfører

<sup>128</sup> Stølen, Gunnar: Yrkesopplæringen for industri og håndverk i Nord-Norge:9

enkler oppgaver i sin fagavdeling. Bare en av de 20 hadde noen form for fagutdanning.

I 1960 hadde bedriften gjennomført en ny organisering av vedlikeholdsarbeidet. Utbyggingsarbeidet var over, og det var ikke lengre behov for et stort antall anleggsarbeidere. Mange bygninger og installasjoner krevde imidlertid løpende vedlikehold, og til dette hadde man *reparatører*. Om de ble rekruttert fra nevenyttige folk blant de overflødige anleggsarbeiderne, vites ikke. I alle fall er det et faktum at det i 1960 var bare 4 av i alt 24 som hadde påbegynt lærlingskole (teknisk aftenskole). For de øvrige er det ikke oppgitt noen form for fagutdanning.

I tabellen finner vi også *fabrikkarbeiderne*. De utgjorde personellet som skulle overvåke og drive produksjonen ute i fabrikkbygningene. Antallet ble økt med 20 mellom 1950 og 1960, hovedsakelig fordi den nye fullgjødsselfabrikken kom i drift i 1955. I denne gruppen var det ingen med fagutdanning, og det hadde nok sammenheng med at det dreide seg om rutineoppgaver og ikke utfordringer teknisk eller håndverksmessig.

Så langt er konklusjonen at det bare i begrenset grad lyktes å rekruttere faglært arbeidskraft med kompetanse slik faglærte ble definert i yrkesopplæringsloven av 1940.

Glomfjord Saltpeterfabrikker hadde mange tilsatte innen *logistikk, forpleining, sikkerhet og administrasjon*, i alt var det 118 som bodde i kretsen i 1950 og 125 i 1960. Innen logistikk var det to viktige funksjoner: *transport og lager*. Transportavdelingen ble større i kjølvannet av produksjonsstarten på fullgjødsselfabrikken og det økende volumet i utskipningen av produkter. Forpleiningsfunksjonene ble i samme periode redusert, trolig fordi anleggsarbeidet minket, og utbyggingen av boliger minsket antallet av brakkebeboere. I administrasjonen lå de merkantile funksjonene, lønnsavdeling, bokholderi, kontortjenester og sentralbord. Det var også en egen personalavdeling. Sikkerhetsavdelingen omfattet portvakt, oppsyns- og vaktjeneste samt brannberedskap. Det var også helseavdeling og sikkerhetsinspektør.

I *transportavdelingen* ser det ut at rekrutteringen baserte seg på realkompetanse. Blant transportarbeidere, sjåførere, kaiarbeidere og kranførere var det bare 3-4 personer som hadde noen form for utdanning utover folkeskolen. De få hadde befalsskole, 1 årig yrkesskole og styrmannskole. *Lageravdelingen* hadde 4 med realskole og 1 med handelsskole, altså halvparten med utdanning i 1960. Innen de *merkantile tjenestene* var nøkkelstillingene lønningssjef, revisor, bokholder, kontorsjef, regnskapssjef og personalsjef. Her fikk man inn kompetanse med

handelshøyskole, examen artium og 2-årig handelsgymnas. De to sistnevnte utdanninger var i tillegg til handelsskole og realskole godt representert i det øvrige administrative personalet. I tråd med den tidligere nevnte skjevfordeling mellom allmennutdanning og yrkesutdanning, ser det her ut til at det var noe lettere å rekruttere personer med allmennutdanning utover folkeskolen til relevante stillinger.

*Forpleiningsfunksjonene* omfattet kjøkkenpersonell, kokker, servering, tjenestepiker, vaskehjelp og strykersker. Messer og brakker hadde egne bestyrerinner og i forpleiningen var det nesten utelukkende kvinner. Det var få eller ingen som hadde noen form for utdanning utover folkeskole. Spesielt var det at bedriften hadde egen gartner, utdannet ved hagebruksskole.

*Sikkerhet og helse* omfattet portvakter, oppsynsmenn, vaktmestre, brannkorps og bedriftshelsetjeneste. Bortsett fra to portvakter med teknisk elementærskole, en person med examen artium og en med sykepleierskole, var det ingen som var registrert med utdanning.

Så langt er det klart at det ikke var enkelt å rekruttere faglærte til bedriften og at flertallet ikke hadde noen spesialutdanning. Da er det naturlig å se på hvilken kompetanse lederstillingene på ulike nivå hadde, det var jo disse som i det daglige måtte planlegge og gjennomføre opplæringstiltak. Det første ledernivået var *formennene*, de var delt i flere kategorier. Skiftformennene ledet skiftarbeiderne i fabrikkene, fagformennene håndverkslag og lignende. Det var ellers en rekke formannstillinger som ikke er spesifisert i folketellingene.

Formannstillingene hadde slik kompetanse:

*Tabell 11: Kompetanse på formannsnivå ved Glomfjord Saltpeterfabrikker. Folketellingene 1950 og 1960. Glomfjord krets.*

Stilling	ant	Fullført fagutd.	Lærlingskole 1-2 år	Teknisk fagskole	Elementær-teknisk skole	Mellomteknisk skole	Annen Spesialutd.
Fagformann	4-6	0-1	0-0	0-0	1-0	2-2	0-1
Formann	7-11	0-0	0-1	0-0	0-1	0-0	2-0
Skiftformenn	9-17	0-0	0-0	0-0	0-1	0-0	0-0
Verkstedform	3-0	0-0	1-0	0-0	0-0	0-0	0-0
Sum	23-34	0-1	1-1	0-0	1-2	2-2	2-1

Generelt er det overraskende lavt utdanningsnivå på dette laveste ledernivået. Her må realkompetanse og lederegenskaper være vektlagt. Unntaket er *fagformennene*, her har vi to med mellomteknisk utdanning og en med elementærteknisk skole. Som tidligere understreket, er det sannsynlig at det lå mye realkompetanse i bunn.

På *midlere nivå* var det mange viktige funksjoner. I produksjonen peker *fabrikkmesterne* seg ut. De hadde viktige oppgaver knyttet til den daglige driften i fabrikkene og var nærmeste overordnede til skiftformennene. Det var to i 1950, derav en med mellomteknisk utdanning og examen artium. I 1960 var det fem, to hadde maskinisteksamen. Virksomheten hadde en *verksmester* i 1950 og to i 1960. Den ene verksmesteren hadde mellomteknisk skole begge år, mens det for en i 1960 ikke er oppgitt noen utdanning.

*Teknikerne* var utdannet til stillinger på midlere og høyere nivå.. I tillegg til de som tidligere er nevnt, fantes det i 1950 ni teknikere, fem av dem elektroteknikere. Tallet var økt til 14 i 1960, og da var det oppgitt at to av dem var elektroteknikere. Utdanningen var på 2 ½ år inklusive forkurs og var delt inn i fem linjer, anleggs- og byggeteknikk, husbygging, kjemisk fabrikkteknikk, elektroteknikk og maskinteknikk. Alle disse linjene var relevante for bedriften, kanskje særlig de tre siste. Hvordan teknikerne i Glomfjord fordelte seg på de ulike linjene, fremgår ikke av folketellingene, bortsett de som har tittel som elektroteknikere. Ut fra linjebeskrivelsene i utdanningen, synes det som dette var viktige fagstillinger i bedriften og en styrke at man klarte å rekruttere så vidt mange.

På *høyere nivå* hadde man ledelsen, sjefene og ingeniørene. *Direktøren* var den overordnede lederen for den samlede virksomhet på Glomfjord Saltpeterfabrikker. Den lokale ledelsen i Glomfjord hadde ingen ting med penger og strategier å gjøre, og måtte skaffe seg innflytelse gjennom kontakter i toppledelsen i Oslo. Her var makten i selskapet samlet på få hender.<sup>129</sup>

Direktøren var sivilingeniør fra Norges Tekniske Høgskole. Han hadde med seg 10-11 ingeniører med samme utdanning, og i Nord-Norge som hadde få ingeniører, var det uvanlig med et så stort fagmiljø på et sted. De hadde også et stort internt nettverk å bygge på, med de tre øvrige saltpeterfabrikkene, flere andre fabrikker, forskningslaboratorium og driftslaboratorier. Tilgangen på spisskompetanse var derfor god. De fire fagavdelingene i 1958 ble ledet av ingeniører. Det var elektrisk avdeling, kjemisk avdeling, mekanisk avdeling og bygnings-

---

<sup>129</sup> Skeie, Jon: Porsgrunns historie III: 531

avdeling. Det var fire avdelinger til, merkantil avdeling, sikkerhetsavdeling, helseavdeling og personalavdeling<sup>130</sup> Blant lederne her var 2-årig handelsgymnas, handelsskole, examen artium og mellomteknisk skole representert. I 1960 hadde bedriften fått egen lege som gikk inn som leder av helseavdelingen.

Det må understrekes at analysen av kompetanseforholdene bare gjelder de av arbeidsstyrken som var bosatt i Glomfjord krets. Pendlerne fra områdene utenfor Glomfjord tettsted er altså ikke med i datagrunnlaget. I 1959/60 var det 579 fast ansatte ved Glomfjord Saltpeterfabrikker<sup>131</sup>, og av dem var 389 bosatt i Glomfjord i følge folketellingen av 1960. De øvrige 190 pendlet fra andre steder i Meløy, Gildeskål og Rødøy. Ti år før var det 106 pendlere. Tar vi utgangspunkt i det generelle utdanningsnivået i disse kommunene slik det er referert tidligere i kapittelet, er det lite trolig at det vil øke andelen med formell kompetanse, snarere tvert i mot.

Norsk Hydros anlegg i Glomfjord klarte raskt å komme i produksjon etter at beslutningen om etablering var tatt i 1947. Ammoniakkproduksjonen startet etter planen 1.juli 1949, og i 1955 kom fullgjødsselfabrikken i drift. At man lyktes med å produsere de planlagte volum og med godt økonomisk resultat, viser også at bedriften hadde den nødvendige teknologi og kompetanse. Gjennom analysen over kan vi slå fast at det var vanskelig å skaffe faglærte og at mange i arbeidsstokken manglet relevant yrkesutdanning. Hvilke suksessfaktorer var avgjørende for at Norsk Hydro klarte oppgaven på tross av denne kompetanseutfordringen? I Studieselskapet for Nord-Norsk næringsliv hadde jo innsiktsfulle røster hevdet at mangel på faglærte var den avgjørende minusfaktoren for industrien og at det neppe kom til å bedre seg i vesentlig grad utover 1950-tallet.<sup>132</sup>

Viktigst var det at Norsk Hydro var en av landets ledende teknologiaktører. Selskapet var sannsynligvis den bedriften som satset mest på forskning og utvikling i landet fra den spede starten og gjennom hele 1900-tallet. FoU-arbeidet i Norsk Hydro hadde tre hovedfunksjoner. For det første skulle den være støttespiller for den løpende produksjonen, her var *driftslaboratoriene* med høyt kvalifiserte ingeniører nøkkelen. En annen oppgave var å følge med i hva som skjedde av *allmenn utvikling* innenfor den industrielle sektoren Hydro var en del av. Det innebar for eksempel å ha oversikt over utvikling av nye prosesser hos konkurrerende

---

<sup>130</sup> Kjenner du Norsk Hydro – håndbok for arbeidere og funksjonærer 1958.

<sup>131</sup> Fiva, Eirik og Hernes Marit: Vekstkraft – Hydro Glomfjord 1947-1997, s.87

<sup>132</sup> Stølen, Gunnar: Yrkesopplæringen for industri og håndverk i Nord-Norge:10

virksomheter i utlandet. Den tredje funksjonen var *utvikling av nye produkter* og å stake ut veien mot nye satsingsområder.<sup>133</sup> Med ingeniørene på laboratorier, ute på fabrikkene og i andre funksjoner, var dette et av landets største teknologimiljø med omfattende kompetanse og et stort nasjonalt og internasjonalt nettverk. Dette er en viktig årsak til at man i løpet av knappe 2 år kunne bygge og sette en ny fabrikk i produksjon fra grunnen av. Ved fabrikkene i Glomfjord var det 10-11 ingeniører. Mange av dem hadde vært andre steder i Hydro-systemet før de kom til Glomfjord.

Norsk Hydro fungerte nemlig som et internt arbeidsmarked med egne karriereveier og opplæringsystemer.<sup>134</sup> Utdanningstiltak, kursing og utveksling mellom ulike arbeidsteder var viktige elementer i bedriftens *opplæringskultur*. I det vanskelige arbeidsmarkedet etter krigen med mangel på faglærte, spilte Hydros *bedriftsskole* en viktig rolle. Her etablerte man fagutdanning innen de fagene bedriften hadde behov for og gjennomførte kurser for ulike grupper ansatte. Årlig deltok ca. 200 ansatte på slike kurs.<sup>135</sup> Norsk Hydro hadde også en stipendordning fra 1946 hvor interesserte arbeidere og funksjonærer kunne få støtte til å lære mer om sitt arbeidsfelt. Retningslinjene ga muligheter til alminnelig teknisk utdanning, også på høyskolenivå. Dessuten kunne stipendiaten få støtte til kurs og arbeid i andre norske og utenlandske bedrifter. På 1950-tallet satte bedriften årlig av 50.000 kroner til formålet.<sup>136</sup> Hydro-konsernet deltok også i oppbygging av den offentlige yrkesutdanningen ved å bidra økonomisk til etablering og nybygg, blant annet til Salten Yrkesskole i Bodø.

Opplæringskulturen ga seg også utslag i selskapets informasjonsstrategi. Det ble utgitt håndbøker for arbeidere og funksjonærer med tittelen «Kjenner du Norsk Hydro?». Her var det omfattende opplysninger om fabrikker, produksjon, forskning og velferdsgoder. Også i bedriftsbladet var det mye faglig stoff om kjemi, elektrisitet og produksjon.

Det store fag- og teknologimiljøet og opplæringskulturen som er belyst over, var etter all sannsynlighet en av de viktigste suksessfaktorene for at man kunne lykkes med etableringen i Glomfjord til tross for at det i utgangspunktet var stor mangel på faglærte.

Avslutningsvis må det pekes på at tallene ikke sier alt om rekrutteringen av faglært arbeidskraft.

---

<sup>133</sup> Andersen, Ketil Gjølme: Et forsøk verdt 1997:300 f

<sup>134</sup> Skeie, Jon: Porsgrunns historie III: 533

<sup>135</sup> Skeie, Jon: Porsgrunns historie III: 541:f

<sup>136</sup> Kjenner du Norsk Hydro – håndbok for arbeidere og funksjonærer 1952:112

Den ustrukturerte yrkesutdanningen før 1945 gjør at fagstatus på denne tiden hadde mye med realkompetanse å gjøre. Bak en tilsynelatende mangelfull fagutdannelse kunne det ligge store ferdigheter innen faget. Folketellingene er ikke noe egnet redskap for å kartlegge dette. Tabellene og tallene er praktiske redskaper for å tegne et bilde av status for kompetanse på denne tiden, men de yter neppe full rettferdighet overfor de mange arbeidstakerne som bygde opp og drev fabrikkene med så godt resultat.

## 5.6. Kompetansen i Glomfjord kraftverk (NVE)

*Glomfjord kraftverk* var den andre hjørnesteinsbedriften i Glomfjord. Det tilhørte Staten ved Norges Vassdrags og elektrisitetsvesen (NVE) og hadde vært i drift siden 1920. Under krigen og tiden etter ble kraftanlegget fullført med et siste byggetrinn (1949). I 1950 og senere var det i hovedtrekk snakk om ordinær kraftproduksjon med driftsovervåking, manøvrering og ordinært, løpende vedlikehold. Antallet arbeidstakere ved kraftverket bosatt i Glomfjord ble redusert fra 104 til 64 i dette tidsrommet. Nedbemanningen omfattet først og fremst anleggs- og bygningsarbeidere. Arbeidsstokken var sammensatt slik:

*Tabell 12: Ansatte ved Glomfjord Kraftverk (NVE) bosatt i Glomfjord krets, Folketellingen 1950 og 1960*

Stilling	1950 Antall	1960 Antall
Administrasjon	5	3
Anlegg og byggearbeider	57	18
Logistikk, forpleining og sikkerhet	10	15
Kraftverksdrift	17	18
Elektrikere og montører	11	8
Ingeniører	4	2
Sum	104	64

Tabell 13. Oversikt over kompetansen i Glomfjord kraftverk. Glomfjord krets. Folketellingen 1950 og 1960

Type utdanning	1950	1960
Fagprøve (svennebrev)	-	2
Lærlingskole (fullført)	1	2
Lærlinger og ikke fullførte krav	6	2
Teknisk fagskole	1	1
Maskinistskole	1	4
Elementærteknisk skole	3	9
Mellomteknisk skole	2	-
Teknisk høyskole, ingeniør	4	2
Annen spesialutdanning	2	1
Sum	20	23

I 1950 var det en del ansatte med utdanning, 20 av 104. Ser vi bort fra anleggsarbeiderne som ikke var del av normal drift, utgjør de som har en eller annen spesialutdanning 20 av 47, det vil si 42,6 %. Går vi til 1960, er det 23 av 47 som har utdanning, dvs 48,9 %. Med utgangspunkt i at man hadde nesten 40 års erfaring med kraftverksdrift og personell som til dels hadde arbeidet lenge i kraftverket, ser ikke dette verst ut i forhold til kompetanse. Heller ikke her finnes det opplysninger om realkompetanse, men den er sannsynligvis betydelig, basert på den lange forutgående driftsperioden. Det vises ellers til vurderingene under Glomfjord Saltpeterfabrikk vedrørende praksiskompetanse i de forskjellige kategoriene i tabellen.

### 5.7. Kompetanse i det øvrige Glomfjordsamfunnet

Hva så med den delen av befolkningen som ikke var ansatt i Glomfjord Saltpeterfabrikker og Glomfjord kraftverk? Hva slags kompetanse fantes blant dem? Som utgangspunkt ser vi her på hva slags arbeidsplasser som fantes i denne gruppen. Midlertidig fraværende er ikke tatt med, fordi mange av dem hadde arbeid i andre kommuner, og derfor ikke er av interesse for sysselsetningen i Glomfjord. Heller ikke er husmødre, skoleelever og pensjonister med i statistikken. Det vi ser her, er først og fremst lokale ringvirkninger av virksomheten i de to hjørnesteinsbedriftene.



Tabell 14. Erverv blant befolkningen i Glomfjord som ikke hadde tilsettingsforhold til Norsk Hydro og Glomfjord kraftverk. Folketellingene 1946, 1950 og 1960. Bosatte og midlertidig tilstedeværende. Husmødre, skoleelever og pensjonister er ikke tatt med.

Erverv	1946 antall	1950 antall	1960 antall
Varehandel	13	19	19
Bygg og anlegg	2	37	11
Forpleining og service	9	21	20
Tilvirking næringsmidler	4	8	2
Merkantilt arbeid	6	5	3
Undervisning	8	10	15
Post, telefon, politi	4	14	9
Helse og omsorg	3	3	3
Selvstendig næring	3	7	10
Jordbruk og fiske	3	11	2
Teknisk yrke	1	10	4
Transportnæring	1	9	5
håndverk	3	4	6
Sum	60	158	109

I 1946 var det 60 sysselsatte utenom hjørnesteinsbedriftene. I løpet av de 4 årene frem til 1950 økte antall arbeidstakere med 98 og dette har åpenbart sammenheng med de store utbyggingsprosjektene i denne perioden. I bygg og anlegg etablerte flere private håndverksfirmaer virksomhet i Glomfjord, særlig med oppdrag innenfor bygging av boliger. Sysselsetningen på dette feltet sank etter at anleggsperioden var over. Innen varehandelen økte sysselsetningen noe, og flere private forretninger etablerte seg. Kjøpmenn og forretningsdrivende er oppført under selvstendig næringsdrivende. Bakere og slaktere var både selvstendig og tilknyttet Glomfjord Samvirkelag. Ellers økte antallet elever ved folkeskolen og realskolen sterkt, og det ble behov for flere lærere. I kjølvannet av fabrikkutbyggingen, trengtes også flere innen forpleining og andre tjenester. Det var for øvrig en viss etablering innen transport, med busselskap, drosje og lastebiler.

Av opplysningene i tabellen kan vi tegne et bilde av et samfunn i vekst, men kan samtidig spørre hvorfor ikke ringvirkningene ble større? Det var jo opptil 1500 arbeidere i 30 ulike firma som deltok i utbyggingen i tillegg til de ansatte i Glomfjord Saltpeterfabrikker og Glomfjord

kraftverk. Noe av svaret kan ligge i at folketellingene i 1950 og 1960 ikke fanget opp de største utbyggingsperiodene. Spørsmålet er interessant, men det vil føre for langt å gjøre en egen analyse på dette.

Et spørsmål som imidlertid må belyses, er hvilken kompetanse som fantes i Glomfjord utenfor hjørnesteinsbedriftene. En gjennomgang av opplysningene i folketellingene 1950 og 1960 ga slikt resultat:

*Tabell 15: Kompetanse i Glomfjord eksklusive tilsatte i Norsk Hydro og Glomfjord kraftverk  
Folketellingen 1950 og 1960. Glomfjord krets.*

Utdanning	1950 antall	1960 antall	Merknad
Realskole	18	22	Husmødrene er ikke med. Se kap. 5
Examen artium	18	16	Husmødrene er ikke med. Se kap. 5
Handelsgymnas	3	2	
Cand.mag/adjunkt	3	1	
Høyere grad	2	4	Leger, tannleger og prest
Lærerutdanning	6	14	Flere av realskolens lærere har cand.mag-grad eller universitetsfag i tillegg
Svennebrev	8	4	Frisør, baker, slakter, pølsemaker og urmaker
Teknisk utdanning og yrkesskole	13	6	Teknisk elementærskole, fagskole og mellomteknisk skole og yrkesskole
Annen spesialutdanning	16	7	Jordmorskole, barnepleiekurs, sykepleieutdanning, husmorskole, syskole, industriskole, hotellfagskole, politiskole, snekkerskole, landbruksskole, styrmannsskole, stuertskole, radioskole, telegrafkurs

De utdanningene som har særlig betydning i et samfunnsperspektiv, er knyttet til *helse og utdanning*. I 1946 og 1950 var det for eksempel ikke lege i Glomfjord og man var avhengige av distriktslegen i Meløy som bodde annet sted. I 1960 viser folketellingen at man har rekruttert egen lege med medisinsk embetseksamen, trolig som bedriftslege i Hydro, men i praksis av stor betydning for stedet. Folketellingene viser også at det var fullt utdannet tannlege i industri-samfunnet, og at det var prest bosatt i Glomfjord i 1960. Egen politimann, telefonstasjon og poståpner/postkontor hadde en også. Tjenestemennene i politiet hadde politiskole, mens telegrafverket hadde sin egen opplæringsordning. Både post- og telegrafverket rekrutterte fortrinnsvis personer med fullført realskole.

For skolevesenet betød ny virksomhet utfordringer. I 1946 var det 182 barn under 15 år i

skolekretsen. Allerede i 1950 steg barnetallet til 303 og til 607 i 1960. Det førte til økt press folkeskolen og behov for flere lærere. Antallet skoleelever i aldersgruppen over 14 år steg i samme tidsrom fra 26 til 87. Mange av dem søkte seg inn på realskolen. Også her ble det derfor økte behov. Lærerstaben i folkeskole og realskole økte fra 8 til 15 mellom 1946 og 1950. Det ser ut som det lyktes å rekruttere lærere med godkjent kompetanse i en tid hvor mange utkantstrøk slet med erstatningslærere. Alle med lærertittel har lærerutdanning i folketellingene 1950 og 1960. For realskolens vedkommende lyktes det også å få personer med høyere utdanning til Glomfjord. Det var flere med adjunktkompetanse, altså med embetseksamen av lavere grad og pedagogikk. Flere hadde også enkeltfag fra universitetet eller utdanning/fag fra lærerhøgskole. Situasjonen for realskolen ser altså tilfredsstillende ut.

Glomfjord hadde både urmaker, frisør, slaktere, bakere og pølsemaker, og blant disse var det en mester (baker) og 8 (4) svenner. Innen varehandelen er det en del personer med handelsskole, mest av halvårig varighet eller med redusert fagkrets (3 mnd). Det gjelder også blant de ansatte i merkantile stillinger og på kontor. I alt er det 12 (5) arbeidstakere med slik utdanning.

I 1950 var det en del håndverkere og annet fagpersonell knyttet til private firma, i alt 44. I 1960 var det bare 11 i denne kategorien. Kompetansemessig var det ikke mange med fagutdanning, og viser tydelig den generelle mangelen på faglært arbeidskraft. To med mellomteknisk utdanning i 1950 og to i 1960 er den høyeste kompetanse i privat sektor. Av annen kompetanse, var det tre svenneprøver i håndverksfag og et par med elementærteknisk utdanning og fagskole.

Innen forpleining, hotell og servering var det en del ansatte, men det var generelt få med utdanning. En enkelt person med hotellfagskole og en med stuertskole var det hele.

Generelt er det mindre kompetanse i 1960 enn i 1950. Men det gjelder ikke lærerne, i denne kategorien ble det rekruttert flere, og med godkjent lærerutdanning både i folkeskolen og realskolen. Bortsett fra lærere, lege og prest var det ikke spesielt mye utdanning i den øvrige arbeidsstyrken.

Det er likevel nødvendig å være klar over at gjennomgangen over bare i svært liten grad har berørt kvinnene i Glomfjord. De aller fleste kvinnene var husmødre, i 1946 var det 150 husmødre, tallet økte til 286 i 1950 og videre til 385 i 1960. Deres utdanning og situasjon i Glomfjordsamfunnet er analysert i kapittel 6.

## 5.8. Oppsummering og konklusjon

Da Norsk Hydro skulle etablere seg i Glomfjord, hadde selskapet forventninger om at det var lett å rekruttere arbeidskraft, men man var samtidig bevisst på at det var vanskelig å få tak i faglærte. Den nye fabrikken som skulle bygges, hadde mer avanserte prosesser enn det gamle aluminiumsverket og hadde derfor behov for mer fagkompetanse.

Det var tre nedlagte industriforetak i nærområdene, Haugvik Smelteverk i Glomfjord, A/S Mineral i Rendalsvik og Oterstrand Molybdengruver i Gildeskål. De representerte et potensiale på ca. 500 arbeidere, de fleste av dem uten annen kompetanse enn de hadde ervervet på arbeidsplassen. Ellers var det et stort arbeidskraftpotensiale i Meløy og de tre nære nabokommunene Gildeskål, Beiarn og Rødøy. Men de kom stort sett fra fiskerbondesamfunn og hadde liten eller ingen utdanning.

Glomfjord Saltpeterfabrikker hadde 473 ansatte bosatt i Glomfjord i 1950. Ved neste folketelling i 1960, var det 389 ansatte som bodde på stedet. Det *generelle utdanningsnivået* målt etter antallet innbyggere med utdanning ut over folkeskole, viser at Glomfjord lå over snittet i Nordland. Når det gjelder allmennutdanning, var snittet i 1950 3,6 % under landsgjennomsnittet, men var 0,7 % over i 1960. Nordland fylke lå 8-9 % under snittet ved begge tellinger, mens Meløy og de tre nære nabokommunene lå fra 7 til 16 % under. Det var spesielt at kvinnene i Glomfjord hadde større andel med allmennutdanning utover folkeskolen enn menn i 1950. Ti år senere var forskjellen mellom kjønnene utjevnet.

Folketellingene har også registrering av spesialutdanning, det vil si utdanning som i hovedsak kvalifiserer for et yrke. Her var situasjonen at Glomfjord lå henholdsvis 3,2 og 3,7 % over landsgjennomsnittet. Det var betydelig høyere enn Nordland Fylke som lå 7,7 % under snittet i 1950 og hele 9,8 % under i 1960. Meløy og de nære nabokommunene lå fra 6,7 % til 16 % under.

At det generelle utdanningsnivået var høyere i Glomfjord enn i omgivelsene lokalt og regionalt, viser at det ble rekruttert en del personer med utdanning utover folkeskolen.

Den viktigste aktøren i Glomfjord var Glomfjord Saltpeterfabrikker, hjørnesteinsbedriften på stedet. Til virksomheten var det et betydelig behov for fagarbeidere som elektrikere,

mekanikere og rørleggere. Opplysninger om utdanning finnes i folketellingene, men informasjon om den enkeltes praksis i arbeidslivet mangler. Dessuten var ikke yrkesopplæringen lovfestet før yrkesopplæringsloven trådte i kraft i 1945. Basert på kravene til teoretisk utdanning og praksis i denne loven, viser analysen at det var 14,5 % av arbeiderne som hadde fullført fagutdanning i 1950, mens tallet i 1960 var 12,6 %. Lovens krav til fagstatus faller ikke uten videre sammen med bedriftens syn, det fremgår av at mange som tilsynelatende ikke har formell fagstatus er plassert som fagarbeidere. Det fremgår av stillingstitlene. Med utgangspunkt i utdanning, stillingstittel og praksisvurdering, ble derfor fagstatusbegrepet utvidet i den videre analysen. Med en slik tilnærming, var det 28,4 % og 17,2 % i 1950 og 1960 som var *faglærte*. Vi finner dem igjen på verksteder og i elektrisk, kjemisk og mekanisk avdeling.

Det var imidlertid store forskjeller mellom de ulike kategoriene av arbeidere i bedriften. Blant *anleggsarbeiderne* fantes det knapt utdanning i det hele tatt, det samme gjaldt for hjelpearbeiderne. I 1960 var anleggsarbeidet slutt, og anleggsarbeiderne var sagt opp. For å ivareta vedlikeholdsoppgaver ble det opprettet lag av *reparatører*. Blant disse var det heller ikke mange med fagutdanning. I selve produksjonen var det *fabrikkarbeidere* og *skiftarbeidere*. Disse skulle ivareta rutineoppgaver i driften, og blant dem fantes det få utdannede.

På det laveste ledernivået, finner vi *formennene*. Det var litt overraskende at de aller fleste av de 23-34 som hadde formannstittel i folketellingen, helt manglet utdanning. Det eneste unntaket var 4-6 fagformenn, hvor to hadde mellomteknisk skole og en elementærteknisk utdanning.

Konklusjonen er at det bare i begrenset grad lyktes å rekruttere faglært arbeidskraft, men at det trolig lå mye realkompetanse i arbeidsstokken.

Innen logistikk, forpleining, sikkerhet og administrasjon var det for det meste ikke utfordringer som gjorde det nødvendig å ha faglærte eller spesiell utdanning i stillingene. Unntaket var merkantile funksjoner, hvor det trengtes særlig utdanning i bokføring, lønnsarbeid og revisjon. Til de viktigste stillingene på dette feltet var handelshøyskole, examen artium, handelsgymnas og handelsskole representert.

På mellomnivået ved Glomfjord finner vi *fabrikkmestre*, *verksmestre* og *teknikere*. I disse stillingene var det for det meste personer med utdanning fra mellomteknisk skole, en utdanning som hadde bedriftsrelevante linjer for elektroteknikk, kjemisk produksjon og mekanikk. Det ble

rekruttert flere teknikere mellom 1950 og 1960, og dette ser ut til å være viktige fagstillinger i bedriften. Forståelsen av fagmessig ledelse og opplæring må blant annet ses på bakgrunn av denne gruppen arbeidstakere.

Ingeniørene utgjorde spisskompetansen innen fag og produksjon. Det var 10-11 ingeniører i Glomfjord Saltpeterfabrikker, alle utdannet som sivilingeniører fra Norges Tekniske Høgskole. Ingeniører var ledere av fagavdelingene som var elektrisk avdeling, mekanisk avdeling, kjemisk avdeling og bygningsavdeling. Direktøren som satt med det overordnede ansvaret for den samlede virksomheten i Glomfjord, var sivilingeniør. Den kompetansen ingeniørene representerte, var en viktigste suksessfaktorene i etableringen og driften av Glomfjord Saltpeterfabrikker.

Norsk Hydro lyktes med Glomfjordprosjektet, både økonomisk, teknisk og med produksjonsvolum. Dette skjedde til tross for utfordringene med mangel på faglært arbeidskraft. Ut fra denne omfattende gjennomgangen av kompetanseforholdene, peker det store teknologiske miljøet i Hydro-konsernet og en gjennomgripende opplæringskultur seg ut som hovedgrunnen til at Glomfjordsamfunnet fikk en velfungerende industrivirksomhet. Dette til tross for kompetanseutfordringer, valutarestriksjoner og en generell knapphet på materielle ressurser til utbyggingen.

*Glomfjord kraftverk* avsluttet en omfattende utvidelse av anlegget i 1949. Det hadde da vært produksjon av elektrisk kraft i kraftstasjonen i 29 år. Ser man bort fra anleggsarbeiderne som var sysselsatt med avsluttende utbyggingsarbeider i 1950, fantes det både faglært kompetanse og mye driftserfaring i arbeidsstokken. Selv om det også var en betydelig andel ufaglærte blant driftspersonalet, synes det som om kompetansesituasjonen var tilfredsstillende.

Kompetanse fantes også i *det øvrige Glomfjordsamfunnet*. Dette gjelder arbeidsplasser som ikke var knyttet til Saltpeterfabrikken eller Glomfjord kraftverk. I folketellingene omfatter dette 158 og 109 arbeidstakere. De viktigste virksomhetene var varehandel, undervisning, offentlige funksjoner og selvstendige næringsdrivende. Til varehandelen hørte håndverk som bakere, slaktere og pølsemaker. Blant disse var det flere med svennebrev og en med mesterkompetanse. Av andre håndverk fantes frisør, urmaker og blikkenslagere. To av disse hadde svennebrev i sitt fag. Elevtallet steg i hele perioden, både på folkeskolen og realskolen. Det ble rekruttert nye lærere, og det var bare utdannede lærere i begge tellinger. Flere lærere i realskolen var adjunker

med cand.mag grad og pedagogikk. Av annen offentlig virksomhet kan nevnes tannlege, postkontor og telegrafstasjon, her var det også tilfredsstillende kompetanse. I 1960 hadde Hydro også rekruttert egen lege til bedriften. Selvstendig næringsdrivende som drev med husbygging, maling og elektroinstallasjon hadde en del teknisk kompetanse, særlig i 1950.

## Kapittel 6. Befolkningens sammensetning

### 6.1. Innledning

Hittil har rekruttering av kompetanse og det geografiske perspektivet vært belyst. I dette kapitlet skal vi se på *sammensetningen* av befolkningen og dermed de demografiske virkningene av industrietableringen fra 1947. Dette omfatter aldersfordeling, kjønnsfordeling, sivilstatus, og typer husstander. Med hører også beskrivelse av *kjønnsforskjellene*. Derfor er det naturlig å ta med et eget avsnitt om *kvinnene i Glomfjord*.

Å beskrive sammensetningen av en befolkning, kalles gjerne demografi innen humanistiske fagmiljø. Etter FNs demografiske ordbok fra 1950-årene studerer demografien de tre egenskapene størrelse, sammensetning og utvikling av en menneskelig befolkning. Dette omfatter blant annet alder, kjønn, ekteskapelig status og folketall. I begrepet utvikling ligger beskrivelse av endringer over tid.<sup>137</sup>

Demografisk vitenskap har utviklet en rekke metoder og begreper som brukes til å studere alt fra små enheter til store internasjonale populasjoner og samfunn. Demografiske undersøkelser og metoder brukes i dag gjerne til å beskrive samtidig samfunnsutvikling og til utarbeidelse av prognoser, for eksempel om befolkningsutvikling framover. Slike prognoser brukes eksempelvis til planlegging av skolekapasitet, investeringer og offentlige langtidsbudsjetter.

I historisk demografi beskrives fortidige befolkninger og deres utvikling. Metodisk brukes i denne oppgaven komparativ analyse. Det innebærer sammenlikning mellom tre tidspunkt 1946, 1950 og 1960 og i forhold til kommunene i nærmiljøet og fylket. Som normalfordeling brukes landsgjennomsnitt.

### 6.2. Aldersfordeling

Aldersfordeling i befolkningen sier noe om det er en ung eller gammel befolkning i forhold til en *normalfordeling*. I folketellingstabellene fra Statistisk sentralbyrå er det naturlig å bruke *landsgjennomsnittet* som målestokk på normalfordelingen på ulike aldersgrupper. Statistisk

---

<sup>137</sup> Dyrvik, Ståle: Historisk demografi: 14



sentralbyrå har valgt å dele inn befolkningen i femårsgrupper og det er denne inndelingen som ble brukt i statistikkene som ble publisert i folketellingsheftene.

Utgangspunktet for analysen i dette delkapittelet er spørsmålet om etableringen av Glomfjord Saltpeterfabrikker påvirket sammensetningen av befolkningen i Glomfjord og hvordan befolkningen var sammensatt i forhold til landsgjennomsnittet, befolkningen i Nordland Fylke og nabokommunene ved de tre folketellingene. Datagrunnlaget er for Glomfjords vedkommende uttrekk fra folketellingene 1946, 1950 og 1960. De øvrige data er fra de offisielle trykte tabellene for de enkelte folketellingene.

Det er tabellene for befolkningens inndeling i *femårsgrupper* som er brukt som grunnlag. Dette ble for uoversiktlig i forhold til analysen. Jeg har valgt å slå sammen noen av femårsgruppene slik:

- 0-14 år : barn. Barneandel er uttrykk for samfunnets reproduksjonsevne
- 15-24 år: Ungdom I denne aldersgruppen har utdanning og yrke hovedfokus
- 25-39 år: Unge voksne Etablering av familie og i yrke. Kvinner føder barn.
- 39-59 år: Voksne Yrkeserfaring og avansement. Voksne barn
- 60-69 år: Eldre Personer i siste fase av yrkeslivet.
- 70 + Pensjonister som har forlatt arbeidslivet

Først ser vi på alderssammensetningen i Glomfjord i de tre årene 1946, 1950 og 1960. Kan vi se endringer i befolknings sammensetningen i de tre tellingene? Hva er eventuelt årsakene til endringer som kan påvises?

Tallene blir slik, målt i prosent for hver aldersgruppe i forhold til det samlede folketallet:

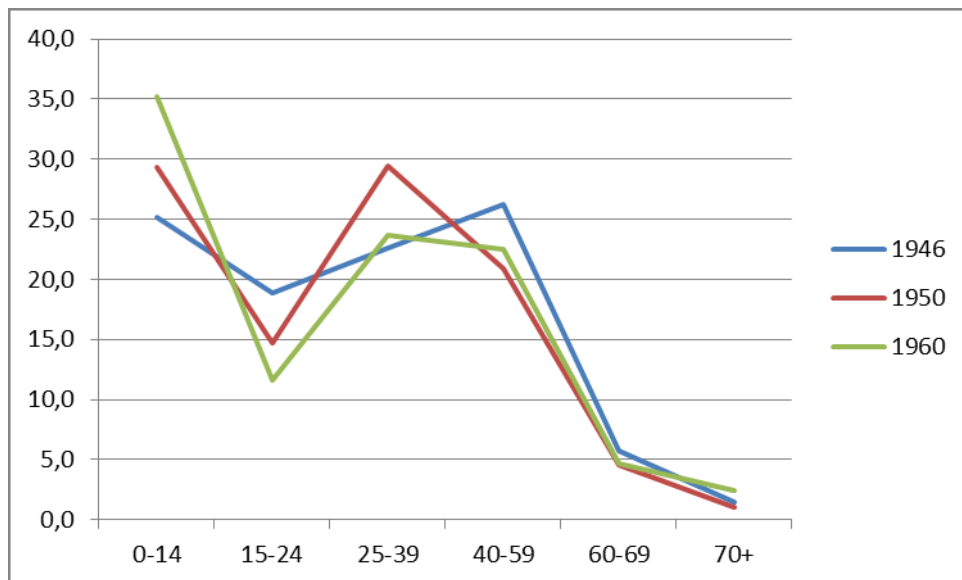
*Tabell 25. Befolkningens alderssammensetning i Glomfjord krets i folketellingene 1946, 1950 og 1960. Fast bosatte og midlertidig fraværende. Relativ andel.*

	1946	1950	1960
Aldersgruppe	Alle	Alle	Alle
0 -14 år	25,2 %	29,3%	35,2 %
15-24 år	18,9 %	14,7%	11,6 %

25-39 år	22,6 %	29,4%	23,7 %
40-59 år	26,2 %	20,9%	22,5 %
60-69 år	5,7 %	4,6%	4,7 %
70 år +	1,5 %	1,1%	2,4 %

Diagram 03. Befolkningen i Glomfjord etter folketellingene 1946, 1950 og 1960.

Fordeling på aldersgrupper, relativ andel.



Den yngste aldersgruppen er *barn i alderen 0-14 år*. Her stiger den relative andelen mye, særlig i 1960. Stigningen i 1950 kan forklares med tilflytning av familiefolk med barn. Dette ser vi av økningen av personer mellom 25 og 39 år. I 1960 har andelen barn økt til henholdsvis 18,9 og 16,3 prosent for gutter og jenter. I tillegg til tilflytning, viser dette at det antakelig er mange som var i aldersgruppen 25 til 39 år i 1950 som har fått barn utover 1950-tallet.

De som var i *aldersgruppen 15-24 år* måtte ta stilling til hva de skulle gjøre etter fullført folkeskole. Å ta utdanning ble viktigere ettersom tilgjengelig arbeid satte stadig større krav, noe som blant annet kan ses i drøftingen av kompetanseforholdene ved Glomfjord Saltpeterfabrikker i kapittel 3. Det var få alternativer i nærmiljøet utover det å gå realskole eller framhaldsskole. Det var også begrenset tilgang på arbeid for ungdom i nærmiljøet, særlig gjaldt dette unge kvinner. Tallene for denne aldersgruppen viser ikke den samme stigningen som gruppene over og under. Trolig er årsaken til dette utflytting til steder med arbeid og utdanning. Underlagsmaterialet viser at nedgangen stort sett skjedde blant ungdom mellom 20 og 24 år. De mellom 15 og 19 år hadde jo muligheter til å gå realskole, framhaldsskole og handelsskole, men

måtte etter fullført skolegang skaffe seg arbeid eller videre utdanning. I folketellingene er det opplyst at det var 26 elever i 1946 som tok utdanning etter folkeskolen. I 1950 var det 44 og i 1960 hele 114. I hvilken grad de flyttet tilbake etter endt utdanning, er det små muligheter til å si noe om. Grunnen er at databasene er opprettet uten personnavn på bakgrunn av personvernkláusuler.

Den neste gruppen er *unge voksne* som var i etableringsfasen, både i forhold til jobb og familie. Det er helt tydelig denne gruppen som øker fra 1946 til 1950, altså da saltpeterfabrikken ble etablert og satt i drift (1949). Altså var den en hel del unge voksne som flyttet og etablerte seg i Glomfjord. I 1960 er andelen unge voksne tilbake til nivået 1946. Hvorfor det ble slik er vanskelig å se. Det eneste vi kan peke på, er at de som var unge voksne i 1950, naturligvis var blitt 10 år eldre. Det foreligger lite informasjon om eventuelt gjennomtrekk i arbeidstokken og hvordan dette påvirket befolkningssammensetningen er usikkert.

De erfarne voksne i *alderen 39-59 år* utgjorde den største aldersgruppen i 1946. Det var sikkert mange av disse som hadde etablert seg i Glomfjord som unge voksne 20 år før, da Haugvik smelteverk startet opp i 1926. Med mangel på nye arbeidsplasser etter at aluminiumsverket stoppet i 1943, var det liten etablering av unge voksne. Det er rimelig å anta at de som arbeidet på NORDAG-anlegget under krigen i stor grad kom fra bygdene og kommunene i omegnen og at de forlot Glomfjord da det ikke lenger var arbeid å få. Igjen var «grunnfjellet» av dem som hadde etablert seg i mellomkrigstiden.

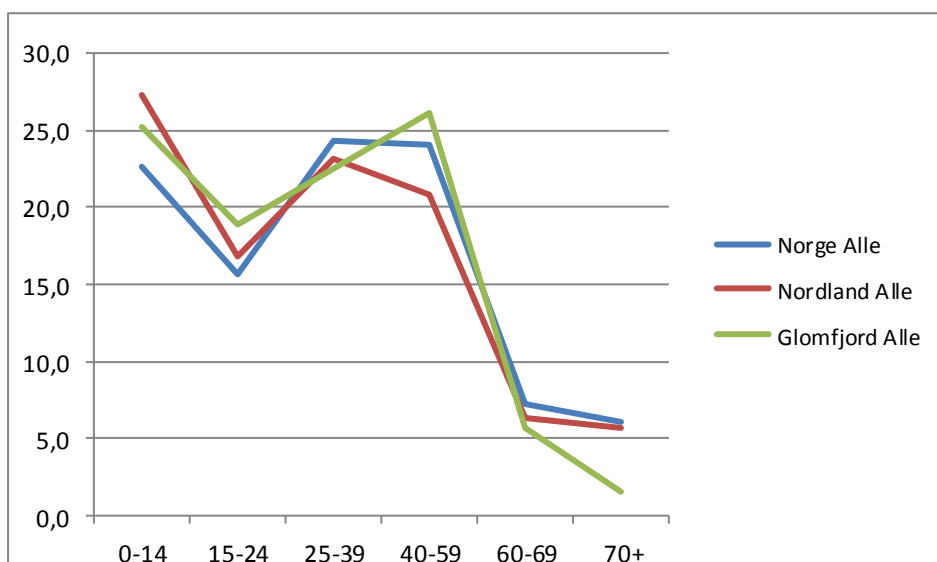
Det var ikke mange eldre i *aldersgruppen 60-69*. De som etablerte seg i forbindelse med oppstarten av Haugvik smelteverk i 1926, hadde stort sett ikke rukket å bli så gamle. Det er enda mer utpreget for gruppen over 70. De lave tallene må altså ses i sammenheng med at Glomfjord var et ungt samfunn i 1946, det var bare 26 år siden kraftverket ble satt i drift og vel 30 år siden anleggstiden startet. Før kraftverk og industri, var det kun et par småbruk på stedet.

Hvordan var så befolkningssammensetningen i Glomfjord i forhold til landsgjennomsnittet? På grunn av at forholdene kan variere i et regionalt perspektiv, har jeg valgt å sammenligne med gjennomsnittet for Nordland fylke i tillegg til landsgjennomsnittet. Her må vi være klar over at landsgjennomsnittet og fylkesgjennomsnittet ikke er konstante størrelser, de endres også over tid gjennom variasjoner i demografiske faktorer som fruktbarhet og dødelighet i befolkningen, og også på grunn av nye flyttemønstre som for eksempel emigrasjon og immigrasjon. En valid

komparasjon må derfor bygge på samtidige data. Bare da kan vi avdekke atypiske utviklingsmønstre som sier noe om særlige utviklingstrekk i det geografiske området som undersøkes.

Slike atypiske trekk fikk vi indikasjoner på i sammenligningen mellom de tre folketellingene i Glomfjord. Der kunne det se ut som om stedet var i stagnasjon og at det var relativt få unge voksne i 1946. Etter industrietableringen tyder materialet på at det først og fremst var unge voksne som er tilflyttere i 1950, og at mange av dem hadde barn. Fremover til 1960 fikk trolig mange av de som var unge voksne i 1950 barn. Samtidig ser det ikke ut til at det er relativt like mange unge voksne som etablerer seg frem mot 1960.

Diagrammene under viser samtidige kurver for hele landet, Norge og Glomfjord. Ved å sammenligne slik, kan vi se om utviklingen i Glomfjord var spesiell eller del av en tendens i større regional og nasjonal målestokk. Tilsvarende drøftes Glomfjord i forhold til nære nabokommuner senere i delkapittelet. Flere femårsgrupper er som nevnt slått sammen for å få mer håndterlige analyser, men samtidig foreligger data for alle femårsgruppene slik at det er mulig å gå nærmere inn på enkelte problemstillinger. Det kan for eksempel være at flyttemønsteret for aldersgruppen 20-24 år er annerledes enn for de mellom 15 og 19. Kanskje var det flere som valgte å flytte etter endt realskole og at aldersgruppen 20-24 derfor er overrepresentert i forhold til utflytting?



*Diagram 04  
Utvalgte aldersgrupper i  
Glomfjord 1946  
sammenliknet med  
gjennomsnitt for Nordland  
Fylke og  
landsgjennomsnittet.  
Folketellingen 1946*

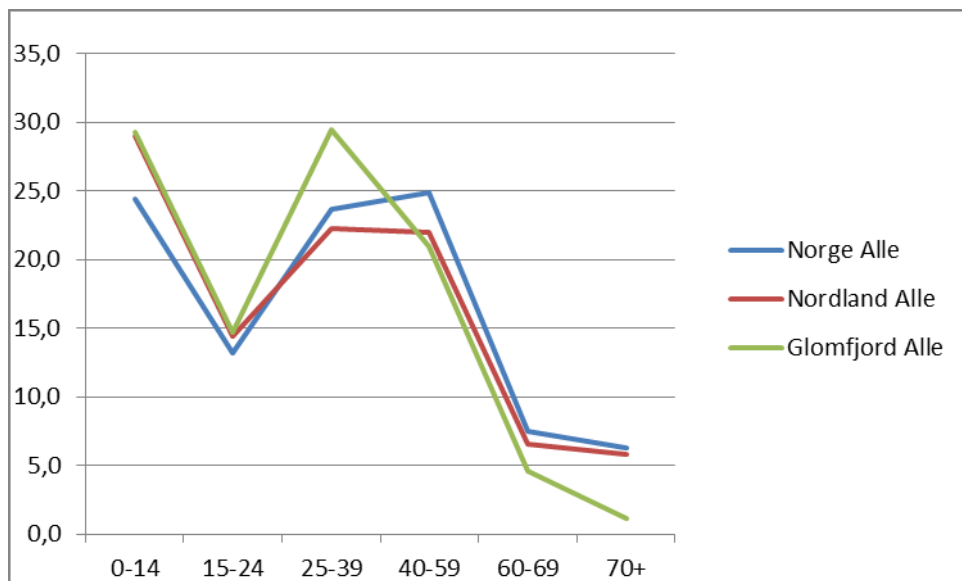


Diagram 05  
Utvalgte aldersgrupper i  
Glomfjord 1950  
sammenliknet med  
gjennomsnitt for Nordland  
Fylke og  
landsgjennomsnittet.  
Folketellingen 1950

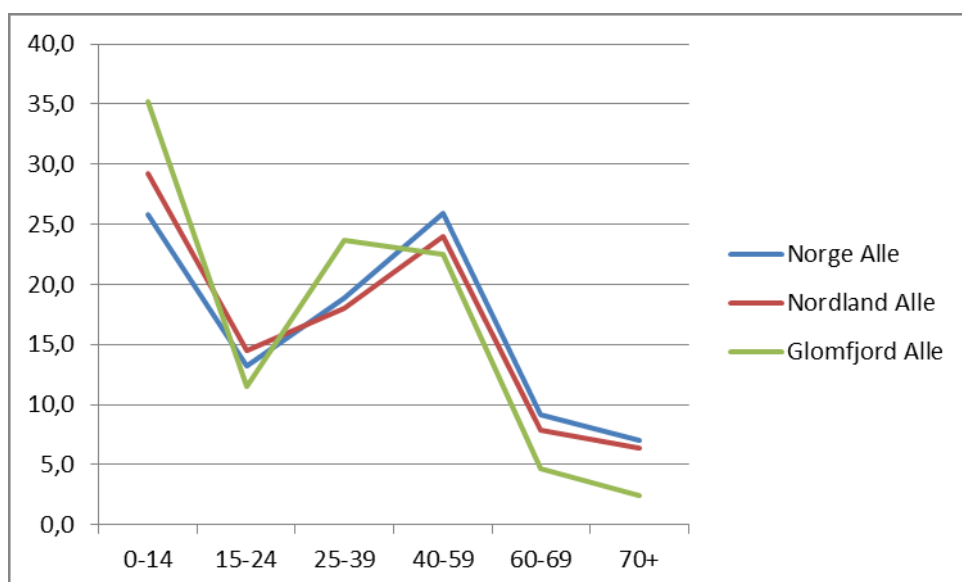


Diagram 06  
Utvalgte aldersgrupper i  
Glomfjord 1960  
sammenliknet med  
gjennomsnitt for Nordland  
Fylke og  
landsgjennomsnittet.  
Folketellingen 1960

De tre diagrammene over viser situasjonen ved de tre folketellingene 1946, 1950 og 1960. Det fremgår at i 1946 er *andelen barn* i Glomfjord høyere enn landsgjennomsnittet, men under snittet for Nordland fylke. I 1950 ligger barneandelen enda høyere i forhold til hele landet, og er omtrent på samme nivå som Nordland fylke som helhet. Ti år senere er nivået betydelig høyere, både i forhold til hele Norge og Nordland.

Gruppen *ungdom 15-24 år* ligger både over snittet for fylket og landet i 1946. Andelen synker både i 1950 og 1960, i sistnevnte folketelling er andelen kommet under både landsgjennomsnittet og fylkessnittet. Dette bekrefter at det var en betydelig avgang av unge i 1960, og at det trolig skyldes økt utflytting i denne aldersgruppen. Det gjenstår da å undersøke om dette er en

tendens som er spesiell for Glomfjord eller om det gjelder hele nærområdet. Det vil bli belyst når vi senere sammenligner med nære nabokommuner.

Når det gjelder *unge voksne 25-39 år* så vi tidligere at denne gruppen hadde lavere andel i Glomfjord i 1946 enn i 1950, da den økte mye. Den gikk så litt tilbake i 1960. Sammenligningen med landsgjennomsnittet i 1946 gir en klart lavere andel i Glomfjord, i forhold til Nordland fylke marginalt under snittet. I 1950 ligger gruppen unge voksne betydelig over både fylkes- og landsgjennomsnittet. I 1960 er det fortsatt en ganske mye større andel enn snittene. Dette bekrefter at Glomfjord hadde en ung befolkning 1950-60 og forklarer den store økningen i antall barn.

*Aldersgruppen voksne 39-59 år* lå i 1946 klart over snittene både for fylket og hele landet. I 1950 og 1960 lå de like under.

Antallet *eldre arbeidstakere og gamle* ligger mye under landsgjennomsnittet og viser at vurderingen av Glomfjord som et nytt lokalsamfunn hvor få hadde rukket å bli gamle har noe for seg.

Hovedtrekket i analysen er at Glomfjord hadde en ung befolkning i forhold til landsgjennomsnittet etter 1950. Hvis vi går videre og sammenlikner med de nære nabokommunene, får vi se i hvilken grad Glomfjord eventuelt skiller seg ut fra situasjonen i nærområdene.

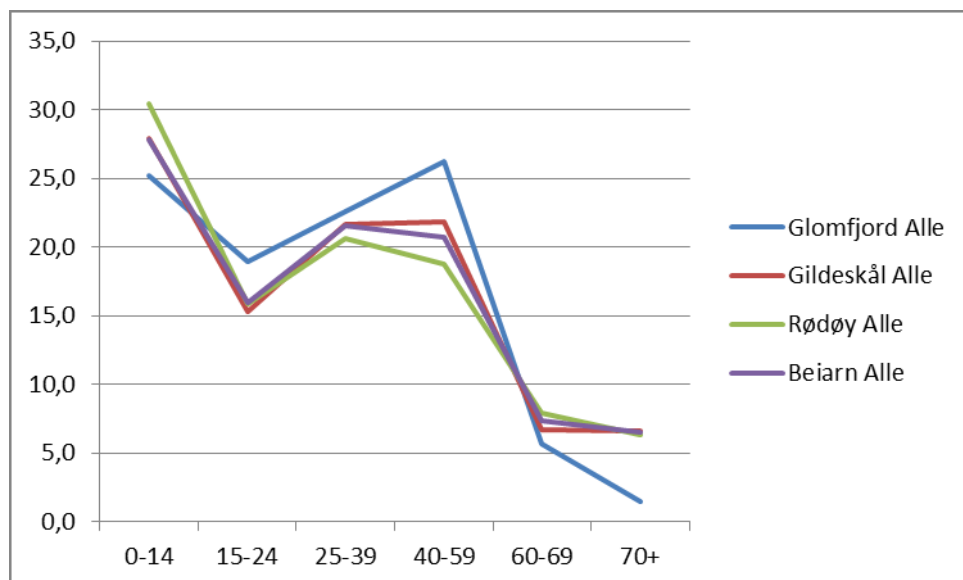


Diagram 07  
Utvalgte aldersgrupper i  
Glomfjord 1946 sammenliknet  
med  
snittet for nære  
nabokommuner  
Folketellingen 1946

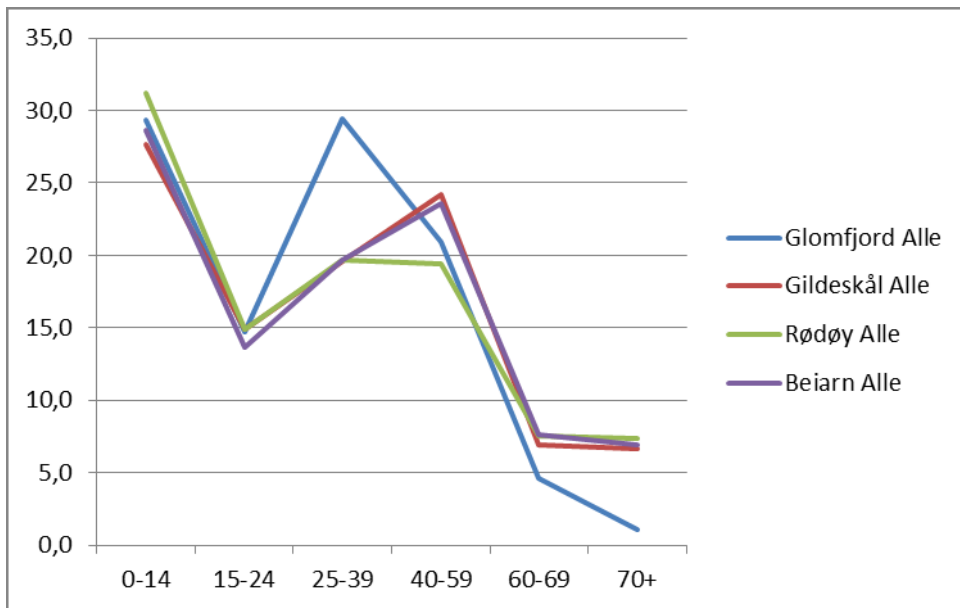


Diagram 08  
Utvalgte aldersgrupper i  
Glomfjord 1950 sammenliknet  
med  
snittet for nære  
nabokommuner  
Folketellingen 1950

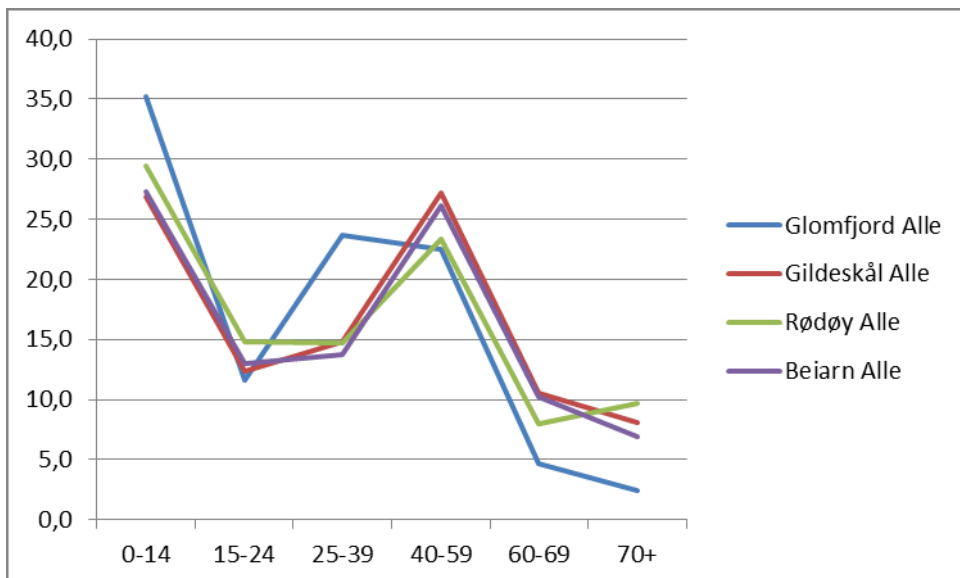


Diagram 09  
Utvalgte aldersgrupper i  
Glomfjord 1960 sammenliknet  
med  
snittet for nære  
nabokommuner  
Folketellingen 1960

I 1946 kan situasjonen i Glomfjord beskrives slik i forhold til nabokommunene. Færre barn, flere i alderen 40-59 og færre gamle.

Går vi til 1950 kan det sies slik: Relativt *flere barn* enn i nabokommunene og en mye større gruppe av *unge voksne*. Denne utviklingen er atypisk i det undersøkte området, og som vi så tidligere, også i forhold til lands- og fylkesgjennomsnitt. Går vi til 1960, ser vi også at gruppen unge voksne er større enn i nabokommunene.

Konklusjonen på undersøkelsen av *alder* i befolkningen må bli at Glomfjord i 1946 var i ferd med å få en merkbart eldre befolkning, med en relativt stor andel av befolkningen i alderen 40-59 år. Dette må knyttes opp mot mangelen på arbeidsplasser etter nedleggelsen av aluminiums-

verket og tilgang på arbeid andre steder, for eksempel i Bodø. I 1950 merkes effekten av mange hundre nye arbeidsplasser, og andelen unge voksne stiger langt over både landsnitt, fylkessnitt og snittet for alle nære nabokommuner. Det må altså ha vært mange unge voksne som ble rekruttert til Glomfjord i etterkrigstiden og denne gruppen ligger også høyt i 1960. En naturlig konsekvens av denne *unge* etableringen, er store barnetall. I 1960 var den relative andelen barn økt med nesten 8 % i forhold til 1946. I antall økte barnetallet med over 400.

### 6.3. Type husstander

Under andre verdenskrig var det stor virksomhet i Glomfjord i forbindelse med tyske bestrebelsers på å øke aluminiumsproduksjon til militære formål. Tilstrømningen av arbeidsfolk var stor og mange bodde i brakker. Mange enslige menn kom, sies det og dessuten hadde svært mange hjemsted i andre bygder og byer. Forholdene under okkupasjonen er lite dokumentert, så det mangler god empiri på dette.

Imidlertid gir folketellingene grunnlag for å kartlegge disse spørsmålene nærmere. I det følgende skal vi gå nærmere inn i situasjonen når det gjelder enslige, familier og andre grupper. Først skal vi se på type husstander. Vi tar utgangspunkt i at instruksene forutsatte en hovedperson i hver husstand. Det er også registrert husmor (HM) i 1946 og 1950. I 1960 er familiestillingen endret til ektefelle (EF). Tabellen i 1960 er justert for 7 husmødre som feilaktig har fått mannskode. Den følgende tabellen viser hvordan sammensetningen var i 1946, 1950 og 1960.

*Tabell 26. Type husstander etter hovedpersoner.. Glomfjord krets. Folketellingene 1946, 1950 og 1960*

Type husstand	1946	1950	1960
Hovedpersoner i alt	191	310	451
Herav kvinner	19	24	30
Hovedpersoner gifte	157	265	396
Herav kvinner	1	1	3
Hovedpersoner, enkemann/enke	15	13	25
Herav kvinner	9	7	17
Hovedpersoner, ugifte	16	28	25
Herav kvinner	8	14	8
Hovedpersoner skilte og separerte	2	4	4



Herav kvinner	0	2	2
Uoppgitt	1	0	0
Husmor, ektefelle*)	152	260	397
Herav kvinner**)	152	260	397
Personer pr. husstand i snitt. Fast bosatte midlertidig fraværende og midlertidige tilstedeværende	3,5	4,4	3,9

\*) I 1960 brukes ektefelle i stedet for husmor

\*\*\*) I 1960 er det 7 ektefeller med mannskode, men med stillingstittel som husmor. Her er trolig feilinntasting i DB

*Tabell 27. Type husstander i Glomfjord krets. Folketellingene 1946, 1950 og 1960*

Type husstand	1946	1950	1960
Familier	157	265	397
Enslige inkl enslige forsørgere	33	45	54

Av kartleggingen fremgår det at de aller fleste husstandene var familier, og det er rimelig samsvar mellom antall hovedpersoner som er gifte og husmødre ektefeller. Ut fra tallet på enslige, ser det ikke ut til å være noe betydelig antall enslige arbeidsfolk i utvalget. Det er heller ikke noen påfallende forskjeller i kjønnsbalansen blant de enslige, bortsett fra en viss overvekt av menn i 1960. Tallene er imidlertid små. Blant de ugifte og enslige kvinnene var de fleste i arbeid. Dessverre ble en del av opplysningene fra skjemaene utelatt av hensyn til tidskapasitet, og det mangler derfor data for familier med og uten barn, boligforhold og trosspørsmål. Drister vi oss likevel til å vurdere hvor mange det kan ha bodd i gjennomsnitt i hver husstand, kan vi ta det totale antallet registrerte personer i folketellingene og dele på antall husstander. Vi får da fra 3,5 til 4,4 personer pr. husstand, høyest i 1950. Tallene er usikre og har et antall ukjente faktorer som kan spille inn, deriblant hvor lenge de midlertidig fraværende var borte, hvordan boforholdene for de midlertidig tilstedeværende var og hvordan familiene bodde, eventuelt om det fantes familiefellesskap, storfamilier, brakkefellesskap o.l. Jeg velger derfor å ikke gå inn i en videre analyse som kanskje kan hvile på feilaktige tallstørrelser.

#### **6.4. Kjønnfordeling. Sivilstatus.**

Kjønnfordeling og sivilstatus har en klar samfunnsmessig interesse. Den relative andelen kvinner i de fertile aldersgruppene er viktig. Er den for lav, påvirkes fødselsoverskuddet negativt og vice versa. Med andre ord vil det å opprettholde folketallet i de geografiske områdene vi studerer, bli påvirket av om det er tilstrekkelig andel kvinner i aldersgruppen 15 til 44 år. Dette er biologisk den alderen kvinner er i stand til å føde barn. Teoretisk sett må hver

kvinne i en befolkning erstattes av et jentebarn i neste generasjon som i sin tur kan føde nye barn, hvis en skal opprettholde folketallet.

Før den seksuelle frigjøringen skjøt fart etter 1970, var det å få barn knyttet opp mot giftermål. Barnetallet i en befolkning var derfor også avhengig av *nupialiteten*, det vil si forholdet mellom befolkning og giftermål. Dette kan måles som giftermål pr. 1000 mennesker pr år. Lav nupialitet vil da begrense antall barnefødsler. Videre vil gjennomsnittsalderen ved første giftermål ha betydning for hvor mange barn som fødes i det enkelte ekteskap. Til sist vil også praktisering av frivillig *barnebegrensing* i ekteskapet gi seg utslag i fødselstallene. Det kan for eksempel ha økonomiske eller sosiale årsaker.<sup>138</sup>

Ut fra de overnevnte betraktningene, ser vi først på kjønnsbalansen i Glomfjord, og sammenligner den med landsgjennomsnitt, fylket og nære nabokommuner.

Det er flere måter å belyse kjønnsbalansen på. Prosentvis fordeling mellom kjønnene og særlig antall kvinner pr. 1000 menn er mye brukt i offentlig statistikk. Dette gir et godt utgangspunkt for å vurdere en befolkning i forhold til andre. Landsgjennomsnittet har et kvinneoverskudd i alle tre folketellingene, henholdsvis 1027, 1017 og 1007 kvinner pr. 1000 menn. Det er imidlertid ikke kvinneoverskudd i alle aldersgrupper, og i forhold til reproduksjon i en befolkning må en nærmere analyse ta for seg andelen kvinner i de fertile aldersgruppene.

Kjønnsbalansen i Glomfjord fremgår av følgende tall beregnet etter folketellingskjemaene i 1946, 1950 og 1960:

*Tabell 28. Kvinner pr. 1000 menn. Folketellingen 1946, 1950 og 1960. Glomfjord krets. Fast bosatte og midlertidig fraværende.*

Utvalg	1946			1950			1960		
	M	K	I alt	M	K	I alt	M	K	I alt
Befolkning i alt	346	327	673	504	495	999	846	784	1630
Relativ andel kjønn	51,4	48,5	100	50,4	49,6	100	51,9	48,1	100
Kvinner pr. 1000 menn	1000	945	-	1000	982	-	1000	926	-

Tabellen viser at andelen kvinner øker sterkt fra 1946 til 1950 og synker igjen frem mot 1960.

<sup>138</sup> Dyrvik, S og O'Neill 1975: 24 f.

Økningen i 1950 har åpenbart sammenheng med tilflytting i forbindelse med etableringen av Glomfjord Saltpeterfabrikker i 1949. Nedgangen frem til 1960 er vanskeligere å forklare, og det er nødvendig å gjøre en nærmere vurdering av dette senere i delkapittelet.

Hvordan var så kvinneandelen i Glomfjord i forhold andre områder?

*Tabell 29. Kvinner pr. 1000 menn. Glomfjord, Norge, Nordland og nære nabokommuner. Folketellingen 1946, 1950 og 1960.*

Utvalg	Glomfjord	Norge	Nordland	Gildeskål	Rødøy	Beiarn
1946	945	1027	966	923	909	862
1950	982	1017	961	942	921	865
1960	919	1007	948	944	903	870

Glomfjord ligger under gjennomsnittet for hele landet og Nordland fylke, men over de nære nabokommunene i 1946. Fire år senere ligger Glomfjord fortsatt under landsgjennomsnittet, men lå på dette tidspunktet over snittet for Nordland fylke, og betydelig over de nære nabokommunene. I 1960 lå nivået under fylkessnittet, og er kommet lavere enn Gildeskål kommune. Noe har skjedd mellom 1950 og 1960, men hva og hvorfor? En forklaring kan i de store fødselskullene mellom 1950 og 1960. Ved folketellingen i 1960 var 53 % av personer under 15 år menn.

La oss gå videre i analysen og se om et nærblick på kvinneandelene kan gi en pekepinn på hva som har skjedd. Aldersgruppen 15-45 år utgjør kvinner i fertil alder, og under fremgår hvordan situasjonen var i Glomfjord.

*Tabell 30. Kvinner i fertil alder 15-45 år. Glomfjord, landet, Nordland og nære nabokommuner. Folketellingen 1946, 1950 og 1960. Relativ andel.*

År	Norge	Nordland	Glomfjord	Gildeskål	Rødøy	Beiarn
1946	23,4	22,1	24,5	20,0	18,5	19,4
1950	21,8	20,7	24,7	19,6	18,0	17,6
1960	19,3	18,8	21,0	15,3	15,7	14,5

Alle tallene viser relativ tilbakegang for aldersgruppen over hele linjen fra 1946 til 1960. Det er ikke nødvendigvis fordi det ble færre kvinner i fertil alder i absolutte tall. Her er det nok

«babyboomen» i de første etterkrigsårene som slår inn. Store årskull i lavere aldersgrupper, vil matematisk sett øke andelen på bekostning av de øvrige aldersgrupper. Var dette tilfelle i Glomfjord? Her er oversikten over barn under 15 år ved de tre folketellingene:

Tabell 31: Barnekullene i Glomfjord 1946, 1950 og 1960. Femårsgrupper.

Absolutte tall.

Femårsgrupper	1946	1950	1960
0-4	68	132	189
5-9	52	95	212
10-14	62	76	206
Under 15 år i alt	182	303	607

Tabellen viser at barnekullene født mellom 1951 og 1960 utgjorde 401 barn. Størst var årskullene 1951-1955 og deretter kullene 1956-1960. Tallene er så store at de åpenbart påvirker den relative fordeling. Tabell 31 viser derfor bare hvordan situasjonen var i forhold til de øvrige områder, men sier lite om hvor mange kvinner i fertil alder det var i Glomfjord. Vi må derfor se på absolutte tall:

Tabell 32. Kvinner i alderen 15-44år i Glomfjord krets. Folketellingen 1946,1950 og 1960.

Absolutte tall.

Femårsgrupper	1946	1950	1960
15-19 år	37	33	57
20-24 år	22	47	40
25-29 år	26	49	60
30-34 år	29	54	72
35-39 år	23	39	63
40-44 år	28	25	51
Sum	165	250	343

Her er det het klart en økning i antallet kvinner i den fertile aldersgruppen på stedet. Særlig viktig er økningen i aldersgruppene 25-34 år som normalt er de som føder flest barn. Målestokken kvinner pr. tusen menn i en befolkning sier altså lite om *antallet* kvinner i fertil alder. Når antallet kvinner pr. 1000 menn synker i Glomfjord i 1960 er en årsak store barnetall, hvor det i tillegg fødes en overvekt av gutter. Statistikk må innrettes etter de spørsmålene en vil ha svar på og i dette tilfellet bør sammenlikningen basere seg på data for de aktuelle aldersgruppene og ikke ut fra hele befolkningen.

Ut fra antallet kvinner i fertil alder skulle barnetallene øke sterkt utover i 1960-årene. Alt lå til rette for betydelig befolkningsvekst fram mot 1970. Slik gikk det ikke. Hvorfor? Sannsynligvis fordi nettoflyttingen økte på grunn av at det ikke skapt nye arbeidsplasser, tvert om skjedde det en rasjonalisering og nedbemanning i Hydro i 1960-årene. De unge kvinnene giftet seg og ekteparene søkte levebrød annet steds. Heller ikke de ugifte kvinnene fant levebrød på stedet.

Hypotesen over bringer oss til et nytt demografisk fenomen, *kvinnerekruttering gjennom ekteskap*. 1950-årene var *husmorens* tiår og ved giftermålet fulgte kvinnen med dit mannen tok arbeid. Tar vi et sideblikk til 1980-årenes Nordland, viser forskning at rekrutteringen til lokalsamfunnene i mindre grad skjedde gjennom ekteskap. På dette tidspunktet betød kvinners tilgang på utdannings- og jobbmuligheter langt mer. Rekruttering gjennom ekteskap var da oftest betinget av kvinnen også fikk en tilfredsstillende jobb.<sup>139</sup> Men dette var ikke situasjonen i 1950-årenes Nordland. Spørsmålet nå blir dermed: Hvor mange kvinner ble rekruttert til Glomfjord via ekteskap? Tallene under er uttrekk av folketellingene når det gjelder gifte personer i 1946, 1950 og 1960. Ugifte over 15 år er også tatt med. I tillegg til opplysningen om sivil status, gir folketellingene også opplysninger om hvilket år ekteskapene ble inngått.

Tabell 33. Gifte og ugifte i Glomfjord ved folketellingene 1946, 1950 og 1960. Personer over 15 år. Absolutte tall.

Utvalg	1946			1950			1960		
	M	K	I alt	M	K	I alt	M	K	I alt
Gifte i alt *)	163	161	324	249	250	499	408	394	802
Ugifte i alt	91	64	155	95	82	177	28	12	40
Befolkning i alt	346	327	673	504	495	999	846	784	1630
Relativ andel kjønn	51,4	48,5	100	50,4	49,6	100	51,9	48,1	100

\*) Manglende samsvar mellom kvinner og menn i tabellen skyldes trolig at enker/enkemenn delvis er oppført som gifte.

Vi ser at antallet gifte kvinner har økt sterkt fra 1946 til 1950. Tallet for gifte kvinner er nesten identisk med dem som har tittelen husmor i folketellingene. Det synes derfor å være en tydelig tendens til at rekrutteringen av kvinner til Glomfjordssamfunnet skjedde gjennom ekteskap.

Blant de ugifte over 15 år er utviklingen slik at antallet sank sterkt i 1960. Det kan skyldes at det ikke lenger var tilgang på nye arbeidsplasser for unge og at de dermed flyttet, det kan også være

<sup>139</sup> Kanstad/Ljunggren: Bosettingsmønster, senterstrukturer og flytting: 33

et annet demografisk aspekt som slår inn, nemlig *nupialiteten*. Det er forholdet mellom giftermål og befolkning, og kan måles i antall ekteskap i året pr. 1000 innbyggere. I demografisk forskning er det kjent at det inngås flere ekteskap pr tusen innbyggere i gode økonomiske tider enn i dårlige. Når potensielle par venter med å inngå ekteskap i påvente av økonomisk utkomme, bidrar det til å øke gjennomsnittsalderen for første giftermål.<sup>140</sup> I 1946 og 1950 er det mange ugifte, mens det i 1960 er svært få i aldersgruppen 15-45. Kan det også i tillegg til flytting ha sammenheng med flere giftermål på grunn av gode konjunkturer? Spørsmålet lar seg ikke uten videre besvare med de data som er til rådighet.

## 6.5. Kvinnene i Glomfjord

Vi har nå sett at det var mange kvinner i Glomfjord og at det var en ung befolkning gjennom 1950-årene. Videre fødte kvinnene mange barn i perioden. Men hva var de sysselsatt med?

Den følgende tabellen viser hvilket *ervert* kvinnene i Glomfjord hadde

*Tabell 34. Kvinner over 15 år i Glomfjord etter folketellingen 1946, 1950 og 1960. Ervert. Fast bosatte og midlertidig fraværende.*

Utvalg	1946	1950	1960
Kvinner over 15 år	238	351	516
Herav husmødre og hjemmевærende	154	249	397
Skoleelever (realskole)	10	15	22
Lønnet arbeid	36	73	58
Herav husholderske og hushjelp	11	9	11
Forpleining	0	10	9
Renhold og tilsyn	3	8	4
Pleie og omsorg	3	4	2
Ekspeditrise i varehandel	6	15	13
Frisør	0	0	2
Kontorarbeid	3	9	5
Undervisning	1	1	4
Televerket, sentralbord, post	3	12	7
Sydamer	3	2	0

<sup>140</sup> Dyrvik, Ståle og O'Neill, G.J: Norges befolkning: 24 f.

Pensjonister	4	7	20
Selvstendig næring	3	3	1

De aller fleste kvinnene var *husmødre*. Husmorens hverdag omfattet omsorg og stell av barn, matlaging, rengjøring, vask og stell av klær og øvrige oppgaver for å holde hjemmet i orden. Det sto på mange måter i kontrast til de utsiktene mange kvinner som kom fra fiskebonde-samfunnene i omegnen hadde. En livsoppgave på et småbruk med husdyr, fjøs og mye slit var neppe noe flertallet av 50-årenes kvinner så fram til.

Industrisamfunnene på 1950-tallet oppfordret på mange måter til husmorrollen. Det ble skapt mange arbeidsplasser for menn. Samtidig var reallønnen økende, slik at husholdningene kunne klare seg uten at kvinnen hadde inntekt. Det synes også som om det var en viss status med å være husmor, det viste bedre levestandard og økonomisk handlingsrom. Det førte også til at flere kvinner giftet seg og fikk barn tidligere i livsløpet. Det var altså en sterk kjønns-arbeidsdeling. Det at mange menn hadde skiftarbeid i en industribedrift forsterket behovet for å ha noen som tok seg av hjem og barn for at industrisamfunnet skulle kunne fungere. Et annet element som er påpekt i denne tidsperioden er en «viss romantisering» av hjemmet som en grense mot markedskreftenes umenneskelighet. Kvinnene ble forvaltere av verdier, dyder og moraler som fantes der.<sup>141</sup> Det må også understrekes at det var få relevante arbeidsplasser for kvinner. De yngste kvinnene fra 15-17 år gikk i økende omfang på skole. Realskolen i Glomfjord var et populært tilbud.

Antall yrkesaktive kvinner utgjorde henholdsvis 15,1%, 20,0 % og 11,2 % i 1946, 1950 og 1960. De ugifte kvinnene over «realskolealder» var stort seg i arbeid. Arbeidsplassene for kvinner fantes først og fremst innen handel som ekspeditriser, innen forpleining, omsorg og husarbeid foruten i offentlige etater som televerket og posten. Noen av også sysselsatt i kontorarbeid og det fantes også frisør. Det var nesten ikke kvinner i yrker som krevde utdanning. Unntaket er et par lærerinner, jordmor, sykesøster og barnepleier.

Hva slags kompetanse fantes blant kvinnene i Glomfjord? I delkapittel 3.4. viste det seg at kvinnene hadde en større andel allmennutdanning enn menn i 1946. I den følgende tabellen ses den utdanningen som var representert blant kvinnene:

<sup>141</sup> Slottemo, Hilde Gunn: Malm, makt og mennesker. Ranas historie: 347 ff

Tabell 35. Utdanning blant kvinnene over 15 år i Glomfjord. Folketellingen 1950 og 1960.

Allmennutdanning	1950	1960
Framhaldsskole	3	15
Middelskole og realskole	35	50
Examen artium	8	14
Spesialutdanning		
Husmorskole	15	1
handelsskole	18	7
syskole	1	0
Barnepleie	3	1
Stenografi	2	0
Telegrafkurs/telegrafskole	1	2
sykepleieskole	7	12
jordmorskole	1	1
Svenneprøve. frisør	1	1
husflidsskole	1	0
Industriskole	2	0
Lærerskole	2	6
radioskole	1	0
handelsgymnas	3	6
kokkeskole	0	1
sekretærutdanning	0	1
landbruksskole	0	1
yrkesskole	0	2
Tannlegehøyskole	0	1
Filologi, universitetsnivå	0	1

Det var som det fremgår av tabellen over, en variert kompetanse blant kvinnene i Glomfjord. De best utdannede var en tannlege, en med filologiske eksamener på universitetsnivå, lærere og opptil 12 med sykepleieutdanning. Det var også 20 med examen artium og handelsgymnas i 1960, samt 4 med lærerutdanning. Når det gjelder realskole/middelskole hadde henholdsvis 35 og 50 slik utdanning.

Konklusjonen må være at kvinnene som ble rekruttert til Glomfjord 1946-1960 for sin tid hadde bedre utdanning enn det var vanlig. Det kunne vært interessant å sammenligne med omgivel-



ene, for å se i hvilken grad dette var spesielt. Det er rimelig å anta at utdanningsnivået i samfunnene rundt var betydelig lavere. Mange av de som kom til Glomfjord hadde jo bakgrunn fra steder det var større tilgang på variert utdanning enn i fiskerbondesamfunnene på Nordlandskysten.

## **6.6. Oppsummering og konklusjon**

I dette kapitlet har vi sett på sammensetningen av befolkningen i Glomfjord ut fra aldersfordeling, type husstander, kjønnsfordeling og kvinnene på stedet.

Aldersfordelingen i 1946 viser at den største gruppen var voksne i alderen 39 til 59 år. Sammenlignet med snittene for hele landet og Nordland fylke var denne gruppen relativt større, samtidig som unge voksne i alderen 25-39 lå noe under snittene. Barnetallene lå over landsgjennomsnittet, men under fylket. For ungdomsgruppen 15-24 år lå nivået i Glomfjord over både landsgjennomsnitt og fylket. I forhold til nære nabokommuner hadde Glomfjord færre barn, flere i alderen 40-59 og færre gamle.

Glomfjord anno 1946 var preget av at aluminiumsverket var nedlagt tre år før, og at det var tilgang på arbeid andre steder. At aldersgruppen 40-59 år var større enn gjennomsnittet både for landet, Nordland og nabokommunene tyder på avgang og mangel på nyetablering av unge voksne i alderen 25-39 år.

Med etableringen av Glomfjord Saltpeterfabrikker i 1949, endret bildet seg raskt. Gruppen unge voksne i alderen 25-39 år steg markant og utgjorde den største gruppen dette året. Den relative andelen lå markant over både landsgjennomsnitt, Nordland fylke og nabokommunene. En betydelig del av tilflytningen etter 1949 var altså unge voksne.

I 1960 økte folketallet betydelig fra 1950. Av aldersgruppene er økningen av barnetallet 0-14 år markant. Det ligger langt over både landet, fylket og de nære nabokommunene. Gruppen unge voksne er relativt lavere enn i 1950, men de relative verdiene er påvirket av at andelen barn øker så sterkt. I absolutte tall er denne aldersgruppen fortsatt stor.

Konklusjonen er at det var mange unge voksne i alderen 25-39 år som ble rekruttert til Glomfjordsamfunnet i tiden 1945-1960. En naturlig konsekvens av denne etableringen var en

«babyboom» på 1950-tallet.

Antallet husstander økte fra 190 i 1946 til 451 i 1960 regnet etter antall hovedpersoner i folketellingene. Etter hovedpersonens sivile status (gifte) tyder alt på at mellom 80 og 90 % av husstandene ved alle tre folketellinger besto av ektepar, de fleste med barn. Antallet enslige var lavt, og det var ingen markant forskjell mellom kvinner og menn.

Kjønnsbalansen viser at Glomfjord hadde 48,5 %, 49,6 % og 48,1 % kvinner ved folketellingene i 1946, 1950 og 1960. Målt i kvinner pr. 1000 menn lå Glomfjord under snittet for landet og fylket i 1946, men over nabokommunene. I 1950 ligger stedet fortsatt under landsgjennomsnittet, men nå betydelig over både fylket og nabokommunene. Ti år senere ligger tallet under landet, fylket og nabokommunen Gildeskål. At verdien gikk ned, har trolig sammenheng med økt tilflytting og store fødselstall hvor det var en overvekt av guttebarn (53 % i 1960).

Antallet kvinner i de fertile aldersgruppene økte fra 165 i 1946 til 343 i 1960. Økningen er betydelig i alle femårsgruppene 15-45 år. Alt lå altså til rette for store barnetall også utover i 1960-årene. Folketallet gikk imidlertid ned frem til 1970, og dette skyldtes rasjonalisering og færre industriarbeidsplasser og dermed begrensede muligheter for nyetablering.

De fleste gifte kvinner var husmødre og fulgte med mannen når han fikk nytt arbeid. Antallet husmødre i Glomfjord var massivt, og viser at de aller fleste kvinnene som kom til Glomfjord i perioden ble rekruttert gjennom ekteskap.

Å være husmor i 1950 årene hadde en viss status fordi det viste bedre levestandard og økonomisk handlingsrom. I 1960 var det nesten 400 husmødre i Glomfjord. Det betød likevel ikke at kvinnene helt manglet utdanning. For det første var de over eller på linje med menn når det gjaldt relativ andel av allmennutdanning. Mange hadde framhaldsskole og realskole, noen hadde examen artium og en hel del spesialutdanning. Handelsgymnas, lærerutdanning, hele 12 med sykepleierutdanning og en tannlegeutdannet var blant disse. Husmorskole og handelsskole var også vanlig. I tillegg fantes det et tyvetalls andre utdanninger. Trolig var kvinnene i Glomfjord bedre utdannet enn sine medsøstre i samfunnene rundt.

## Kapittel 7. Oppsummering og konklusjon

### 7.1. Problemstilling

Problemstillingen i denne oppgaven var *hvem som ble rekruttert til Glomfjordsamfunnet i tiden 1946 til 1960*. Analysen omfatter sammensetningen av befolkningen ut fra fødested, aldersfordeling, kjønnsbalanse og typer husstander. Metodisk er data fra folketellingene for Glomfjord krets analysert gjennom sammenlikning med landsgjennomsnitt, snittet for Nordland Fylke og de nære nabokommunene.

Med utgangspunkt i Hydros bekymring for mangel på faglært arbeidskraft, var spørsmålet om *Hydro klarte å rekruttere nødvendig kompetanse til Glomfjord Saltpeterfabrikker?* I denne delen brukes folketellingen i 1950 og 1960 for Glomfjord krets, hvor det finnes opplysninger om den enkeltes utdanning. Analysen tar utgangspunkt i begrepet faglært med grunnlag i yrkesutdanningsloven av 1940.

I tilknytning til rekrutteringen, var det også stilt spørsmål om *hva som gjorde det attraktivt å etablere seg i Glomfjord*.

### 7.2. Befolkningens sammensetning

Etter avgjørelsen om at Norsk Hydro skulle etablere seg i Glomfjord, var det store forventninger lokalt om mange arbeidsplasser og tilflytning til Glomfjord. Antall fastboende og midlertidig fraværende etter folketellingene steg fra 673 i 1946 til 1635 i 1960.

Analysen viser at rekrutteringen fra Meløy var massiv, og at om lag halvparten av alle var født i Meløy i alle tre folketellinger. Den relative andelen var høyest i 1946 med 53 %, litt lavere i 1950 med 46,9 % og 50,3 % i 1960. I tillegg til dette var en hel del innbyggere som hadde etablert seg i Glomfjord før 1946 og som ikke var født i Meløy. Regner vi med denne gruppen som lokal rekruttering, blir andelen betydelig høyere.

Den relative andelen innbyggere fra nabokommunene var ikke spesielt høy, fra vel 6 % i 1946 til 13,7 % i 1960. I absolutte tall var det det flest i 1960 med 224 personer. Sett i forhold til at

folketallet i de tre kommunene i 1946 var 6.917, var dette marginalt.

Fra hele det øvrige Nordland var det flest i 1960, men bare 175 personer i alt. Det var bare marginal tilflytting fra Troms og Finnmark.

Flest tilflyttere som var født sør for Nordland, var det i 1960 med 12 % av befolkningen eller 197 personer. Om lag halvparten av dem kom fra Trøndelag.

På bakgrunn av dette kan det slås fast at de som etablerte seg i Glomfjord fra 1946-1960 i hovedsak var født i nærområdene. 1047 av 1635 var født i Meløy og nære nabokommuner i 1960. Det utgjorde 64 % av samtlige innbyggere. I tillegg kommer personer som hadde etablert seg i Glomfjord før 1946 og hadde annet fødested enn Meløy.

Arbeidsplassene i Glomfjord var viktige både for Meløy og flere nabokommuner. Men de kunne ikke alene sørge for en positiv befolkningsutvikling i området. Fødselsoverskuddene var store de første tiårene etter krigen, samtidig som det var store utflyttingstall. Best klarte Meløy å holde på folketallet, men her var det ikke bare arbeidsplassene i Glomfjord som var årsaken. Flere industrielle anlegg innen fiskeriene skapte også arbeidsplasser og ringvirkninger. Nabokommunene hadde en vedvarende negativ utvikling av folketallet.

Aldersfordelingen i Glomfjord var preget av at befolkningen ble yngre mellom 1946 og 1950. Mens det var mange voksne i aldersgruppen voksne mellom 39 og 59 år i 1946, var det relativt større andel unge voksne i 1950. I 1960 er andelen unge voksne sunket litt, mens barnetallene har økt mye.

Utviklingen i Glomfjord var atypisk både i forhold til landsgjennomsnitt, Nordland fylke og nabokommunene. Andelen voksne i alderen 39-59 lå over alle disse snittene i 1946, bare 4 år senere er andelen unge voksne 25-39 år blitt større enn alle. Andelen i denne aldersgruppen gikk noe ned i 1960, men det skyldes en «babyboom» som påvirket den relative fordeling.

Mellom 1946 og 1960 var hovedtrekket stor tilflytting av unge voksne og store barnetall. Glomfjord ble et «yngre» samfunn etter etableringen av Norsk Hydro fra 1947.

Oversikten over hovedpersoner etter de tre folketellingene gir et klart bilde av at familiehus-

holdninger var dominerende og at det var et lavt antall ugifte. De aller fleste gifte kvinner var husmødre. Det var nok en del enslige brakkebeboere ifølge lokalbefolkningen, men disse var trolig ukependlere fra andre steder og hadde neppe tatt utflytting.

Kjønnsbalansen i Glomfjord var jevnest i 1950, da kvinneandelen var 49,6 % eller 982 kvinner pr. 1000 menn. Av kvinner var det i overkant av 48 % i 1946 og 1960. Antallet kvinner pr. 1000 menn sank helt ned til 919 i 1960. Dette tallet sider imidlertid lite om situasjonen dette året. Det er sannsynligvis høye fødselstall med et overskudd av guttebarn og sammensetningen av nyttilflyttede som slår inn. Hvis vi ser på kvinner i fertil alder, økte antallet i absolutte tall fra 165 i 1946 til 250 i 1950 og hele 343 i 1960. Ut fra en vurdering av befolkningens reproduktive potensial, var forholdene ganske optimale i 1960. Når folketallet likevel sank fra 1960 til 1970, var årsaken manglende tilgang på nye arbeidsplasser. Hjørnesteinsbedriften Glomfjord Saltpeterfabrikker gikk nemlig inn i en rasjonaliseringsfase med en viss nedbemanning.

De gifte kvinnene var stort sett *husmødre* i hele perioden. Ut fra folketellingene er det tydelig at det aller meste av kvinnerekutteringen til Glomfjord skjedde *gjennom ekteskap*. Kvinnene fulgte med da mennene fikk nytt arbeid.

Et interessant funn er at kvinnene i Glomfjord hadde bedre allmennutdanning enn menn i 1950. Handelsskole, realskole og husmorskole var vanligst, noen hadde også artium. Av spesialutdanning hadde opptil 12 av kvinnene sykepleierutdanning, 6 lærerskole og en tannlegeutdanning. Mange hadde andre kortere spesialutdanninger. At så vidt mange hadde utdanning utover folkeskole, er atypisk i forhold til områdene rundt Glomfjord.

Antall yrkesaktive kvinner utgjorde henholdsvis 15,1%, 20,0 % og 11,2 % i 1946, 1950 og 1960. De ugifte kvinnene var stort sett i arbeid. Arbeidsplassene for kvinner fantes først og fremst innen handel, forpleining, kontor, omsorg og husarbeid foruten i offentlige etater som televerket og posten. Det var nesten ikke kvinner i yrker som krevde lengre utdanning.

### **7.3. Kompetanseutfordringen**

Da Glomfjord Saltpeterfabrikker skulle etableres etter krigen, var det både i Norsk Hydro og næringslivet bekymring over mangelen på faglærte. Bedriften hadde et betydelig behov for faglærte som elektrikere, rørleggere og mekanikere. I tillegg var tilgangen på ingeniører og

annen teknisk kompetanse viktig. Arbeidskraftpotensialet i nærområdene var stort, men de aller fleste manglet utdanning utover folkeskole og hadde sin bakgrunn fra fiskerbondesamfunnene i området. I Glomfjord fantes en del med industrierfaring fra Haugvik smelteverk, i tillegg til arbeidere fra to gruvedretak i Meløy og Gildeskål som ble nedlagt i 1945. Generelt var tilgangen på fagarbeidere liten, særlig på grunn av gjenoppbygging og infrastrukturprosjekter.

Yrkesutdanningen før 1945 var ikke lovregulert og besto av mange forskjellige utdanninger av ulik lengde. Ut fra den nye loven for fagopplæring som trådte i kraft i 1945, var utgangspunktet svennebrev eller 3 års teknisk aftenskole kombinert med praksis for å ha godkjent fagutdanning. Fullført maskinistiskole regnes også som fagutdanning.

Basert på disse formelle kravene, var det svært få som ble rekruttert til Glomfjord Saltpeterfabrikker i 1950 og 1960. De utgjorde bare 5,9 % og 6,0 % av arbeiderne. Imidlertid var det svært mange som hadde mye realkompetanse og som hadde noe av den påkrevde utdanningen. Basert på en utvidet definisjon av faglærte, var det 28,4 % og 17,2 % som hadde en fagutdanning som var avsluttet eller kunne sidestilles med ordinær fagutdanning.

Til mellomnivå lyktes bedriften med å rekruttere en del teknikere med mellomteknisk skole, henholdsvis 12 og 19 i 1950 og 1960. Til de viktige ingeniørstillingene var det i begge folketellingene 10-11 som hadde utdanning fra Norges Tekniske Høgskole. Disse var i stor grad rekruttert gjennom Hydrokonsernets øvrige virksomhet.

Konklusjonen er at Norsk Hydro bare i begrenset grad klarte å rekruttere faglært arbeidskraft, men at det er tydelig at det fantes mye realkompetanse i arbeidsstokken. Når Hydro lyktes med å etablere en velfungerende industrivirksomhet i Glomfjord, skyldtes det et stort, kompetent teknologimiljø i konsernet og en gjennomgripende opplæringskultur.

Ved Glomfjord Kraftverk fantes både faglært kompetanse og mye driftserfaring etter en 30 års lang produksjonsperiode. Det synes dermed som om kompetansesituasjonen var tilfredsstillende.

Ser vi bort fra de to produksjonsbedriftene, var det opptil 158 andre sysselsatte i Glomfjord-samfunnet. De fantes innen varehandel, undervisning, offentlig tjenesteyting og selvstendige næringsdrivende. Viktig kompetanse var lærerutdanning, håndverksutdanning, lege, tannlege,

sykepleieutdanning og handelsskole/handelsgymnas.

#### **7.4. Velferdssamfunnet Glomfjord**

Glomfjord hadde mange likheter med «a company town». Likevel var det en del klare forskjeller i forhold til den klassiske definisjonen, særlig i forhold til eierforholdene til grunn, anlegg og naturressurser. Også Statens sterke stilling som hovedaksjonær i bedriften sto i kontrast til den private bedriften i den opprinnelige definisjonen. Når Glomfjord likevel kan karakteriseres som en modernisert utgave av «a company town», skyldes det at Norsk Hydro fikk reell og langsiktig disposisjonsrett både over grunn, anlegg, boliger og elektrisk kraft. Bedriften tolket konsesjonsvilkårene vidt, og styrte det meste på stedet, også når det gjelder typiske kommunale oppgaver.

Norsk Hydro la alt til rette for etablering og trivsel i Glomfjord. Moderne og prisgunstige boligforhold, stabil inntekt, ulike økonomiske tilleggsgoder og tilrettelegging av infrastruktur gjorde levekårene gode. Et rikt kulturliv, idrettsaktiviteter og en rekke andre velferdstiltak skapte generell trivsel.

#### **7.5. Glomfjord 1946-1960**

I 1946 levde befolkningen i Glomfjord og nærområdene i uvisshet om fremtiden. Planer om overføring av kraften til jernverket på Mo skapte uro, og hundrevis av arbeidsfolk sto i fare for å miste arbeidsplassene sine. To gruveforetak ble nedlagt etter kapitulasjonen, og flere hundre mann var uten jobb. I tillegg var det store fødselsoverskudd og mange arbeidssøkende i hele det omliggende fiskerbondesamfunnet.

Bare to-tre år senere var bildet et helt annet, det sydet av virksomhet i Glomfjord – det kom mange hundre nye, faste arbeidsplasser og det var optimisme som preget disse årene. Det ble skapt et godt velferdssamfunn og årene frem til 1960 karakteriseres av mange som gullalderen på stedet.

For Meløy ble Hydro en pengemaskin som finansierte mange tiltak ellers i den vidstrakte kommunen. Kommunen kunne også glede seg over at flertallet av dem som fikk sin arbeidsplass i Glomfjord var født i Meløy.

For storsamfunnet i landet var nok den lokale sysselsettingen viktig, kanskje særlig etter at Nord-norgeplanen kom i 1951. Men et prioritert element var hele tiden verdiskaping i landet og det å få valutainntekter som kunne brukes på infrastruktur og generell velferd. Hydros generaldirektør mente at høykonjunkturen for gjødselproduktene bare ville vare i få år, men det ble drevet med gode overskudd utover hele 1950-tallet. Med sitt verdensomspennende salg, oppfylte Hydro dermed forventningene om verdiskaping og valutainntekter.

Etableringen i Glomfjord fra 1947 var altså vellykket, både fra et lokalt og et nasjonalt ståsted. I ettertidens lys var det trolig en riktig – og viktig - avgjørelse da Hydro ble arvtakeren som hjørnesteinsbedrift. Konsernets teknologimiljø og opplæringskultur brakte viktig kompetanse til Glomfjord – og Nord-Norge. En tilvekst som ikke hadde kommet landsdelen til gode, dersom Glomfjordkraften hadde blitt overført til jernverket på Mo i stedet.



## 8. Litteratur, kilder, tabeller og diagrammer

### 8.1. Litteratur

Andersen, Ketil Gjølme: *Et forsøk verdt Forsking og utvikling i Norsk Hydro gjennom 90 år*. Universitetsforlaget. Oslo 1997

Anker Olsen, Kr: *Norsk Hydro 50 år 1905-1955*. Norsk Hydro-elektrisk Kvælstofaktieselskab, Oslo 1955.

Berg, Oscar: *Eierskapet til Oterstrand Molybdengruver 1909-1945*, Gildeskålboka 31, Inndyr 2011.

*Bodø Yrkesskole 25 år – 1947-1972*. Utg. Bodø Yrkesskole 1972.

Brattland, Sigurd: *Fra industri til ødemark. Glimt fra Rendalsviks historie*. Meløy Historielag 1993.

Christensen, Sverre A: *Statens forhold til Norsk Hydro 1945-1952* . Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo 1997.

Coldevin, Axel: *Bodø bys historie*, 2.utgave, Bodø kommune 1966

Dyrvik, Ståle: *Historisk demografi. Ei innføring i metodane*. Universitetsforlaget 1983.

Dyrvik, Ståle og O'Neill, G.J: *Norges befolkning*. J.W.Cappelen, Oslo 1975

Farup, Else: *Trekk fra Glomfjords historie*. Særbind II av Meløy Bygdebok. Meløy Bygdeboknemnd 1977.

Fiva, Eirik og Hernes, Marit: *Vekstkraft – Hydro Glomfjord 1947-1997*. Hydro Agri Glomfjord 1977.

Fiva, Eirik og Hernes, Marit: *HIAF 1913-1988. Frå revolusjonsånd til samarbeidskraft*. Nordlands Framtid, Bodø 1988.

Furre, Berge: *Norsk historie 1914-2000. Attreisingsår 1945-1952*. Det Norske Samlaget, Oslo 1999

Fygle, Svein: *Banken, folket og fylket. Nordlandsbanken og Nordlands næringsliv gjennom 100 år 1893-1993*. kap.3. Utg. Nordlandsbanken, Bodø 1993

Fygle, Svein: *Fiskerihistorie for Meløy 1850-1991*. Meløy kommune 1991

Grytten, Ola H og Hodne, F: *Norsk økonomi 1900-1990*. TANO, Oslo 1992.

Johannessen, Finn/Rønning, Asle/Sandvik, Pål: *Nasjonal kontroll og industriell fornyelse – Hydro 1945-1977*

Kanstad og Ljunggren: *Bosetningsmønster, senterstrukturer og flytting. Bosettingsstrukturer etter 1980*. Nordlandsforskning rapport nr. 9/86. Bodø 1986

Mook, Reinhart: *Flyttinger i Nord-Norge etter 1950*: Studieselsapet for Nord-Norsk Næringsliv skrift nr.35, mai 1967

Myklebost, Hallstein: *Bosetningesutviklingen i Norge 1950-1975*. Ad Novas Norwegian Geographical Studies nr. 14 Universitetsforlaget 1978

Myrvang, Arnfinn og Ulsnæs Edmund: *Under Glomsteet – bedriften-menneskene-historien*. Hydro, Glomfjord 2003.

«Kjenner du Norsk Hydro». Håndbok for arbeidere og funksjonærer. Nors Hydro, Oslo 1952.

Skeie, Jon: *Storindustriens havneby*. Porsgrunns historie bind III: Porsgrunn kommune 2007.

Slottemo, Hilde Gunn: *Malm, makt og mennesker. Industrierbeiderliv*. Ranas historie 1890-2005. Rana historielag 2007

Strand, Inge: *Banken, folket og fylket. Nordlandsbanken og Nordlands næringsliv gjennom 100 år 1893-1993*. kap.4. Utg. Nordlandsbanken, Bodø 1993

Stugu, Ola Svein: *Norsk historie etter 1905*. Det norske samlaget, Oslo 2012.

Stølen, Gunnar: *Yrkesopplæringen for industri og håndverk i Nord-Norge*. Studieselskapet for Nordnorsk næringsliv, skrift nr.7, Bodø 1950

Thue, Lars: *Statens kraft 1890-1947, kraftutbygging og samfunnsutvikling*. Universitetsforlaget 2006.

Veiåker, Arve: *Gjennomføringa av Nordnorgeplanen 1952-1960*. UiTø 1974

## **8.2.Kilder**

Direksjonsprotokoll for Glomfjord aktieselskab 1912-1925, generalforsamling 7.9.1912.  
Statkrafts arkiv, Glomfjord

Folketellingen 1900 Meløy Herred, gnr 45 Glomen og 46 Haugvik, Digitalarkivet

Folketellingen 1946, tellingskjema Glomfjord tellingskrets, Statsarkivet i Trondheim

Folketellingen 1950, tellingskjema Glomfjord tellingskrets, Statsarkivet i Trondheim

Folketellingen 1960, tellingskjema Glomfjord tellingskrets, Statsarkivet i Trondheim

Folketellingen i Norge 1946. Tredje hefte. Statistisk sentralbyrå, Oslo 1954.

Folketellingen 1950 . Første hefte. Innsamlingen av det statistiske materiale s.3\*

Folketellingen i Norge 1950. Sjette hefte. Statistisk sentralbyrå, Oslo 1957

Folketellingen 1960, fjerde hefte, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1964

Odelstingsproposisjon nr.61 (2007-2008) pkt.3.1.2. Konesjoner for erverv av vannfall

Sorenskriveren i Nord-Helgeland og Rana, pantebok 11I (1897-1901) pag 35 b. Statsarkivet i Trondheim

Sorenskriveren i Nordhelgeland og Rana, realpanteregister 2A.32.Meløy Sogn (1883-1937) pag 107b. Statsarkivet i Trondheim

Statistisk sentralbyrå, befolkningsendringer i kommunene 1951-2012.

<http://www.ssb.no/emner/02/02/folkendrhist/tabeller/tab>

Stortingsmelding nr. 36 1945-45 om forespørsel frå Haugvik Smelteverk om leie av all utbygd kraft frå Glomfjord kraftverk. Stortingets arkiv, [www.stortinget.no](http://www.stortinget.no)

Stortingsproposisjon nr.1 tillegg 28 (1947) angående oppheving av kontrakten mellom Staten og A/S Haugvik Smelteverk om leie av kraft frå Glomfjord Kraftverk og om bortleie av Glomfjordkraften til A/S Rjukanfoss.

### **8.3.Oversikt over tabeller**

nr.	Tittel
01	Haugvik Smelteverk, ansatte i 1939 og 1946
02	Ansatte i Haugvik Smelteverk 1946 etter stilling/yrke
03	Gjennomsnittlig belegg ved A/S Mineral 1938-1945
04	Befolkningen i Meløy og nabokommuner etter levevei 1946
05	Utflytting fra Meløy og nabokommuner 1951-1960
06	Sysselsetning og utdanning – gutter 18-24 år i Glomfjord 1946
07	Personer over 15 år uten allmennutdanning og spesialutdanning etter 7 årig skole
08	Fagutdanning og teknisk utdanning ved Glomfjord Saltpeterfabrikker 1950 og 1960
09	Fagkompetanse hos arbeidere og formenn. Glomfjord Saltpeterfabrikker 1950 og 1960
10	Relevant formell utdanning ved Glomfjord Saltpeterfabrikker 1950 og 1960
11	Kompetanse på formannsnivå ved Glomfjord Saltpeterfabrikker 1950 og 1960
12	Ansatte ved Glomfjord kraftverk 1950 og 1960
13	Kompetanse ved Glomfjord kraftverk 1950 og 1960
14	Erverv blant befolkningen for øvrig 1946, 1950 og 1960.

- 15 Kompetanse i Glomfjord for øvrig 1950 og 1960
- 16 Andel av befolkningen født i Meløy 1946, 1950 og 1960
- 17 Bofaste i Glomfjord født utenfor Meløy
- 18 Andel av befolkningen født i Meløy, med tillegg av etablerte i Glomfjord før 1946
- 19 Befolkningsendringer i kommunene. Meløy 1946-1970
- 20 Personer født i nære nabokommuner 1946, 1950 og 1960
- 21 Antall personer født i Nord-Norge 1946, 1950 og 1960
- 22 Nord-Norge, relativ andel av totalt folketall 1946, 1950 og 1960
- 23 Antall personer født utenfor Nord-Norge 1946, 1950 og 1960
- 24 Relativ andel født utenfor Nord-Norge 1946, 1950 og 1960
- 25 Befolkningens alderssammensetning, relativ andel 1946, 1950 og 1960
- 26 Typer hovedpersoner. Folketellingene 1946, 1950 og 1960
- 27 Type husstander. Folketellingene 1946, 1950 og 1960
- 28 Kvinner pr. 1000 menn. Glomfjord 1946, 1950 og 1960
- 29 Kvinner pr.1000 menn. Glomfjord, Nordland, Norge og nære nabokommuner 1946, 1950 og 1960.
- 30 Kvinner i fertil alder, relativ andel. Glomfjord, landet, fylket og nære nabokommuner
- 31 Barnekullene i Glomfjord fordelt på femårsgrupper. 1946, 1950 og 1960.
- 32 Kvinner i alderen 15-44 år. Glomfjord krets 1946, 1950 og 1960
- 33 Gifte og ugifte i Glomfjord. 1946, 1950 og 1960
- 34 Kvinner over 15 år i Glomfjord. Erverv. Folketellingene 1946, 1950 og 1960
- 35 Kvinner over 15 år i Glomfjord. Utdanning. Folketellingene 1946, 1950 og 1960

#### **8.4.Oversikt over diagrammer**

Nr.	Tittel
01	Utvikling av folketallet i Meløy og nære nabokommuner 1946-1970
02	Prosentvis endring i folketallet 1946-1970. Meløy og nære nabokommuner
03	Befolkningen i Glomfjord etter aldersgrupper, relativ andel, 1946, 1950 og 1960
04	Befolkningen i Glomfjord etter aldersgrupper 1946, relativ andel sammenlignet med Nordland fylke og landsgjennomsnitt.
05	Befolkningen i Glomfjord etter aldersgrupper 1950, relativ andel sammenlignet med Nordland fylke og landsgjennomsnitt.
06	Befolkningen i Glomfjord etter aldersgrupper 1960, relativ andel, sammenlignet med Nordland fylke og landsgjennomsnitt.

- 07 Befolkningen i Glomfjord etter aldersgrupper 1946, relativ andel, sammenlignet med nære nabokommuner
- 08 Befolkningen i Glomfjord etter aldersgrupper 1950, relativ andel, sammenlignet med nære nabokommuner
- 09 Befolkningen i Glomfjord etter aldersgrupper 1960, relativ andel, sammenlignet med nære nabokommuner